Hayat

TARİH

MECMUASI

Sayı: 9

Ekim 1968 - 250 kuruş

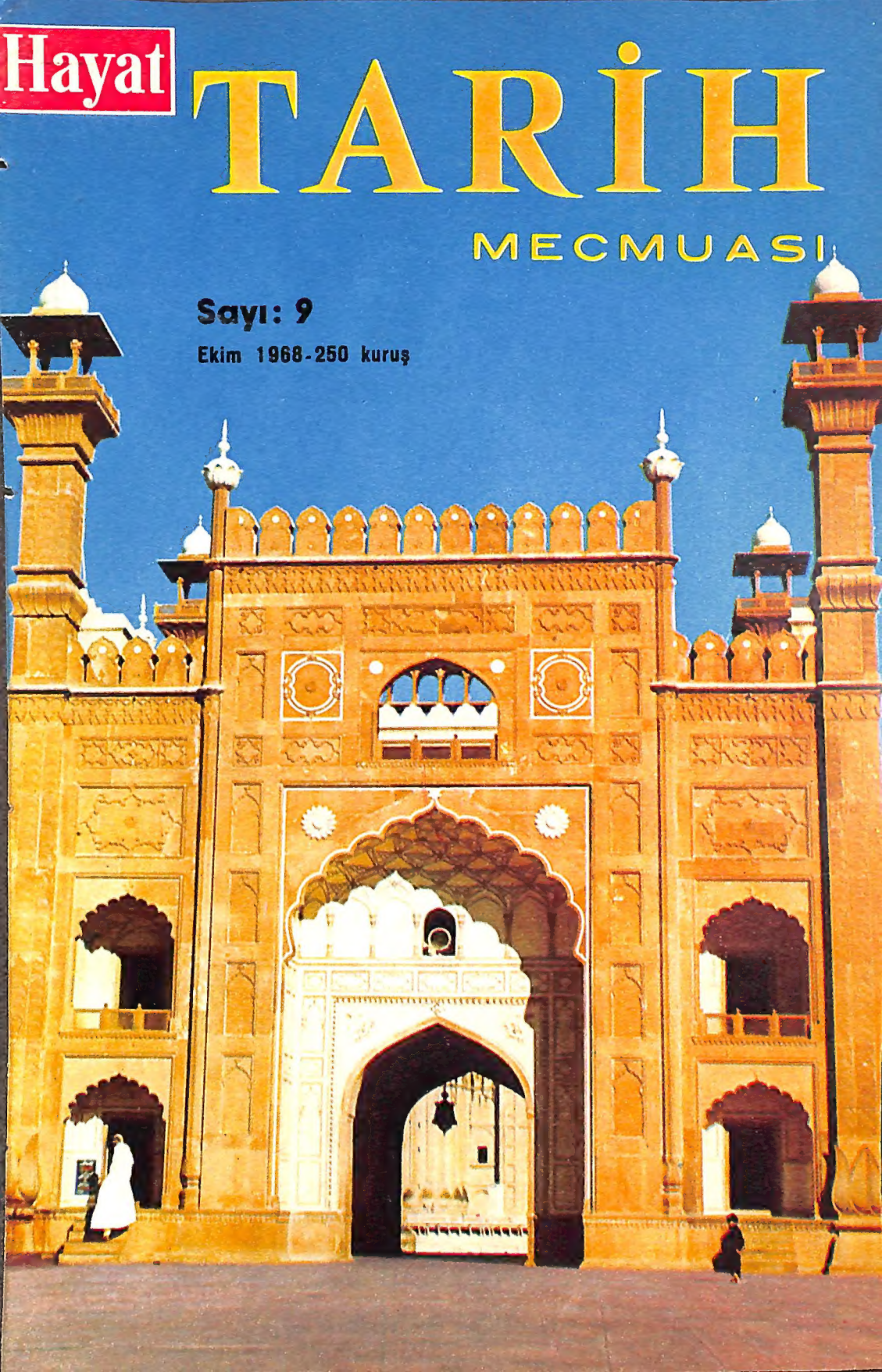

Bu yılın
ikinci ikramiye çekilişinde

7,5

MİLYON LİRA

*

Gönlünüzün dilediği yerde
yuva sahibi olabilmeniz için
18 adet 100,000 lira
ayrıca
İstanbul'da Şaşkınbakkal'da
kaloriferli, şahane manzaralı
tam konforlu
14 APARTMAN DAİRESİ
ve gene ayrıca
50.000 liraya kadar
çeşitli zengin para ikramiyeleri...

Size de en güzel yuva... Size de servet...

YAPI ve KREDİ BANKASI

Daima en iyi hizmet

USA

Moran — 2077. H.T.M. - 34

Lâhûr'da Pâdişâhî Camii.
Fotoğraf: Edibe Dolu

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

İzmir'in İşgali Faciası 4
İlk Türk Sefiri 9
Sarıklı Bir Mücahit 12
Almanya Nasıl Teslim Oldu 14
Tarihe Geçen Arabalar 20
Türkler'in Hindistan'ı 28
Istanbul Erkek Lisesi 35
Deniz Dibindeki Hazineler 42
Bir Asır Önceki Boğaziçi 47
Günün Olayı İdi 56
Cihangir'in Türbesi 62
Didim'deki Apollon Tapınağı 67
Kaptan Paşa İle Karadeniz'de Seyahat 70
565 Yıllık Bir İhraç Malı: Fındık 74
Küçük Şöhretler 77
Girit İsyanı 81
Türkiye'de İlk Turizm Hareketleri 84
Bir Mezar Taşı 86
Tarihe Akan Bir Ay 87
Resimlerle Eski Türkiye 88
Karikatür 92
Kitaplar Arasında 94
Tarih Postası 96
Bilmece 98

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

1 Ekim 1968 Yıl: 4 Cilt: 2
Sayı: 9 Sıra: 45

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (5 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul **TEL:** 27 61 10

Mondros mütarekesi üzerine başlayan

İzmir'in İşgali Faciası

Yazan: Alb. Tahsin Ünal

Bundan yarım asır önce İzmir işgal edilmiş, düşman kuvvetleri Batı Anadolu'ya yürümeye başlamıştı. Ana yurdun işgali faciasının yarattığı tepki üzerine şahlanan Türk halkı Kurtuluş Savaşı'nı büyük fedakârlıklarla zafere ulaştırdı. Bugün 45. yıldönümünü kutladığımız Cumhuriyet Bayramı, bu fedakârlıkların sonucudur. Aşağıdaki yazı, Kurtuluş Savaşı'nı hazırlayan sebeplerin başında gelen İzmir'in işgalinin nasıl olduğunu anlatmaktadır. Makale, doğrudan doğruya «Zât-ı şâhâneye arzedilen gizli raporlar dosyası» nın incelenmesiyle hazırlanmıştır. Ve olay hakkında bugüne kadar karanlık kalan birçok noktaya ışık tutmaktadır.

Zamanla daha iyi anlaşılıyor ki, o zaman vatan sathındaki evlâd-ı millete hâkim başlıca iki görüş, iki ruh haleti vardı. Bunlardan biri vatanı düşmandan, milleti esaretten kurtarmak azmiyle yanıp tutuşan enerjik ve dinamik ruh haleti. Yaşamak isteyen genç ve zinde bir ruh... Öteki, bundan ümidini kesmiş, pasif ve müteredditbir ruh. Daha fazla yaşamaktan bıkmış, yaşlı bir adam ruhu... Birincisi yaşamak enerjisini milliyet ve Türklük aşk ve idealinden almakta, ölmek mukadderse, şeref ve haysiyetimle ölürüm demektedir. İkincisi, korkunun ölüme faydası olmadığını bile bile ölüme koşmakta, birkaç gün daha fazla yaşayabilmek için düşmandan merhamet dilenmekte, önünde eğilmektedir. Mustafa Kemal'in etrafında toplananlar birinciye, Istanbul'daki hükümetin etrafında toplananlar ikinciye bariz örnektir.

14 mayıs 1919'da sabaha doğru İzmir'deki XVII. Kolordu Kumandanı Ali Nadir Paşa, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'yı bizzat telgraf başına çağırarak Amiral Galthorp'dan İzmir istihkâmlarıyle civardaki müdafaa tertibatını haiz arazinin, Mondros mütarekesinin 7'nci maddesi gereğince, 14 mayıs 1919'da İtilâf devletleri tarafından işgal edileceğine, durumu Bâbıâlî'ye de bildirdiğine dair bir nota aldığını bildirmiş ve emrini sormuştur.

Şevket Turgut Paşa, bu teklif mütareke ahkâmından olduğundan, muvafakat edilmesi gerektiğini söyleyince, Ali Nadir Paşa:

— Fakat paşam, İtilâf devletleri tarafından yapılacak işgalin geçici olduğuna ve pek yakın bir zamanda İzmir'i Yunanlılar'a teslim edeceklerine dair burada kuvvetli şayialar dolaşıyor, diye cevap vermiştir.

Amiral Galthorp, 14 mayıs 1919'da Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'ya ve ayrıca Bâbıâlî'ye birer nota vererek, «Mondros müterakesinin 7. maddesi gere-

ğince İzmir, İtilâf devletleri namına, Yunan askerleri tarafından işgal edilecektir. İzmir'i işgal edecek olan Yunan kuvvetleri 15 mayıs 1919'da öğleden sonra İzmir'e gelmiş olacaktır. Yunanlılar önce iskeleyi işgal edeceklerdir. Cereyanı muhtemel müessif olayları önlemek için Türk kuvvetlerinin kışlalarından dışarı çıkmamaları lâzımdır. İzmir telgrafhanesi bir İngiliz müfrezesi tarafından işgal edilecek ve sansür edilmek şartıyle, resmî muhabereye müsaade edilecektir» (1) demiştir.

İŞGAL DUYULUYOR

15 mayıs 1919'da öğleden evvel, Bâbıâlî'ye «XVII. kolordu ile, İzmir ve resmî dairelerle muhabere kesilmektedir» diye bir rapor gelmiş, öğleden sonra İzmir'den hiç bir haber alınamamıştır.

Fakat 18 - 20 mayıs arasında Manisa'dan şu haber verilmiştir:

«İzmir, 1 ve 2'nci Yunan kolorduları tarafından tamamen işgal edilmiştir. Resmî daireler, demir ve kara yolları, Yunan kontrolü altındadır. İzmir halkına yapılan muamele acı ve yüz kızartıcıdır. İzmir telgrafhanesi ile bir ara temas temin edilmişse de konuşulamamıştır. Konuşmaya, Yunan kontrol memurlarının mani oldukları anlaşılıyor.»

İzmir'den kaçıp gelenlerden «Yunan işgal kuvvetleri kumandanı» Miralay Zafiriu'nun bir beyanname neşrettiğini, beyannamesinde: «İtilâf devletlerinin muvafakatı ile hareket eden hükümetimden aldığım emir üzerine, İzmir ve civarını işgal ediyorum. İşgalden maksat, mevcut kanunları himaye ve muhafaza ederek, halkın huzur ve rahatını temin etmektir (2). Tarihî bağlarla ve çeşitli yönleriyle Yunanistan'a bağlı olan bu toprakları, İtilâf devletleri tarafından verilmesi beklenen kararlar verilmeden önce, işgal ve ilhak etmek fikrimiz yoktur. Evvelki gibi mülkî ve dinî memurlar vazifelerine devam edecek, halk, işiyle meşgul olacaktır. Vazife ve iş esnasında, bir yolsuzluk, zorbalık ve asayişsizlik olursa, kim olursa

---

1) Harp Tarihi Arşivi; Dolap: 49, Dosya: 66, vesika: 6.

2) Huzur ve rahat bozmaya gelenler, huzur ve rahat temin etmeye geldik diyorlar. Ne yüzsüzlük, ne hayâsızlık.

Artık, karanlık günler bitmiş, zafer kazanılmıştır. Yunanlılar, Londra'ya bağlı bir Rum gemisiyle şehri terkediyor.

Düşman, çekilmeden önce İzmir'i yakıp harabeye çevirdi. İşte şehirden bir görünüş.

olsun bizden askerî yardım isteyebilir. Kumandanlığın kapısı, herkese, her şikâyetçiye daima açıktır. Gelenler şefkatle karşılanacaktır. Merhametimiz herkese eşittir. Herkes, güzel vatanları hakkında verilecek kararı sabırla beklemelidir (3)» dediğini öğrenmiş bulunuyoruz.

Bu haberler, o zaman Bâbıâlî'ce bilinmemektedir. İtilâf devletleri ve onların ağzıyle konuşan Yunanlılar, Bâbıâlî'yi önce sadece İzmir ve civarı işgal edilecektir, diye kandırmışlardır. İzmir'i ele geçiren Yunanlılar'ın, Aydın, Manisa ve Balıkesir'e yürüyeceğini resmî makamlar bilmemektedir. 18 mayıs 1919 günü XIV'üncü Kolordu'dan şu haberler gelmiştir: «Bugün İzmir telgrafhanesi memurlarından Çolak Halil ile güç belâ yapılan telgraf konuşmasından şunları öğrendik: 1'inci Efzun, 4 ve 5'inci Manastır, Tesalya kolorduları, sahra topçularıyle beraber İzmir'e nakledilmiş, Türk mahallelerine, karakol ve kışlalara yerleştirilmiştir. Gelen askerin miktarı 50 000 kişi tahmin ediliyor. Yarın da 7'nci Girit, 6'ncı Adalar, 2'nci Siroz ve Selânik kolordularıyle, 5 000 Giritli jandarmanın çıkarılacağı söyleniyormuş. Halkla Yunanlılar arasında vukubulan bir müsademede beş Türk, yirmi Yunanlı ölmüştür. Ali Nadir Paşa, beyaz bayrak çekerek teslim olmuş ve hakaretlerle tevkif edilmiştir. Resmî daireler Yunanlılar tarafından işgal ve bu esnada vali tahkir edilmiştir.

«Yunan askerleri, İzmir'den sonra, civarını işgal etmek için henüz harekete geçmemişlerse de, yakında harekete geçecekleri ısrarla söylenmektedir. Türkler'in bütün emvali yağma, Türk kadınlarının ırzı pâyimâl edilmiş, karşı gelenler katledilmiştir. İzmir'den kaçıp gelen bir komiserle, tüccardan Mahmud Bey'den bunları öğrendik. Bu şahıslar, İzmir'e asker çıkaran Yunan donanması amiralinin, İzmir'in Yunanistan'a ilhak edileceğine, kendisinin İzmir valisi tayin edileceğine dair beyanname neşrettiğini de söylediler. Aldığımız inanılır haberlere göre işgal ve ilhak, sadece İzmir'e mahsus değildir. Daha ilerile-

---

3) H. T. Arşivi: D. 49, D. 66, Vesika: 8. Yılanı görüyor musunuz? Gâfilleri avlamak için ne diller döküyor, ne kadar nazik, ne kadar merhametli ve ne kadar şefkatli(!)...

re teşmil edilecektir. Fakat nerelere kadar teşmil edileceğini bilmiyoruz (4).

Ali Nâdir Paşa serbest bırakıldıktan sonra kendisinden şu rapor alınmıştır:

FELÂKET HABERCİSİ RAPOR

«15 mayıs 1919 günü öğleden önce karaya çıkan Yunan kıtaları, saat 11'den itibaren, uzun bir sırığa takılmış büyük bir Yunan bayrağını omuzunda taşıyan komiteciler, Rumlar'dan müteşekkil ve durmadan zito Venizelos diye bağıran kalabalık, içinde bulunduğumuz kışlanın önünden geçmeye başladı. Kapıları kapalı olan kışlanın içinde bütün subay ve erler, vazifelerinin başında idi. Kolbaşı sağa dönerken, Rumlar tarafından atılması pek muhtemel bir tabanca sesi duyuldu. Yunan askerleri derhal mevzi alarak hafif makinelerle kışlaya ateş etmeye başladılar. İşleriyle meşgul olan subaylarımız önce bu hale şaşırmış, sonra ateşin tesir etmediği kışla koridorlarında toplanmışlardı. Kasıtlı olduğuna kani olduğum için, sebepsiz yere kan dökülmesin diye ateşin kesilmesi için çareler aradımsa da, ateş gittikçe artarak devam etti. Maksadın, hainçe ve şuursuzca bir imha tertibi olduğu anlaşılıyordu. Ateşin kesilmesini temin etmek için büyük bir sırığa bağlanan bir muhabere bayrağını alıp dışarı çıktık.

«Kışla kapısına çıkar çıkmaz, askerlik ve hükümet şeref, haysiyet ve namusunu ayaklar altına alan, şimdiye kadar tarihin kaydetmediği cinayetlere ve hakaretlere başladılar. Bizzat ben de dahil olduğum halde, en feci muamelelere maruz kaldık. Subayların, süngü ile ve dipcikle döğülerek kalpakları alınarak yırtıldı, çiğnendi. Paraları, saatleri, yüzükleri, sigara tabakaları ve tabancaları, tahkir ve küfürlerle ellerinden alındı. Şekil ve kıyafetleri acayib komiteci güruhunu üzerimize saldırtan Yunan subayları, onların yaptıklarını seyrettiler.

«Bizi götürecekleri yolun kenarında toplanmış olan silâhlı Rumlar, kafileye durmadan ateş ediyor, bir yandan da sille tokat, değnekle dövüyor, tahkir ediyorlardı. Kafile elleri yukarıda olduğu halde «Zito» diye bağırtılmıştır. Pek çok subay ve er, merhametsizce şehit edilmiştir.

«Kışlada ateşi kestirmek için elime alıp çıktığım beyaz bayrak bizzat benim elimde olduğu halde, «Patris» vapuruna kadar getirildik. Bütün bu facialara, resmî ve gayri resmî ecnebiler, limandaki İtilâf

4) H .T. Arşivi: D. 49, D. 66, Vesika: 10.

45 yıl önceki bir hatıra. Atatürk 1923 yılında Mersin'de halka hitap ediyor.

devletleri subayları seyirci olmuşlardır. 30 - 40 kişinin şehit, 60 kadarının yaralı olduğunu sanıyorum. Kolordu askerlik dairesi başkanı Kur. Alb. Süleyman Fethi Bey, Kur. Alb. Ali Bey, kolordu baştabibi Yarbay Şükrü Bey, kurmay başkan vekili Bnb. Abdülmecid Bey, Zito Venizelos diye bağırmadıkları için şehit edildiler (5). Vapurda üstümüzü başımızı aramaya memur edilen 30 - 40 Yunan askerinin yaptıkları işkence, hakaret ve facialar, subay ve erlerdeki şeref ve haysiyeti mahvetmişti. Önce ben de dahil olduğum halde hepimiz, vapurun en alt ambarından çıkarılan hayvanların yerine doldurulduk. 7 saat sonra 56. Tümen Kumandanı Yarb. Hurrem Bey'le, İzmir'in iki saat zarfında boşaltılıp terkedilmesi için lâzım olan tedbirleri almak göreviyle vapurdan çıkarılıp kışlaya tevkif edildik.

«Vapurda kalanlar rütbe sırasıyle ve birer ikişer saat aralıkla, vapurun ikinci sınıf kamaralarına nakledilmiş, fakat otuz iki kişilik yerlere, yüz elliden fazla subay doldurulmuştur. 48 saat, subay ve erlere yiyecek bir şey verilmemiş, yaralılara sathî bakılmıştır. 15 mayıs öğleden sonra başlayan işkence ve zulüm, 16, 17, 18 günleri de devam etmiştir. Nihayet 8 eylül günü evli olan subaylar evlerine gönderildi, yaralılar kışlada kaldı. Kışlada her şey tahrib edilmiş, kolordu askerlik dairesi başkanlığının, 57. tümenin inşaat-ı istihkâmiyelerin kasalarında bulunan 150 000 liradan fazla para soyulmuştu. Sair birliklerin kasaları da aynı akıbete uğramıştır. Subayların evleri de taarruza uğramış, eşyaları yağma edildikten başka, ailelerinin ırz ve namusuna da tecavüz edilmişti. Bazı bölgelerden de henüz haber alınamamıştır.»

Sabah gazetesinin İzmir muhabiri, 22 mayıs 1919'da gazeteye gönderdiği bir yazıda, işgalden bahsederken:

«... Vali İzzet Bey'in yanında bulunuyordum. Karşıdan, Yunan bayrağı taşıyan bir müfreze geldi. Validen izahat bekleyen ve son derece heyecanlı olan kalabalık Türk halkı üzerine yaylım ateş açtı. Bunun üzerine kanlı bir karışıklık başladı. Yunanlılar, gördükleri her fesli adama ateş ediyorlardı. Caddeler, Türk ölüsünden geçilmez oldu. Dükkânları yağma ettiler. Yerli Rumlar, Yunanlılar'a yağma edilecek yerleri gösteriyorlardı. Hükümet konağına da geldiler. Beyaz bayrak çekilmiş olan hükümet konağının içinde 5 kişiyi öldürdüler. Valiyi tahkir ederek dövdüler. Yüzüne tükürdüler. Fesini parçaladılar. Zito diye bağırttılar. Yaverinin kordonlarını sökerek tahkir ettiler. Valiyi elleri yukarıda, başı açık bir halde sokaklarda Zito Venizelos diye bağırtarak kışlanın önüne getirdiler. Türk evlerine zorla girip, ırzlara tasallut ettiler, mukavemet edenleri öldürdüler» diyor.

---

5) Ali Nâdir Paşa sağ kaldığına göre, Zito Venizelos diye bağırmış herhalde. Beyaz bayrağı şehrin içinde taşımak zilletine katlanmış olan bir adamın, Zito Venizelos diye bağırması daha hafif kalır.

Yıl 1922... İzmir'den kaçan düşman, rıhtımda kendilerini kaçıracak gemiyi bekliyor.

İlk Daimi Türk Sefiri

Yusuf Agâh Efendi

Yazan: Sinan Kuneralp

SENE 1792 idi. Fransız ihtilâli, Batı Avrupa'da eski gelenekleri ve düşünceleri kökünden koparıp, yeni bir dünyanın temellerini atıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nda ise durum vahimdi. O tarihten üç sene evvel tahta çıkan III. Sultan Selim, Rusya ile harp halinde, içten ve dıştan ciddî tehlikelere maruz bir imparatorluğu miras almıştı. Şehzâdeliği zamanında, amcası I. Abdülhamid, Selim'e karşı son derecede iyi davranmış, hürriyetini kısmamıştı. Bu sayede, genç şehzâde, Batı ile yakın temaslar kurmuş, hattâ Fransa Kralı XVI. Louis ile muhabere ederek, kendisini siyasî alanda eğitebilmişti. Babası III. Sultan Mustafa gibi, o da imparatorluğun ancak Batı'ya dayanan ıslahatla kurtarılabileceğine inanıyordu.

9 ocak 1792'de Yaş'ta imzalanan muahede ile harp sona erince, III. Selim, imparatorluğun bünyesinde değişiklikler yapmaya başladı. İlk icraatından biri, Avrupa'nın muhtelif başkentlerine birer daimî temsilci göndermek oldu. O zamana kadar Osmanlı hükümdarları yabancı devlet temsilcilerinin Istanbul'da ikamet etmelerine izin veriyor, ama kendileri hariçte daimî sefir bulundurmaya lüzum görmüyorlardı. Ancak bir sulh muahedesinin imzalanması veya dost bir hükümdarın tahta çıkması vesilesiyle bir fevkalâde elçi gönderilirdi.

ÖZEL TEMSİLCİ RATİB EFENDİ

III. Sultan Selim, Avrupa'da sefaret kurma kararını açıklamadan, Viyana'ya hiç bir resmî sıfat taşımayan, bir müşahit gönderdi. Ebubekir Ratib Efendi (1) adındaki bu «özel temsilci» nin vazifesi, Avusturya ve genel olarak Avrupa'da cereyan eden hadiseler hakkında bilgi edinmek ve bun-

(1) Bu zat daha sonra reîsülküttâb olmuştur.

ları padişaha bildirmekti. III. Selim, mayıs 1792'de Istanbul'a dönen Ratib Efendi'nin arzettiği 500 sayfalık rapordan, Avrupa'daki vaziyetin nezaketini sezdi ve gelişmeleri yerinde izleyebilecek bir elçiye ihtiyaç olunduğuna kanaat getirdi.

Yaş muahedesi ile nihayet bulan harp esnasında İngiliz devlet adamları, Rus tehlikesinin önemini kavramış ve Osmanlılar'ı desteklemişlerdi.

İngiltere'nin o sırada Avrupa'nın yegâne müstakar devleti olarak görünmesi, III. Selim'i, imparatorluğun ilk daimî mümessilliğini Londra'da açmaya teşvik etti. Bu vazifeye Yusuf Agâh Efendi'yi tayin etti. Osmanlı İmparatorluğu'nun Londra'da bir sefaret açtığı haberi Avrupa başkentlerinde yayılınca, diğer devletler ve bilhassa Fransız ihtilâl hükümeti, bir Osmanlı sefirinin kendi hükümetleri nezdine tayin edilmesi için ısrar ettiler (2).

İLK TÜRK SEFİRİ

Yusuf Agâh, 24 temmuz 1793'te kaftanını merasimle giydi. Böylece Osmanlılar'ın ilk defa olarak başka bir devlete bir daimî elçi gönderdikleri efkâr-ı umumiyeye duyuruldu.

Yusuf Agâh Efendi Moralı idi. Daha evvel kalyonlar kâtibi ve başhaznedar olarak vazife görmüştü. Londra'ya tayin edildiği zaman, takriben elli yaşlarındaydı. Orta boylu, canlı, açık yüzlü idi. Moralı olduğundan biraz İtalyanca ve Yunanca'ya vakıftı. Zamanına göre iyi terbiye görmüş, uyanık, Avrupa örf ve âdetlerinden haberdar bir insandı.

Elçinin İngiltere'ye Osmanlı filosuna bağlı bir fırkateyn ile gitmesi, padişah tarafından arzulandığı halde, Istanbul'daki İngiliz sefirinin o sıralarda Akdeniz'in emin olmadığını işaret etmesi üzerine, Yusuf Agâh Efendi, 14 ekim 1793'te kara yolu ile Londra'ya müteveccihen Istanbul'dan ayrıldı. Beraberindeki zevat, sefaret kâtibi Mahmud Raif Efendi ile, iki tercümandan ibaretti.

Ayrıca, lisan öğrenmek üzere gönderilen ikisi Türk, ikisi Rum dört genç de heyete dahil edilmişti.

Kâtip Mahmud Raif, Londra'da bulunduğu sürede kitap yazabilecek kadar Fransızca ve İngilizce öğrenmiş, Osmanlı İmparatorluğu hakkında Fransızca ve İngilizce bir atlas bastırmıştır. 1808'de, III. Selim'in katlinden sonra, irtica taraftarları onu da öldürdüler.

YUSUF AGÂH EFENDİ İNGİLTERE'DE

Üç aydan fazla süren bir yolculuktan ve tatsız bir karantina devresinden sonra, Yusuf Agâh Efendi ve beraberindekiler nihayet Dover şehrinde İngiltere topraklarına ayak bastılar. Seyahat boyunca, geçtikleri ülkelerdeki İngiliz sefirleri, Londra'dan aldıkları talimata uyarak heyetle yakından ilgilenmişti.

III. Selim, Londra'ya bir elçi göndermeye karar verdiği zaman, Istanbul'daki sefirleri, Sir Robert Ainslie vasıtasıyle İngiliz hükümetiyle temasa girmişti. İngilizler, padişahın teklifini derhal kabul etiler ama, mümessile verilecek pâye hakkında bir anlaşmazlık oldu. İngilizler, Osmanlı temsilciliğinin «orta elçilik» olmasını istiyorlar, III. Selim ise, İngilizler Istanbul'da büyük elçi bulundurdukları için Londra'daki temsilcinin bu pâyeye sahip olmasında ısrar ediyordu.
İngilizler buna razı olunca, Londra'daki Türk sefareti, diplomatik bir başarı ile açılmış oldu.

İngiltere'de o zamanlar, III. George tahtaydı. 1760'ta 20 yaşında kral olan George 1815 yılına kadar tahta kalacaktı. Ömrünün son yıllarında bariz bir şekilde belirecek olan ruh hastalığının, o sırada, henüz ilk arazı görülüyordu.

Kral George'un devri boyunca, muhafazakâr ve liberal hükümetler İngiltere idaresinde birbirini takip etti. Türk - İngiliz münasebetleri tarihçesinde genel olarak Muhafazakârlar (Toryler) Türkiye lehine, Liberaller (Whigler) ise Türkiye aleyhine bir tutum takınmışlardır. Liberal olan Gladstone ve Llyod George, Türk milletine düşmanca ve haksızca saldırmışlar, Disraeli ve Layard gibi Muhafazakâr devlet adamları ise Türkler'i desteklemişlerdir.

ŞARK MESELESİ

İki parti arasında Şark meselesi hakkındaki bu ihtilâf, XVIII. asrın sonunda başlamıştı. Liberaller'in lideri olan ve Çariçe Katerina'ya derin bir hayranlık besleyen Fox, Türkler'e karşı Ruslar'a yardım edilmesini talep ediyor, hatta Avam Kamarası'nda, Türkler'in Avrupa'daki topraklarının ellerinden alınması fikrini savunuyordu. Buna karşılık, 24 yaşında başvekil olan ve Napolyon'a karşı mücadeleyi idare etmeye hazırlanan Muhafazakâr Başvekil William Pitt, Osmanlı İmparatorluğu'nun desteklenmesi taraftarıydı. Bu sebepten, Yusuf Agâh Efendi'yi büyük bir hararetle karşıladı.

---

(2) 1794'te Viyana'da, 1795'te Berlin'de, 1796'da Paris'te, daimî elçilikler kurulmuştur. XIX. asırda, sırasıyle Atina, Tahran, Petersburg, Roma, Vaşington'da... sefaretler açılmıştır.

Yusuf Agâh Efendi'nin III. George tarafından kabulü.

Dover limanında, fevkalâde bir törenle karşılanan Yusuf Agâh Efendi, bir müddet bu şehirde dinlendikten sonra, Londra'ya hareket etti. Londra'da Thames nehrinin kıyısında, Adelphi mahallesinde bir konağa yerleşti. Henüz tesbit edilememiş sebeplerden dolayı, Londra'ya muvasalatından ancak bir sene sonra, nâme-i hümâyûn'u, İngiltere Kralı George'a takdim etti.

III. George, Osmanlı elçisini 1795'in ilk ayında Saint James sarayında kabul etti. Mahmud Raif Efendi, kabul resminden bir gün önce padişah tarafından İngiliz kraliyet ailesine gönderilen hediyeleri, saraya bırakmıştı.

Saf kan atlar, kıymetli silâhlar ve üniformalardan müteşekkil olan bu hediyeler, İngiltere kraliyet ailesi nezdinde çok makbule geçti.

KRALIN HUZURUNDA

İkametgâhından kraliyet sarayına atlı arabalardan müteşekkil uzun bir kortej ile giden sefir, öyle bir meraklı sayısını meydanlara topladı ki, Piccadilly alanında kortejin yolunu açmak için 200 atlı polise ihtiyaç hasıl oldu.

Önce kral ve devlet erkânı tarafından kabul edilen Yusuf Agâh Efendi, sonra, Kraliçe Charlotte'u dairesinde ziyaret etti. Bu esnada Türk - İngiliz dostluğunu öven karşılıklı nutuklar irad edildi. Kraliçe ve kızları III. Sultan Selim'in göndermiş olduğu mücevheratı takmıştı. Memnuniyetlerini ve hayranlıklarını açıkça söylediler. Sefir, nâme-i hümâyûn'u ve sadrâzamın mektubunu takdim ettikten sonra saraydan ayrıldı.

Yusuf Agâh Efendi'ye senelik 50 000 kuruş maaş bağlandı. Bu para aynı zamanda beraberindeki zevatın masraflarına da kullanılacaktı.

Elçilerin üçer sene müddetle tayinlerine karar verilmişti. Yusuf Agâh Efendi temmuz 1797'de İngiltere'den ayrıldı. Londra'da kaldığı 3 sene zarfında, kendisini sevdirmiş ve saydırmıştı.

Maamafih, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk daimî elçisi olmasaydı, belki tarihçilerin dikkatini üzerine çekmezdi.

Yusuf Agâh Efendi böylece, XIX. asır boyunca Londra sefaretinde sıra ile vazife görecek olan büyük devlet adamlarının yolunu açtı. Bu da tarihe geçmek için yeter bir başarı sayılabilir.

Sarıklı Bir Mücâhit

YAZAN: SADİ BORAK

TERSİNE dönen harp talii, yıllar yılı Türk semasına kara bir kâbus gibi çökmüştü. 93'ten bu yana her dam, dededen toruna kadar bütün fertlerini savaş alanlarına sokmuş, gidenlerin çoğu dönmemişti. Kızgın çöller, dondurucu stepler, engin denizler, nice Türk evlâdını yutmuştu. Birinci Dünya Harbi yenilgisi de arka arkaya gelen bu felâketlerin son halkasını teşkil etti.

Dedesini, kocasını, oğlunu, torununu kaybetmemiş hangi dam kalmıştı? Bütün bu aziz varlıklarını kaybetmiş olmanın felâketi yetmiyormuş gibi silâhları da alınmıştı ellerinden. Ve böylece millet, manevî gücü yanında maddî gücünü de kaybetmişti.

1919 mayıslarında böylesine kara bir bulut çökmüştü Denizli'nin de üstüne... Şimdi de yeni bir söylenti dolaşıyordu:

«Yunan İzmir'e çıkacak.»

Bu, sadece burunlarının dibine yaklaşan bir felâket değil, bütün yurdun felâketiydi. Çıkarma, bir veba gibi yurdun her tarafına yayılabilirdi. Bağımsızlıklarını kaybetmek felâketine uğramışlardı. Şimdi de analarının, karılarının ve bacılarının namusu ayaklar altında kalacaktı.

İtilâf devletleri mümessilleri ve yerli Rumlar, Türkler'in muhtemel bir mukavemetini önlemeye çalışıyor:

— Aman, diyorlardı; ufak bir kıpırdanma sizi felâkete sürükler. Biliyorsunuz, Yunan'ın arkasında bütün düvel-i muazzama var. Evlerinize çekilin, hiç bir şeye karışmayın.

Yerlilerden de bu fikri destekleyenler vardı:

— Yapacağımız hiç bir şey yok, diyorlardı; ne silâhımız, ne topumuz var.

Doğruydu. Millet yorgun ve bezgindi; perişandı, yoksuldu. Ve daha fenası ümitsizdi. Nasıl karşı koyabilirlerdi? Tek tesellileri, bütün bu söylentilerin asılsız olmasıydı.

Fakat, 1919 mayısının 15'inde, korktukları haber bir bomba gibi patladı.

Yunan İzmir'e çıkmıştı. «Zito Venizelos» diye bağırmayan birçok vatansever süngülenip şehit edilmişti.

Denizli'de halk müteredditi, şaşkın, korkulu.

Herkesin ne yapacağını kestiremediği bu buhranlı ve korkulu günde Denizli'nin muhterem müftüsü Ahmed Hulûsi Efendi (1861 - 1931) vakur ve sakin, emin adımlarla telgrafhaneye gidiyor, Bâbıâlî'ye ve dahiliye nezaretine telgraflar çekiyordu:

«Düşman bu sabah İzmir'i işgal etmiştir. Biz, şerefimizi ve namusumuzu müdafaa edeceğiz. Düşmanı topraklarımızdan atmaya azimliyiz. Bize silâh yardımında bulununuz.»

MİLLÎ GAZAP ŞAHLANIYOR

Aynı gün Dellâl Deli Mahmud'un sesi

Denizli göklerinde dalga dalga yayıldı:

— Allah'ını, dinini, vatanını sevenler müftülük dairesi önünde toplansın.

Dellâlı, Müftü Ahmed Hulûsi Efendi görevlendirmiştir.

Bu muhterem müftüye göre; yurtları istilâya uğrayanlar, silâhları da olmasa bir köşeye büzülüp bu zillete katlanamazdı. Millet yorgundu, bitkindi ve bezgindi ama onların ruhunda cedlerinin kahramanlık ve hamaset mayası vardı. İşte müftü, halktaki bu cenk şevkini yeniden uyandıracaktı. Buna kararlıydı.

Dellâlı, Müftü Ahmed Hulûsi Efendi gömalarında yankılar yaparken halk fevç fevç müftülük dairesi önünde toplanıyordu. Ahmet Hulûsi Efendi ilk kafilenin önüne geçti, Ulucami'den sancağı çıkardı. Sancak-ı Şerif dalgalanırken, kafile belediye meydanına doğru yürüyor ve bir yandan da tekbir getiriyordu.

Davudî seslerden yükselen «Allahuekber» ism-i celîli, ruhlarda ulvî ihtizazlar yapıyordu. Tekbir ve tehlil sadaları ile ağır ve vakur adımlarla yürüyen kafile, her an büyüyor, heybetli dalgalar gibi kabarıp taşıyordu.

Belediye meydanına gelindiği zaman, bütün Denizli orada toplanmıştı. Müftü Ahmed Hulûsi Efendi halka doğru ilerliyor ve bütün gücünü yüreğinde toplayarak haykırıyordu:

— Ey ahali! Muhterem hemşehrilerim! Bu sabah İzmir'i Yunan askeri işgal etmiştir. Bu işgale muhalefet ve düşmanın taarruzuna mukabele etmek lâzımdır. İşgal edilen memleket halkının silâha sarılması ve savaşması farz-ı ayn; uzak memleketler halkı için farz-ı kifayedir.

İnsan seli dalgalanıyor ve: «Kahrolsun düşman» âvâzeleri gök gürültüsü gibi belediye meydanından taşıyor, dalga dalga etrafa yayılıyordu.

İlk adım muvaffak olmuş; millî gazap uyandırılmıştı.

Ahmed Hulûsi Efendi, halkın bu olumlu tepkisi karşısında konuşmaya devam ediyor:

— Fetva veriyorum: Silâh ve cephane azlığı veya yokluğu hiç bir zaman mücadeleye mâni teşkil etmez. Elinizde hiç bir silâhınız olmasa dahi, üçer taş alarak düşman üzerine atmak suretiyle mutlaka fiilî mukabelede bulununuz. Biz, birçok ülkelere hükmetmiş fâtihlerin torunlarıyız.

Evet, fâtihlerin torunları artık ye'si bir tarafa itmiş, silâhının yok, karnının aç olduğunu da unutmuştur. Teneffüs ettiği hava kadar muhtaç olduğu bağımsızlığını ve özgürlüğünü, gerekirse tırnaklarıyle savunacaktır.

Fakat yatağından taşmış bu heyecanı, bu millî gazabı kanalize edecek kudretli, teşkilâtçı bir baş lâzımdır. Ahmed Hulûsi Efendi bu görevi de üzerine alacak, teşkilât kuracak, cemiyetler tesis edecek, milis kuvvetleri vücuda getirecek, şehirlerinin sınırlarından taşarak tâ Antepler'e, Bolular'a kadar imdat kuvvetleri bile yetiştirecektir. Böylece, zafere kadar durmadan, dinlenmeden çalışacak ve muzaffer olacaktır.

Müftünün bu mücadelelerinin hikâyesi uzun, pek uzundur.

Yazımızı, «Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?» müellifi Rahmi Apak'ın şu cümlesiyle bitirelim:

«Yalnız Denizlililer değil, bütün Türk milleti, Ahmed Hulûsi Efendi ile iftihar edecektir.»

Denizli kabristanında mütevazı bir taş vardır ve üzerinde şunlar yazılıdır:

«Millî Mücadele alemdarı Müftü Ahmed Hulûsi Efendi burada medfundur.»

İşte, «bütün Türk milletinin iftihar edeceği» bu muhterem mücahitten kalan tek hâtıra budur. Denizli'de namına ne küçük bir büst, ne adını taşıyan bir sokak var.

Hazin, fakat gerçek!

Kurtuluş Savaşı'nda Denizli cephesini kuran ve yöneten din adamı Müftü Ahmed Hulûsi Efendi

TESLİM!

Feld-mareşal Montgomery Almanya'nın kayıtsız şartsız nasıl teslim olduğunu anlatıyor

Ünlü Reischstag binası teslim sırasında bu hale gelmişti.

27 NİSAN günü, saat 24'te Himmler'in İsveç kızılhaçı vasıtasıyle teslim olma teklifinde bulunduğuna dair harbiye nezaretinden bir rapor aldım. Himmler, Hitler'in ümitsiz şekilde hasta olduğunu ve kendisinin tam yetki ile hareket etme durumunda bulunduğunu bildirmişti. Üzerinde fazla durmadım. İlgilendiğim kadarı ile, gittikçe gelişmekte olan Ruslar, yenilmiş Almanlar'dan daha tehlikeliydiler. Almanya ile savaşın sona erdiğini bilmekte idim. Esas ve âcil hedef, hızla ilerleyerek Baltık'ı almak ve sarılmış bir Doğu şekillendirmekti. Bu, Ruslar'ın Schleswig - Holstein'a ve oradan Danimarka'ya girmelerini durdurmanın tek yolu idi.

Olaylar hızla gelişiyordu. 1 mayıs akşamı, Hitler'in Berlin'de kumanda mevkiinde öldüğü ve yerine Amiral Doenitz'i «Führer» tâyin ettiği yolunda bir Alman telsiz haberini yakaladık. Himmler'den bir haber yoktu. İrtibat subaylarından biri, sonradan kendisini Doenitz'in Flensburg' daki karargâhında görmüş ve artık olayların gidişinde yönetici bir rol oynamaktan uzak olduğunu sezmişti.

2 mayıs akşamı, Baltık ile Weser nehri arasındaki Alman kara kuvvetlerine kumanda eden General Blumentritt, kuvvetlerinin İkinci Ordu karargâhına teslimini görüşmek üzere ertesi gün gelmeyi düşündüğünü bildirir bir mesaj gönderdi. Fakat ertesi gün, kendisinin yerine müzakerelerin yüksek seviyede yapılması hakkında bir mesaj aldık.

3 mayısta, Feld - mareşal Keitel, Lüneburg Heath'deki karargâhıma, teslim müzakerelerini başlatma görevi ile bir delegasyon gönderdi. Delegasyonda bulunanlar şunlardı:

Alman Deniz Kuvvetleri Başkumandanı Amiral von Freedenburg; kuzeyimdeki ve batımdaki Alman kara kuvvetlerine kumanda eden Feld - mareşal Busch'un Kurmay Başkanı General Kinzel; Tuğamiral Wagner; kurmay binbaşı Friedel. Bunlara sonradan, bir başka kurmay subay olan Albay Polek de katıldı.

«BU ADAMLAR KİM?»

Delegasyon, çadırımın dışına getirildi ve İngiliz bayrağı altında bekletildi. Çadırımdan dışarı çıktığımda hepsi, gururla dalgalanmakta olan bayrağın altında selâm durdular. Tarihî bir andı bu... Almanlar'ın teslim olmak için geldiklerini ve savaşın sona erdiğini biliyordum.

Tercümanıma:

— «Bu adamlar kim?» diye sordum.

Aldığım cevap üzerine:

— Ne istiyorlar? dedim.

Bunun üzerine Amiral Friedeburg, Feldmareşal Keitel'in, Berlin ile Rostock arasındaki Rus cephesinden çekilmekte olan üç Alman ordusunun bana teslim olmasını teklif eden bir mektubunu okudu. Bu orduların Ruslar'a teslim edilmelerini söyleyerek, üzerinde konuşmayı reddettim. Elbette ki buna, benim cepheme elleri yukarı kalkık gelecek Alman askerlerinin otomatik olarak esir edileceklerini de ekledim. Von Friedeburg, Ruslar barbar olduklarından ötürü onlara teslim olmanın düşünülemeyeceğini, esir edilen Alman askerlerinin hemen Rusya'ya çalıştırılmaya gönderileceklerini söyledi.

Bunu, savaşa başlamadan ve özellikle 1941 haziranında Ruslar'a saldırmadan önce düşünmeleri gerektiğini belirttim.

Von Friedenburg, Ruslar tarafından işgaline başlanan Mecklenburg'daki sivil halk için endişe duyduklarını, bunların nasıl kurtarılabileceği meselesini görüşmek istediklerini söyledi. Mecklenburg'un bölgem içinde bulunmadığını ve orası ile ilgili herhangi bir problemin Ruslar'la görüşülmesi gerektiğini anlattım. Wismar ile Domitz arasında bulunan ve doğuda kalan cephe ile ilgili herhangi bir konuyu görüşmeyi reddedeceğimi anlamalarını, bu konuları görüşmek için Ruslar'a yaklaşmalarını söyledim. Sonra, batıda kalan cephedeki kuvvetlerinin teslimini görüşüp görüşmeyeceklerini sordum. Cevapları menfî oldu. Fakat bu bölgedeki sivil halk için endişeliydiler ve benim kuvvetlerim ilerlerken, kuvvetlerini yavaş yavaş geri çekmek için bir plan yapmak istiyorlardı. Reddettim.

Artık hücum sırası bana gelmişti, von Friedenburg'a dedim ki:

— Bana Holanda, Friz adaları ve Heligoland dahil Friesland, Schleswig - Holstein ve Danimarka'daki bütün kuvvetleriniz dahil olmak üzere batıdaki ve kuzeydeki cephelerde bulunan bütün Alman kuvvetlerini teslim edecek misiniz? Teslim ederseniz, bunu taktik meydan savaşı teslimi sayarım.

Bunu kabul edemeyeceğini söyledi, fakat bu bölgelerdeki sivil halk ile ilgili sözleşmeler yapmaya hevesliydi. Buna da ben karşıydım. Almanlar, sözünü ettiğim bölgelerdeki kuvvetlerin kayıtsız şartsız teslimini reddettikleri takdirde, savaşın devamı için emir vereceğimi; bunun sonunda daha çok Alman askerinin öleceğini ve muhtemelen sivil halkın da hava akını ve ateş altında kalacağını söyledim. Sonra da harita üzerinde, son savaş durumunu gösterdim; durum hakkında hiç fikirleri yoktu ve çok sarsıldılar. Bu sıra-

Feld - mareşal Montgomery, Müttefik kuvvetleri kumandanı General Eisenhower ile.

da isteklerimi kabul ettirmekte fazla zorlukla karşılaşmayacağımın farkına vardım ve öğle yemeği için verilecek bir aranın, söylediklerimi görüşmelerine faydalı olacağını düşündüm. Böylece subaylarımdan biri dışında yanlarında kimsenin bulunmadığı, yalnız kalabilecekleri bir çadıra gönderdim. Yemek boyunca sadece von Friedenburg sızlanmış, diğerleri fazla bir şey söylememişler.

KAYITSIZ, ŞARTSIZ TESLİM

Yemekten sonraki toplantı konferans çadırındaydı ve masanın üzerinde savaş durumunu gösteren bir harita vardı.

Toplantıyı bir ültimatom ile açtım ve sözünü ettiğim bölgelerdeki bütün kuvvetlerini kayıtsız şartsız teslim etmeleri gerektiğini bildirdim. Ancak bunu yaptıktan sonra bölgelerin işgalinin en iyi yolunun ne olduğunu ve sivil halk ile uğraşmayı görüşebilirdim. Eğer reddedecek olurlarsa, savaşa devam emri verecektim. Ne demek istediğimi anlamışlardı artık. Cevap olarak, taleplerimi kabul için yetkili olmadıklarını söylediler. Bununla birlikte, Feld - mareşal Keitel'e 21. ordunun batısındaki ve kuzeyindeki cephelerde bulunan bütün kuvvetlerin kayıtsız şartsız teslimini tavsiye etmeye hazırdılar. Aralarından ikisi, Alman Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı (Oberkommando of the Wehrmacht)'na, Keitel'i görmeye gidecek ve anlaşma ile dönecekti.

Bunun üzerine toplantıda varılan kararları özetleyen ve benimle von Friedenburg tarafından imzalanması gerektiğini söylediğim bir belge hazırladım.

Hazırladığım belge şöyleydi:

1 — 21. ordunun cephesine doğudan giren Alman silâhlı kuvvetlerinin teslim olmak isteyen bütün mensupları savaş esiri olacaklardır. Ruslar'a karşı savaşan Alman kuvvetlerinin teslimi ile ilgili bir kabul 21. ordu tarafından mümkün değildir.

2 — Sivil halk hakkında görüşmek mümkün değildir.

3 — Feld - mareşal Montgomery, Holanda, Friesland (adalar ve Heligoland dahil), Schleswig - Holstein ve Danimarka'daki bütün Alman kuvvetlerinin silâhlarını bırakmalarını ve kayıtsız şartsız kendisine teslim olmalarını arzulamaktadır. Teslim kabul edildiğinde, bölgelerin nasıl işgal edileceğini, siviller meselesini vs. görüşmeye hazırdır.

Bu bölgedeki bütün savaş gemileri

teslim edilecektir. Bu kuvvetler, kayıtsız ve şartsız teslim olacaklardır.

4 — Yukarıda sözü geçen bölgelerdeki Alman kuvvetlerinin denizde, karada ve havada giriştikleri bütün savaş durumu 5 mayıs 1945 cumartesi, İngiltere yaz saati ile saat 8'de lâhlı kuvvetlerinin 21. ordunun başkumandanına teslimini kabul eder

5 — Amiral von Friedenburg, üçüncü paragrafta sozü geçen teslim sözleşmesini yapmak yetkisine sahip değildir. Bundan ötürü iki subayını (Tuğamiral Wagner ile Binbaşı Friedel'i) sözleşmeyi elde etmek ve geri getirmek amacıyle Alman Kuvvetleri Yüksek Kumandanlığı'na yollayacaktır.

Aslında Flensburg'a gidenler von Friedenburg ile Friedel oldular ve otomobille gittiler. Hamburg ve Alman hatlarına kadar Kanada A.D.C.'sinden yarbay Trumbul Warren kendilerine refakat etti. Ertesi gün, 4 mayıs, saat 18'e kadar karargâhımda olmaları gerektiğini söyledim. Kinzel ile Wagner ise karargâhımda kaldılar.

Von Friedenburg'un imza için tam yetki sahibi olarak döneceğinden emindim. Bundan ötürü, 4 mayıs günü saat 17'de basın mensuplarını toplamaya, savaş muhabirlerine son birkaç gün içinde olanların hepsini anlatmaya ve o akşam saat 18'de ne olacağını umduğumu belirtmeye karar verdim.

Basın toplantılarında genellikle çok iyi olmadığım söylenmiştir. Bu toplantı sonunda basının karargâhımın gayriresmî sözcüsü olan Alan Moorehead'den aşağıdaki mektubu aldım.

«Sayın Feld - mareşal,

«Muhabirler adına, bugün bize vermiş bulunduğunuz takdire değer konferans için teşekkürlerimi sunabilir miyim?

«Özellikle bu tarihî andaki ilginize müteşekkiriz. Bize sadece çöldeki uzun yolculuğunuzun göz kamaştırıcı sonucu için derin tebriklerimizi sunmak düşüyor.

«Hepimiz bu gece, yazmayı uzun zamandır beklediğimiz hikâyenin, belki de hayatımızın en iyi hikâyesinin hakkını vermeye çalıştık.

«Bir başka lütuf olarak, mütarekenizin ilişikteki kopyasını imzalar mısınız?

İyi niyetlerimle

Alan Moorehead»

TARİHÎ AN

Von Friedenburg ile Friedel, basın toplantısının devamı sırasında karargâhıma ulaştılar. Kurmay subayım albay Ewart'ın toplantı çadırına girdiğini gördüm; cevabı biliyordum. Fakat konuşmamı bitirdim ve sonra Ewart'a, von Friedenburg'un geri dönüp dönmediğini sordum. Döndüğünü söyledi. Bütün muhabirlerin benimle birlikte konferans çadırına gelebileceklerini ve son sahneye şahit olabileceklerini bildirdim.

Alman delegasyonu gene İngiliz bayra-

Feld - mareşal Montgomery'nin kazandığı El - Alemeyn savaşlarında esir alınan Almanlar'dan bir grup.

ğının altındaydı. Von Friedenburg'u yalnız görüşmek üzere otomobilime aldım. Kendisine, talep ettiğim şekilde teslim şartlarını imzalayıp imzalamayacağını sordum. İmzalayacağını söyledi. Çok üzüntülüydü. Dışarıya, arkadaşlarının yanına gitmesini söyledim. Saat 18'e geliyordu. Tören için hazırlanmış olan çadırda, törenin bir an önce başlaması için emir verdim. Alman delegasyonu, askerlerin, muhabirlerin, fotoğrafçıların ve başkalarının bakışları altında çadıra girdi. Savaşın sonu olduğunu biliyorlardı.

Teslim senedi zaten hazırdı. Çadırdaki tertibat çok basitti: bir ordu battaniyesi ile örtülü masa, bir mürekkep hokkası, bir kalem. Masanın üzerinde iki tane B. B.C. mikrofonu vardı. Ben içeri girdiğimde Almanlar ayağa kalktılar, sonra birlikte masanın etrafına oturduk. Gözle görülür derecede sinirliydiler; birisi sinirlerini yatıştırmak için bir sigara çıkardı. Kendisine baktığımı görünce bıraktı.

Luneburg Heath'deki o çadırda, basın mensuplarının ve diğer seyircilerin huzurunda «Teslim Senedi»ni İngilizce olarak okudum. Alman delegasyonu bu senedi, teslimlerini nelerin takip edeceği konusunda münakaşa olmaksızın imzalamadığı takdirde, savaşın devamı için emir vereceğimi belirttim. Sonra Alman delegasyonunun her üyesini, imza için çağırdım — ki, bunu itirazsız yerine getirdiler — En sonra ben, General Eisenhower'in adına imzaladım.

Belge İngilizce idi ve delegasyon anlamamıştı, fakat Almanca kopyalarını kendilerine dağıttım...

TESLİM SENEDİ

İmzalanan vesikada şunlar yazılıydı:

Holanda, bütün adalar dahil Kuzey - Batı Almanya ve Danimarka'daki bütün Alman silâhlı kuvvetlerinin Teslim Senedi

1. Alman kumandanlığı, Holanda, Friz adaları ve Heligoland ile diğer bütün adalar dahil kuzeybatı Almanya, Schleswig - Holstein ve Danimarka'daki bütün Alman silâhlı kuvvetlerinin 21. ordunun başkumandanına teslimini kabul eder.

Bu bölgedeki bütün savaş gemileri teslim edilecektir. Bu kuvvetler, kayıtsız ve şartsız teslim olacaklardır.

2. Yukarıda sözü geçen bölgelerdeki Alman kuvvetlerinin denizde, karada ve havada giriştikleri bütün savaş durumu 5 mayıs 1945 cumartesi, İngiltere yaz saati ile saat 8'de kesilecektir.

3. Alman kumandanlığı, Müttefik kuvvetler tarafından herhangi bir konuda kararlaştırılacak bütün emirleri bir an önce ve tartışma ve yorum yapmaksızın yürütecektir.

4. Emirlere itaatsizlik veya tatbikte kusur, bu teslim şartlarının ihlâli sayılacak ve Müttefik kuvvetler

Harp talii, Stalingrad'da Almanlar aleyhine dönmüştü. Resim, savaş sırasındaki Stalingrad'ı gösteriyor.

Savaşın bitiminden kısa bir süre sonra başlayan milletlerarası bir mahkeme, Nazi harp suçlularını yargılamıştı. Resim, duruşmalardan bir anı tesbit ediyor.

tarafından kabul edilen savaş kurallarına ve teamüle uygun olarak muamele görecektir.

5. Bu teslim senedi, ihtirazî kayıt ile, bağımsızdır ve Müttefik kuvvetler tarafından veya adına empoze edilecek herhangi bir genel teslim senedi ile değiştirilebilir ve Almanya ile Alman silâhlı kuvvetlerine bütün olarak uygulanabilir.

6. Bu teslim senedi İngilizce ve Almanca olarak yazılmıştır. İngilizce metin asıldır.

7. Teslim şartlarının anlamında veya yorumunda herhangi bir şüphe veya ihtilâf çıkması durumunda Müttefik kuvvetlerin kararı nihaî olacaktır.

B. L. Montgomery
Feld - Mareşal
4 mayıs 1945
saat 18.30

Friedeburg, Kinzel, Wagner, Polek, Friedel

Teslim senedinin imzasını müteakip yapılacak pek çok şey vardı. 3 mayısta Almanlar beni görmeye geldiklerinde, bütün saldırgan davranışların kesilmesini emretmiştim; sonun geldiğini biliyordum ve sorumluluğu bana verilmiş birlikler arasında daha fazla can kaybı istemiyordum. Şimdi, 5 mayıs 1945 cumartesi, saat 8'de yürürlüğe girecek olan bir ateş-kes emri gönderdim.

BARIŞ KAZANILDI MI ACABA?

İlk mesaj kıdemli kumandanlarıma idi ve şöyleydi:

«21. ordunun karşısındaki Alman silâhlı kuvvetleri kayıtsız şartsız bize teslim olmuş bulunmaktadır. Bu tarihî anda kumandanlara, kendilerine verilen büyük hedefe ulaşmak için sizlerin ve birliklerinizin yaptıklarına candan teşekkürlerimi ifade etmek isterim. Daha sonra yeterli şekilde ifade edeceğimi ummamakla birlikte, bir an önce başarınızın büyüklüğünü ve 21. ordunun kumandanı olmakla ne kadar gurur duyduğumu belirtmek isterim. Kumandanlarınıza ve birliklerinize kendilerine candan teşekkür ettiğimi lütfen bildirin.»

Sonra, 21. ordunun subay ve erlerine şahsî bir mesaj hazırlamakla uğraştım. Çoğu benimle 8. orduda beraber bulunmuşlardı. Mesajı yazmak kolay olmadı... Yedinci paragrafta şunları yazdım: «Alman savaşını kazandık, Şimdi barışı kazanalım».

Sık sık barışı kazanıp kazanmadığımızı merak ederim. Aslında kazandığımızı sanmıyorum...

Istanbul Tarihinde Taşıt: 2

TARİHE GEÇEN ARABALAR

Yazan: Ertan Ünal

İSTANBUL'DA muhtelif padişahlar devrinde kullanılan saray arabalarından bazıları, çeşitli tarihî olaylara sahne olmuş, tarih sayfalarında ebedîleşerek zamanımıza kadar gelmiştir. Bunların arasında Fâtih'le, Kanunî'nin son seferlerine çıkarken bindikleri arabalar, Genç Osman'ın Yedikule'ye ölüme götürüldüğü araba, Sultan Abdülhamid'i öldürmek amacıyle yapılan suikasttten sonra, padişahın bindiği araba, başta gelmektedir. Bunların yanısıra XVII ve XVIII. asırlardaki muhteşem saray düğünlerinde kullanılan saray arabalarının da tarihlerde adları geçmektedir. Biz bunlardan tarihî akışı takibederek kısaca bahsedeceğiz.

Fâtih, son seferine çıkarken nasıl bir arabaya bindi? Bu konuda ne yazık ki tarihlerimiz kesin bir bilgi vermiyor. Fakat Fâtih'in o devirde sarayda kullanılan «hinto» tipi büyük ve rahat bir arabayla bu sefere çıkmış olması kuvvetle muhtemeldir. Padişahın hasta olduğu da göz önünde bulundurulacak olursa, arabanın ağır ve yolda sarsılmayacak şekilde yapıldığı düşünülebilir. Fâtih, bu arabayla çıktığı son seferini tamamlayamadan Gebze'de ölünce tabutu aynı arabayla Istanbul'a gönderildi.

Kanunî Sultan Süleyman da 1566 yılında son seferine çıkarken bir arabaya binmişti. Bu arabadan bahsetmemizin sebebi, Kanunî'nin bu sefere çıkıncaya kadar araba nedir bilmemiş olmasıdır. Gerçekten bu yüce padişah o yaşa kadar — 71 yaşındaydı — at sırtından inmemiş, imparatorluğun topraklarına yeni yeni topraklar kattığı, zafer üstüne zafer kazandığı her seferine at sırtında çıkmıştır. Ancak 71 yaşının verdiği ihtiyarlık bir yana, yıllardan beri irsî bir hastalığa müptelâ oluşu, onu son seferine arabayla çıkmaya zorlamıştı. Yılmaz Öztuna'nın Kanunî hakkındaki bir makalesinde, onun bu seyahat sırasında şehirlerden geçerken tekrar ata bindiğini, araba sarsıntısından bile rahatsız olduğu için düzgün olmasına rağmen, Istanbul - Budin yolunun tekrar onarıldığını okuyoruz.

Kanunî'nin son seferinde bindiği arabanın şekli ve biçimi hakkında elimizde bilgi vardır. Ancak bu bilgi Kanunî'nin ölümünden sonra yapılmış bir minyatürdeki resimden elde edilmiştir. Bu minyatürden anlaşıldığına göre araba 4 tekerlikli ve 2 atlıdır. Üstünde bulunan yeşil örtü bir taraftan açılmıştır. Açılan örtü aralığından Kanunî'nin kavuklu tabutu görülmektedir. Arabanın kenar tahtalarında Kanunî devrindeki Türk motif sanatının örnekleri vardır (1).

---

1) Bazı tarihçilerimiz Kanunî'nin bindiği bu arabanın teferruatı üzerinde anlaşamamaktadır. Reşad Ekrem Koçu: «Bu ağır arabanın 2 atla çekilmesine imkân yoktur. Perdesinin bir yandan açıldığı da asla kabul edilemez. Minyatürde yalnız bir yanının alınmış olması tersim zaruretidir» demektedir. Bir tarihçimiz de hinto cinsi bir araba olduğunu zikretmekle yetinmiştir.

SULTAN OSMAN'I ÖLÜME GÖTÜREN ARABA

XVII. yüzyılın başında sarayda hasta nakletmekte kullanılan bir arabayla, bir pazar arabası da kanlı bir ihtilâlle birlikte tarih sayfalarına geçti. 1622 yılında patlak veren ihtilâl sırasında âsiler tahta çıkardıkları I. Mustafa'yı, Topkapı sarayındaki dairesinden Ortacami'ye, sarayda hastalar için yapılmış bir arabayla götürmüşlerdi. İki büyük tekerlekli hasta arabasının en büyük özelliği, insanlar tarafından (zülüflü baltacılar) tarafından çekilmesiydi. Üstü ve yanları örtülü olan arabanın ön ve arka kısımları açık olup yanlarda kafesli ve perdeli iki penceresi bulunmaktaydı. Âsiler bu arabayı çeke çeke I. Mustafa'yı Ortacami'ye kadar götürmüşlerdi.

Reformcu fikirleri yüzünden tahtından olan Genç Osman da yakalandıktan sonra getirildiği Ortacami'den Yedikule'ye pazar arabası ile götürülmüştü. Sadrâzam Dâvud Paşa, I. Mustafa'nın annesinin de teşvikiyle Genç Osman'ı önce Ortacami'de öldürtmek istiyordu. Ancak sonradan, yeniçerilerden bir kısmının olayı önleyebileceğini düşünerek, Sultan Osman'ı Yedikule'ye göndermiş, orada boğdurtmuştur. Bu pazar arabasının biçimi hakkında bilgimiz yoktur.

Genç Osman'ın âhı da Dâvud Paşa'da

Thomas Allom'un 1840'ta yaptığı bu gravür, mesireden dönen koçu arabalarını tesbit ediyor.

kalmamış, sadrâzam, daha sadâretinin ayı dolmadan çıkan bir isyan sonunda Sultan Osman'ı Yedikule'ye ölüme yollarken bindirdiği pazar arabasıyle, aynı yere götürülmüş ve orada öldürülmüştür.

Tarihlerde «4 atlı bir hinto ile şehirde sık sık gezintiler yaptığı» zikredilen II. Sultan Mahmud da son yolculuğunu yine bu çok sevdiği «hinto» ile yapmıştı. Padişahlar arasında «arabayla gezintiyi çok seven» bir padişah olarak bilinen II. Mahmud, 1839 yılının muhtemelen haziran ayı ortalarında hekimlerinin kendisine verdiği hava tebdili öğüdünü yerine getirmek için Çamlıca'da bulunan kız kardeşi Esmâ Sultan'ın köşküne gitmiş ve bu yolculuğu hinto cinsi bir saray arabası ile yapmıştı. Daha sonra kurtarılamayarak ölünce, cenazesi bir sabah öküz arabası ile Çamlıca'dan Haydarpaşa'ya götürüldü.

II. ABDÜLHAMİD'E YAPILAN SUİKAST

21 temmuz 1905 günü Yıldız camiinde kıldığı cuma namazından sonra, Ermeni komiteciler tarafından saatli bir bomba ile öldürülmek istenen Sultan Hamid, araba gezintilerini seven bir padişahtı. Bu merakı şehzâdeliği zamanında başlamıştı. Kendi kullandığı arabayla şehir içinde ve sayfiyelerde sık sık dolaşırdı. Hattâ bu gezintilerinin birinde bir ölüm tehlikesi de atlatmıştır. Şehzâde iken, Beşiktaş'ta yeni aldığı atları bir arabayla denerken, atların ürkmesi sonunda arabanın denize uçacağını anlayınca kendisini yere atmış, düşmenin şiddetinden burnu ve yüzü zedelenmişti. Bazı tarihlerde bu düşme sonunda Sultan Abdülhamid'in başında sürekli bir ağrı belirdiği zikredilmekte ve bu ağrının giderilmesi için, tavsiye üzerine bir süre, her gün Kızkulesi açıklarından denize girdiği belirtilmektedir.

Suikast olayı günü komiteciler, özel olarak bu suikast için Viyana'da yaptırtıp getirdikleri Viktorya cinsi faytonu kullandılar. Daha önceden yaptıkları gözlemlerle, padişahın camiden avlu kapısına kadar olan yolu hep aynı zaman süresi içinde (1 dakika 42 saniye) aldığını tesbit etmişlerdi. Bu faytonun Istanbul'da kullanılan faytonlardan farkı, arabacı kısmının bomba yerleştirildiği için daha büyük ve geniş olarak yapılmış olmasıydı.

Bir tesadüf Sultan Hamid'i bu suikasten kurtardı. Sultan Hamid, her zaman olduğu gibi camiden çıkıp yürürken Şeyhulislâm Cemâleddin Efendi'yi görüp durmuş ve kendisiyle konuşmuştu. Aynı anda zaman dolduğundan daha önce ayar-

Bir asır önce yapılan bu gravür, Haliç sahilinde zarif bir arabayı ve atları gösteriyor.

Istanbul'un eski taşıtlarından ikisi: Edirnekapı'da araba ve atlar.

lanan bomba infilâk etti, bunun sonucu olarak da, 3'ü asker olan 26 kişi öldü, 58 kişi de yaralandı. Olayda ayrıca selâmlık resmini izlemeye gelenlerin arabalarından 17'si de parçalandı. Orada bulunanlar arasında müthiş bir korku ve heyecana yol açan bu olayı Sultan Hamid, soğukkanlılıkla karşılamış ve kendi sürdüğü arabasına binerek Çit Köşkü'ne gelmişti. Fayton cinsi ve bazı özellikleri yüzünden «ok atan araba» adıyle de bilinen bu araba, suikast olayıyla tarihe geçmiştir. Bu arabanın özelliklerinden yazımızın daha sonraki bölümlerinde bahsedeceğiz.

SULTAN DÜĞÜNLERİNDE ARABALAR

Muhtelif padişahlar zamanında evlenen sultanların düğün alaylarında kullanılan değerli saray arabaları bu alaylara tanık olan halk üzerinde her devirde hayranlık uyandırmıştır. Düğün alaylarında gelinin eşyasının naklinde, muhteşem ve gösterişli saray arabaları tercihan kullanılır, sultanların elbiseleri gümüş ve altın eşyaları, kendisine hediye edilen nadide ve değerli eşyalar ayrı ayrı arabalara konarak halk arasından geçirilirdi. Şehzâdeler, sultanlar, kadınefendiler ayrı arabalarda, bir konvoy halinde yeni evli sultanı ziyarete giderken, arabalarının lüks ve ihtişamıyle, halkın gözlerini kamaştırırlardı. Bunlara ve şehzâdelerin sünnet düğünlerinde kullanılan arabalara ait örnekler tarihimizde pek çoktur. Biz bunları teker teker anlatmaktan ziyade özellikleri hakkında bilgi verebilmek için bir, iki düğün alayından kısaca bahsetmekle yetineceğiz.

I. AHMED ZAMANINDA BİR SARAY DÜĞÜNÜ

Tarihe geçmiş saray düğünleri arasında lüks ve debdebe bakımından ilk sırayı işgal edenlerden biri de, hiç şüphesiz ki I. Ahmed'in kızkardeşi ile Kapdân-ı Deryâ Öküz Mehmed Paşa'nın düğünüdür. Düğünden önce yapılan düğün alayında gelinin 200 yük hayvanına taşıtılan çeyizi Istanbullular'ın ağzından günlerce düşmemişti. Çeyizinin naklinden birkaç gün sonra sultan saraya giderken halka teşhir edilen gelin arabası ile büyük şaşkınlık yarattı. Arabanın en büyük özelliği her tarafının altın kaplama oluşuydu. Üstüne güneş vurdukça pırıl pırıl parlıyor ve halkın gözlerini kamaştırıyordu. Araba, 4 kır at tarafından çekilmekteydi.

İkinci örneğimiz yine bir saray düğününe aittir. Devir, ıslahatçı II. Sultan Mahmud devridir. Aradan geçen 200 yıl imparatorluk içinde pek çok olaylara ve

Küçüksu çayırında arabalar.

AYNALI ARABA

Müzede bulunan bir başka saltanat arabası da II. Mahmud'a ait aynalı arabadır. Neresinden bakılırsa bakılsın içi görülebilen bu araba Paris'te imal edilmiştir. Tavanı mavi - sarı ve kırmızı - beyaz camlardan yapılan araba, basık ve sekiz köşeli olup, alt tarafı da baklava biçimi renkli aynalarla çepeçevre süslenmiş, altı köşesinde fener yer almıştır. Arabanın çeşitli yerlerinde ay - yıldız motifleri bulunmaktadır.

ZIRHLI ARABA

Saltanat arabaları dairesinde özellikleri itibarıyle diğerlerinden ayrılan biri de Sultan Abdülaziz'e ait zırhlı arabadır. Önünde ve arkasında muhafızları için özel yeri bulunan ve padişahın armasını taşıyan bu araba, onun şahsını muhtemel bir suikastten korumak ve gezintilerini emniyet içinde yapabilmesini sağlamak amacıyle zırhlı olarak yapılmıştı, kurşun işlemiyordu. Sultan Aziz'in şehir içinde bu arabayla yaptığı geziler hakkında elimizde bilgi mevcuttur.

OK ATAN ARABA

Yine bu 14 araba içinde dikkatimizi çeken arabalardan biri de Sultan Hamid'e aittir. Paris'te imal edilen arabanın özelliği, yapanların, beygirler herhangi bir sebeple ürküp gemi azıya aldıkları zaman arabayı devirmemeleri için koydukları özel bir tertibattır. Bu özel tertibat, koşumu ve oku ile birlikte beygirlerin otomatik olarak arabadan ayrılmasını sağlamaktaydı. Sultan Hamid cuma namazlarından sonra saraya bizzat kendisinin kullandığı bu arabayla dönerdi. Yıldız'da kendisine yapılan suikastten sonra da yine bu arabayı kullanmıştır.

BAHÇE ARABASI

Bunlardan başka bir de bahçe arabaları vardır. Bahçe arabaları şehzâdelerin saray bahçelerinde gezmeleri için özel olarak Istabl-ı Âmire'de yapılmış arabalardı. Belli başlı özellikleri, diğerlerine nisbetle daha hafif oluşları, tip itibarıyle faytona benzeyişleri ve atların yanısıra geyiklerle de çekilmeleri idi. Şehzâdeler bu arabalarla saray bahçelerinde sık sık ge-

zintiler yapar, kendilerini gelecekte binecekleri arabalara alıştırırlardı. Şehzâdeliği zamanında arabaya en çok düşkün olan padişah Sultan Hamid'dir.

SEDYELER

Istanbul'da halk tarafından kullanılan kara nakil vasıtalarından biri de sedyedir. Sedyeleri diğer nakil vasıtalarından ayıran bazı özellikler vardı. Bu özelliklerin başında Altıncı Daire (2) dahilinde kullanılmaları ve müşterilerinin çoğunluğunu şık ve kibar hanımların teşkil etmesi gelir. Sedyeler, hemen hemen zenginlere has bir nakil vasıtasıydı. Fakir ve hattâ orta halliler için sedye, fiyatlarının yüksekliği yüzünden bir lüks olmaktan öteye gidememiştir. Çeşitli sebeplerle Istanbul'a gelen yabancı kadınların sedyelere büyük rağbet gösterdiğini bazı tarihlerde okuyoruz. Istanbul'un tabiî güzelliklerine hayran olan yabancılar, sedyeler içinde, şehri gezmekten çok hoşlanırlardı.

Sedyeler, iki adam tarafından taşınan, içinin ve dışının süsleri yapıldığı devre göre değişen yaldızlı ve camekânlı nakil vasıtalarıdır. Büyüklüklerine göre tek veya 2 kişilik olan sedyelerin Istanbul'da ilk kullanılmaya başlandığı tarih kesinlikle bilinmemektedir. Bu nakil vasıtaları zamanla yapı üslûplarına ve modalara göre durmadan değişti. Önceleri sedyeler kırmızı renk üzerine altın yaldızlıydı. İçlerinde ise Türk motif sanatından örnekler, bu arada bir de ayna yer almaktaydı. Oturulacak yerlerinde ise arabalarda olduğu gibi minderler bulunuyordu.

Daha sonra özellikle Avrupa ile temasların sıklaştığı XIX. asrın ortalarında sedyelerde zamanın modasına uyarak değişiklikler yapıldı.

Avrupa'dan getirilen sedyeler piyasayı kapladı. Bu sedyeleri yerlilerinden ayıran belli başlı özellikleri, yağlı boya ile boyanmış olmaları, içlerinde de minder yerine ipek kumaş kaplı kanapelerin bulunması idi.

SEDYECİLER KARARNAMESİ

Sedyelerin kira ücreti 1866 yılına kadar sedyeye binenin arzusuna göre alınır ve bu yüzden sık sık müşterilerle sedyeciler arasında verilen ücretin azlığı yüzünden münakaşalar olurdu. Yine sedyecilerin belirli bir durak yerlerinin bulunmayışı, sedyelerini rastgele kahvehane, tiyatro önleri v.s. gibi kalabalık yerlere koyup müşteri aramaları kargaşalığa yol açardı. Bu durumu ve ücret yüzünden yapılan şikâyetleri göz önüne alan şehremaneti, 1866 yılında bu işi inceledi ve bir «Sedyeciler Kararnamesi» çıkardı.

Bu kararname ile sedyelere ve sedyecilere ait pek çok husus nizama sokulmaktaydı. Sedyecilerin belirli durakları olacak, ayrıca bütün sedyecilere birer numara verilecekti. Bu arada sedyelerin kira ücretleri de tesbit edilmişti. Bu ücretin üstünde para isteyen sedyeciler önce cezalandırılacak, tekerrüründe ise sedyecilikten menedilecekti.

Hazırlanan tarifede, sedyecilerin alacakları ücretler tesbit edilmişti:

«Karaköy körüsünden Galatasaray'a 12, Taksim'e 15, Pangaltı'ya 20 kuruş. Galata'dan Tophane'ye 10, Galatasaray'dan Azapkapı'ya 12 kuruş.»

Tarifede ayrıca, sedyelerin günlük olarak tutulabileceği de belirtilmiş, ücret olarak da, sabah güneşin doğuşundan, akşama kadar kullanılmak şartıyle 40 kuruş olarak takdir olunmuştu.

TAHTIREVANLAR

Burada konumuzla pek az ilgili olsa dahi yeri gelmişken tahtırevanlardan bahsetmek gerekir. Sedyelerin büyüğü olan tahtırevanların en önemli özelliği, insan yerine katırla taşınmasıydı. Tahtırevanlar daha çok şehirlerarası yolculuklarda ve «Sürre Alayları»nda kullanılıyordu. Süveyş kanalının açılışından önce Sürre alayı Hicaz'a karadan Şam yoluyle gittiği için yolda Sürre emîni ve maiyeti tahtırevana binerdi.

Önden ve arkadan iki katıra kalın kayışlarla bağlanmış, içi renkli nakışlarla süslü, âdeta oda kadar büyük olan tahtırevanlarda kuştüyü yastıklar ve sırmalı ipekli yastıklar üstünde pek rahat seyahat edilmekteydi. Zenginler de özel olarak yaptırdıkları tahtırevanlarda yolculuk ederlerdi. Kira ile tutulan tahtırevanlar hakkında fazla bilgimiz yoktur. Bugün Topkapı Müzesi'nde III. Sultan Ahmed devrine ait bir tahtırevanla, Sürre naklinde kullanılan ve Türk oymacılık sana-

---

2) Altıncı Daire Istanbul'un Beyoğlu ve Galata semtlerini içine alan belediye dairesine verilen addır. Osman Nuri Ergin Mecelle-i Umûr-ı Belediye adlı eserinde buraya Altıncı Daire adının verilişini şu satırlarla anlatır: «Tanzimat'ın ilânından sonra belediye teşkilâtının yeni bir düzene sokulması düşünülmüş, bu iş için önce bir belediye dairesi kurularak yapılan çalışmaların buraya inhisar ettirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu amaçla kurulan ve Beyoğlu ile Galata semtlerini içinde bulunduran bu daireye teşkilâtça örnek olarak alınan Paris şehrinin en mamûr yerinin Altıncı Belediye Dairesi oluşu sebebiyle, 'Altıncı Daire' adı verilmişti».

1911 yılında saltanat arabası. (Arabadakiler yeni Almanya sefiri ile Teşrifât-ı Umumiye Nezareti'nden bir ilgilidir).

tının en usta örneklerini havi bir tahtırevan bulunmaktadır.

SÜRÜCÜ BEYGİRLERİ

Sürücü beygirleri bundan 50 - 60 yıl öncesine kadar Istanbul'un meydan ve sokaklarından çok görülürdü. Önde bir beygir, beygirin sırtında müşteri ve arkasında elinde sopasıyle koşan beygir sürücüsü yıllar yılı, Istanbul sokaklarının eksilmez bir parçası, bir unsuru olmuştur.

Sürücü beygirlerinin belli başlı müşterileri, fakir halk, hali, vakti yerinde olmadığından at sahibi olamamış esnaf ve çeşitli meslek sahibi kişilerdi. Gerek araba, gerek sedye ücretlerinin hayli yüksek oluşu yüzünden halkın sürücü beygirlerine rağbeti her zaman çok olmuştu (3).

Istanbul'un Beyazıt, Eminönü, Vefa, Şehzâdebaşı, Unkapanı, Fatih gibi büyük meydan ve semtlerinde toplu halde bulunan sürücü (öbür adıyle kira) beygirlerinin ücretleri ilk zamanlar pazarlığa tabiydi. Herhangi bir yere gitmek isteyen müşteri, hele beygirden de anlıyorsa, bunlardan gözüne kestirdiğinin sürücüsü ile pazarlık eder, anlaşırsa kiralardı. Daha sonra beygir önde, sürücüsü arkada, gidilecek yere doğru hareket edilirdi. Bunun ne kadar zahmetli ve yorucu bir iş olduğu meydandadır. Sürücü beygirinin hızı, kiralayan müşterinin arzusuna bağlıydı. Müşteri dört nala gitmek isterse, sürücü, aynı hızla peşinden koşmak zorundaydı.

Sürücü beygirlerinin müşterileri arasına özellikle dinî bayramlarda erkek çocukları da katılırdı. Ata binmeyi en güzel eğlence olarak kabullenen çocuklar, bayram sabahları, bayram vesilesiyle süslenmiş, boynuna büyük birer mendil bağlanmış beygirlerle şehir içinde tur atarlardı.

Sürücü beygirlerinin cinsleri, umumiyetle değişikti. Kullanılan atların çoğunluğu, cins değeri olmayan alelâde, kullanıla kullanıla iskeleti çıkmış beygirlerdi. Fakat bunların yanısıra bazan içlerinde kıymetlilerinin de görüldüğü olurdu.

Sürücülerin müşteri ile karşılıklı münasebetlerini düzenleyen bir nizamnameleri ve esnaf dernekleri gibi haklarını arayan ve gözeten bir dernekleri var mıydı? Maalesef tarihlerimizde, bu konuda hiç bir malûmat yoktur. Sürücü beygirleri hakkındaki bilgi ve yazılar da karışık ve dağınıktır. Konu başlı başına ele alınıp incelenmemiş, ancak diğer bir konu ile beraber adı geçtiği zaman kıyısından, köşesinden alınarak bahsedilmiştir. Ancak bazı sürücülerin kendi hesaplarına, bazılarının da birkaç beygiri olan «Sürücü ağaları» adına çalıştığı bilinmektedir.

Gelecek sayımızda:

İLK TRAMVAY - SON TRAMVAY

---

3) Araba ve sürücü beygirlerinin asrımızın başındaki kira ücretleri arasında basit bir mukayese yapmak bu rağbetin sebebini hemen ortaya koyacaktır. Arabayla meselâ, köprüden Şehzâdebaşı'na 7,5 kuruşa gidilirken, aynı yol için sürücülerin istediği ücret 60 paraydı. Yani 1,5 kuruş. Aradaki fark tam 6 misli.

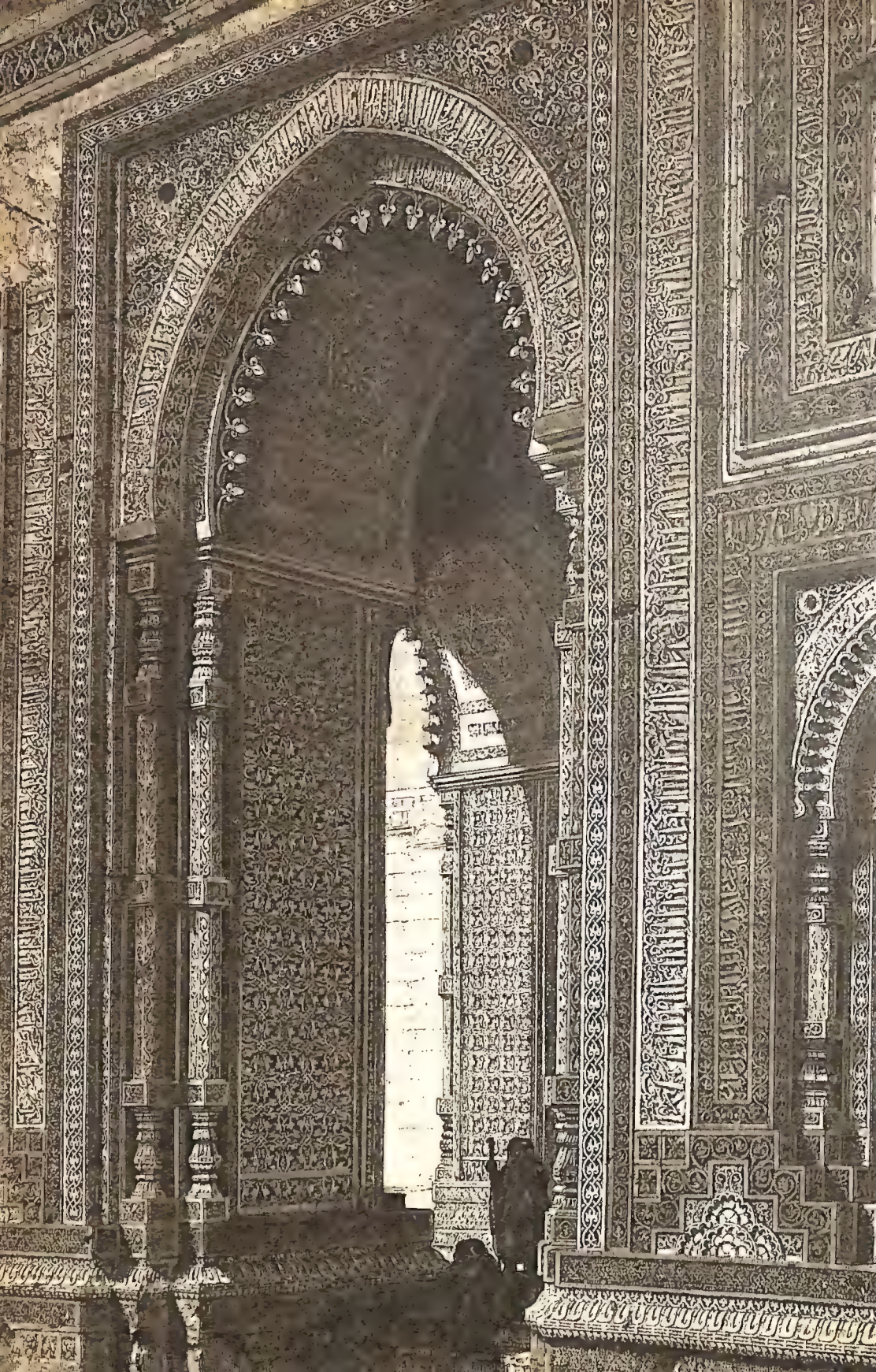

Türkler'in Hindistan'ı: 2

Tavus Tahtı

Yazan: Louis Rousselet
Çeviren: M. A. Kayabal

Hindistan'daki Müslüman mimarlık âbidelerinin yüzde doksan beşi Türkler'in eseridir. Büyük Hind şehirlerinde görülen göz kamaştırıcı Türk eserleri bu kıtaya silinmez bir şekilde «Türk» damgasını basmıştır.

Geçen sayımızda başladığımız bu yazı serisinde, önce Delhi'deki çeşitli Türk eserleri anlatılmış, Türk padişahlarının sarayı tasvir edilmişti. Şimdi yazar bu sarayı anlatmaya devam etmektedir.

SARAYIN en güzel köşelerinden biri olan Dîvân-ı Hâss salonunun çevresindeki pencerelerde altın zincirlere asılı ipek perdeler varmış. Nihayet ortada da harikaların harikası, meşhur Tavus Tahtı bulunuyormuş. Som altından taht iki metre boyunda ve bir buçuk metre enindeymiş. Basamaklarla çıkılan tahtın arkalığı değerli taşlarla bezenmiş tavus kuyruğu biçimindeymiş ve on iki sütundan ibaret bir bölme ise tahtın arkasını tamamlıyormuş. Bir mücevhercilik şaheseri olan bu taht, gûyâ bir Fransız kuyumcusu tarafından hazırlanmış. Şâh-ı Cihân'ın sarayında ataşe olan kuyumcunun adı da, Austin de Bordeaux imiş. Yine Tavernier'nin tahliline göre taht 150 milyon franka mal olmuştur. Taht 1739 yılında yine bir Türk olan İran hükümdarı Nâdir Şah tarafından Delhi hükümdarlarının elinden alınmıştır.

Dîvân-ı Hâs'ın solunda Türk hükümdarların özel daireleri uzanmaktadır. Bunlar bir dizi süslü mermer yapılardan ibaret... Hâlâ üzerlerinde duran sıva bu kısım duvarlarının da şahane süslerle işli olduklarının delilidir. Aynı sırada güzel havuzlar ve çeşmelerle süslü avlular, dantel gibi ince mermerle örülmüş zarif köşkler dizilmektedir. Bu nefis sarayın kapısında ise şu meşhur söz yazılıdır: «Yeryüzünde bir cennet varsa, o da buradadır, burada.»

On yıldan beri hâkimi oldukları Delhi'de İngilizlerin giriştikleri barbarlığın karşısında bilhassa bu daireleri görünce dehşetle ürpermemek mümkün değil. Afgan haydutlarının kıyamadıkları eserler, İngilizler'in elinden kurtulamamış. Ancak bugünkü Genel Vali Sir John Lawrence'in zamanında eski Türk eserlerinin mahvolması bir parça olsun önlenebilmiştir.

Özel dairelerin pek de uzağında olmayan hamamları bu geniş ve ilgi çekici sarayın en iyi muhafaza edilmiş kısımları. Doğu hayatında hamamın ne derece önemli bir yeri olduğu malûmdur. Türkler yıkanmaya büyük önem verir. Bu yüzden hamamların sarayın en hoş yerleri olması için hiç bir şeyden çekinilmemiştir.

Hükümdar hamamlarından çıktıktan sonra Muti mescidini ziyaret ettik. Hükümdarlar ibadetlerini burada yaparmış. Küçük bir cami, ama işlenmiş bir fildişinden farksız.

Daha sonra şairlerin bol bol bahset-

Yazarın büyük bir hayranlıkla bahsettiği Alâeddin kapısı.

XVII. yüzyılda, Türk hükümdarı Âsafu'd-Devle tarafından Luknow'da yaptırılan ve İmambâra adını taşıyan mimarlık anıtı, muhteşem kubbesiyle tanınır. Yine Luknow'da Hüseynâbâd İmambâra adını taşıyan bir eser daha vardır. Gravür şâhâne bir güzellikteki bu anıtı gösteriyor.

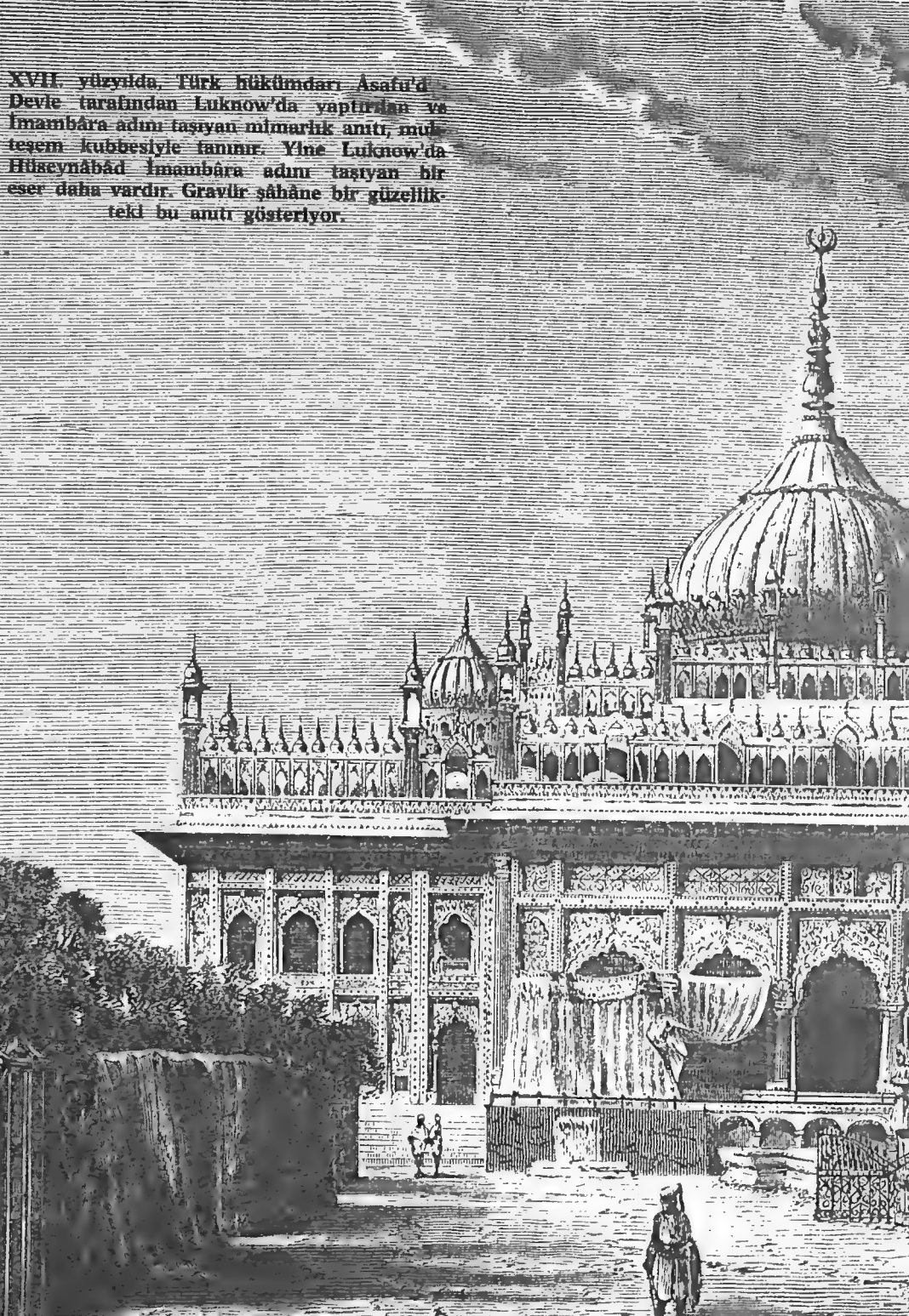

XVII. yüzyılda, Türk hükümdarı Asafu'd-Devle tarafından Luknow'da yaptırılan ve İmambâra adını taşıyan mimarlık anıtı, muhteşem kubbesiyle tanınır. Yine Lulcnow'da Hüseynâbâd İmambâra adını taşıyan bir eser daha vardır. Gravür şâhâne bir güzellikteki bu anıtı gösteriyor.

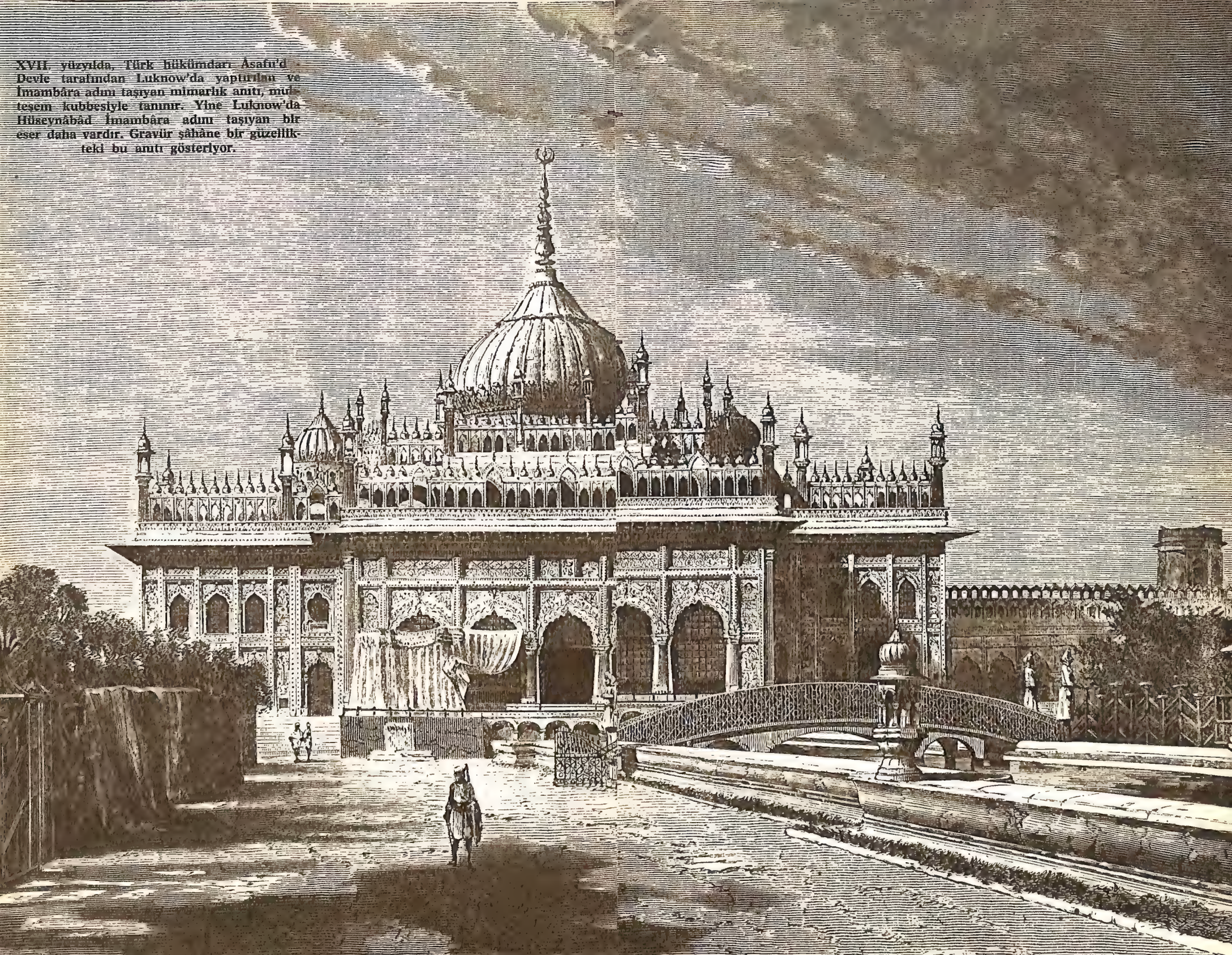

tiği ve peri masallarındaki bahçelere benzediği söylenen saray bahçelerinin bulunduğu alana geçiyoruz. Ama bugün bahçelerin yerinde yeller esiyor. Birkaç hasta ağaçtan başka bir şey görünmüyor.

Büyük padişah kapısından çıktıktan sonra, önümüzde düz ve geniş, muhteşem bir yolun uzandığını görüyoruz. Bir çeşit bulvar burası. Ağaçlık. Şâh-Cihânâbâd'ın gurur vesilesi... Kenarlarında da güzel yapılar... Burası Kuyumcular Çarşısı.

Gerçekten güzel olan bu yol, sarayın büyük kapısından, Lâhûr kapısına kadar şehri düz bir çizgiyle katediyor. Delhi'nin başlıca satıcılarına burada rastlamak mümkün. Birer kuş yuvasından farksız dükkânlarda bir sürü garip ve değerli şeyler satılıyor.

Bu yolu dolduran kalabalığı incelemek, hakikaten çok ilgi çekici. Bilhassa Delhi' nin yerlileri herkesten daha fazla ilgiye lâyık. Hindûlar ve Müslümanlar hemen birbirinden ayrılıyor. Müslümanlar'da bariz bir zarafet var. Türk padişahlarının uzun zaman şehirde kalışlarının etkisi belli oluyor. Müslümanlar canlı ve zeki. Yabancılara karşı nazik ve saygılı. Kadınları da oldukça zevkli giyiniyor. Hindûlar renkli sari ve plili etek, Müslümanlar bol bir ceket ve bileklerinden sıkılmış şalvarı tercih ediyorlar. Arada sırada mirzalara rastlanıyor.

Mirza unvanı, eski hükümdar ailesinin mensuplarına veriliyor. Delhi'de kalmalarına müsaade edilenlerin çoğu da, son hükümdarın uzak akrabaları. Hattâ bazılarını İngilizler dahi tutuyor.

Delhi'de yerlilerden başka Afganlar'a, Belûçlar'a, Pencâb yaylalarında ve Himalaya eteklerinde yaşayan diğer bütün kavimlerin fertlerine rastlamak mümkün.

Şandni Çovk'tan yukarı çıkınca modern görünüşlü, şahsiyetsiz, fakat adı bile her Delhili'yi ürperten bir yapıya varılıyor. Burası yerli belediye başkanlığıdır. Şehrin bedbaht savunucuları 1857'de İngilizler tarafından bu yapıya hapsedilmiş ve burada asılmış veya kurşuna dizilmişler. Aralarında hükümdar ailesine mensup pek çok da prensin bulunduğu Hindistan Türkler'i kahramanca savunmuşlardı kendilerini. Ülkelerinin bağımsızlığı için silâh elde çarpışanların suçlu sayılmayacaklarını zannederek İngilizler'e teslim olmuşlardı. Halbuki İngilizler hiç acımadan hepsini öldürdüler.

Buraya pek de uzak olmayan bir yerde kubbeleri ve minareleri altın kaplama Suna camii vardır. Bu caminin adı da tarihî hatıralara karışıyor. Türk fâtihi Nâdir Şâh, fetihten sonra bu caminin minarelerinin birinden şehri seyretmiş.

Modern Delhi'yi çevreleyen kaleler, Şâh-ı Cihân zamanından kalmadır. Bu kaleleri derin bir hendek kuşatır.

Şehirde dolaşırken dar ve çapraşık yollar boyunca dikkatimizi çekecek önemli bir yapıya rastlamadık. Kale camii hariç. Bu da Türkmen kapısı yakınlarında diğerlerine göre pek güzel olmayan bir yapı. Bu cami Şâh-ı Cihân devrinden sonra yapılıp da, bugün Delhi içinde kalan tek eser. 1630 yılında Delhi'nin Firûzâbâd denen kısmının kurucusu Firûz tarafından yaptırılmış.

DELHİ YAYLASI

Bugün Delhi yaylasının keşfine başlıyoruz. 16 km. uzunluğunda, 9 km. genişliğindeki bu son derece geniş yaylada, 9 şehrin kalıntıları var.

Sabah erkenden atlarımıza binip, güney kapısından şehri terk ediyoruz.

Türkler'in zaafı ne olursa olsun, davranışlarını sertçe tenkit etmekten kaçınmak gerek. İtiraf etmek gerek ki imparatorluklarını tüccarlara serbestçe açtıkları için Türk imparatorları kudretlerinin azalışını ve gerçekleşmesini hazırlamışlar. Bu ülkelerin sonsuz zenginliklerini takdir etmeye başladıktan sonra Avrupalı şirketler tek efendi olmak için durup dinlenmemişler.

O zamana kadar sakin ve zengin olan bu ülkelere düzensizlik ve anarşiyi getirenler, bu şirketlerin entrikaları ve açgözlülükleri olmuş.

Hümâyûn'un türbesi Delhi yaylasını boydan boya kateden mezarlığın merkezini teşkil ediyor. Bu dev mezarlıktaki kabirler arasında her türlüsü var. Basit bir mezar taşından ibaret olandan tutun da, kubbelilerine kadar.

Başlıcaları Arabkasaray adlı küçük kasabanın etrafında toplanmış. Burada ilgi çekici yapılar o kadar çok ki. Fakat biz XV. yüzyıla ait güzel bir kabri ve küçük bir camiyi söylemekle yetineceğiz.

Bu grubun biraz batısında ilkinden hiç de aşağı kalmayan bir diğer mezarlık da-

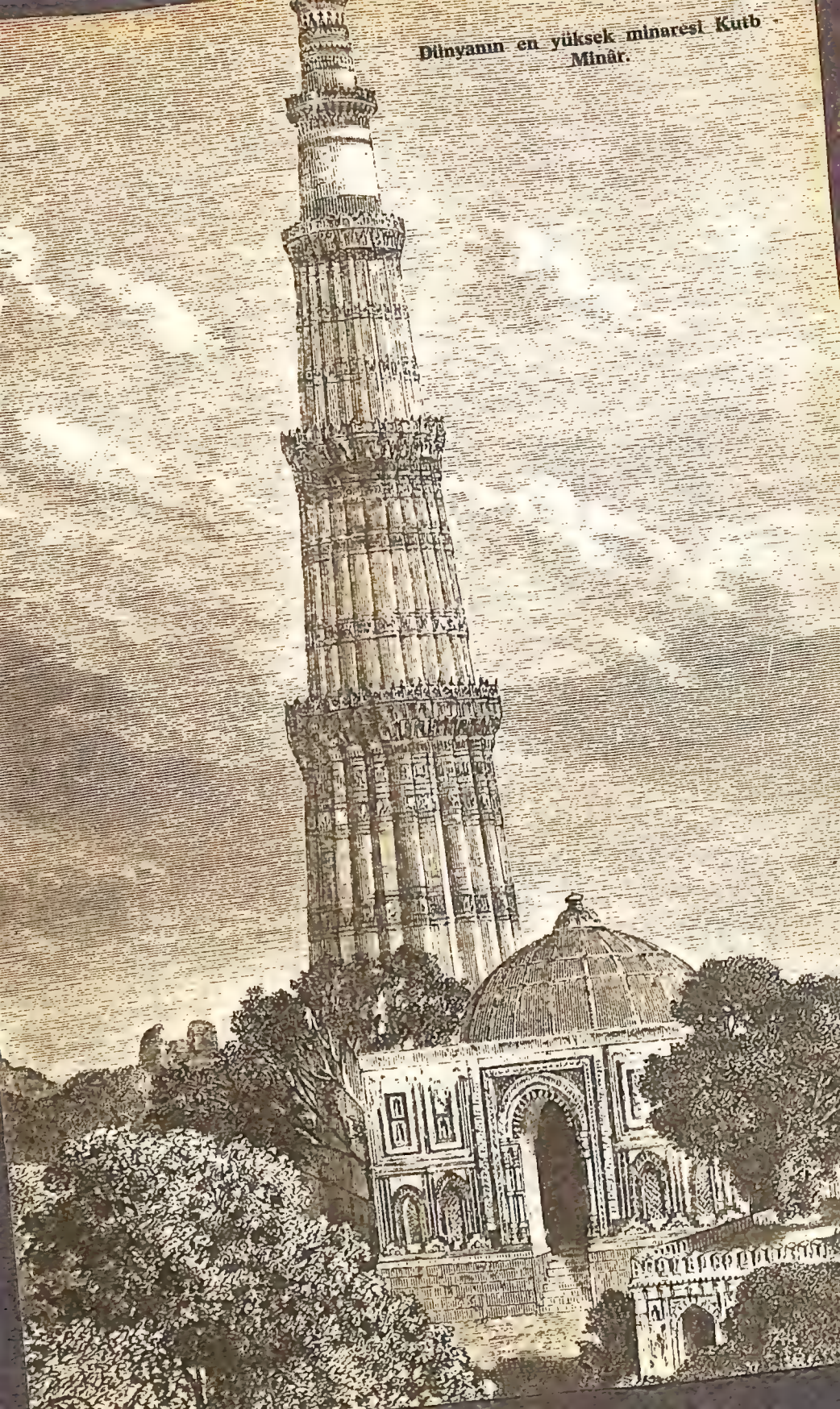

Dünyanın en yüksek minaresi Kutb Minâr.

ha var. XIV. yüzyılda Şâh I. Tuğluk tarafından Müslüman liderlerden Nizameddin için yaptırılan nefis caminin etrafında toplanmış bir mezarlık. Bazılarının üzerinde XVI ve XVII. yüzyıllarda yaşayan ünlü kişilerin adları okunuyor: Muhalled Şâh, Şehzâde Ali, Cihangîr v.s.

CİHÂNÂRÂ'NIN HİKÂYESİ

Mezarlıkta dolaşırken, kabirlerden birinin üzerinde şu ilgi çekici kitabeyi okuyorum: «Mezarımın üzerinde gösterişli taş istemem. Mütevazı otlar, Şâh-ı Cihân'ın kızı, zayıf, akılsız, İsa'nın kutsal müritlerinin hizmetkârı Cihânârâ'nın kalıntılarını çok daha iyi örtecektir.»

Bu genç kızın hikâyesi, XVII. yüzyılda Hindistan'da cereyan eden karanlık olayların en dokunaklı olanlarından biri. Ünlü Tâc-Bîbî ile Şâh-ı Cihân'ın kızı olan Cihânârâ, oğlunun emriyle gözlerinden olan bahtsız babasıyle birlikte hapishaneye girmiştir. Güzelliği sebebiyle birçok evlenme teklifi aldığı halde hepsini reddetmiş ve son nefesine kadar talihsiz ihtiyarın koruyucu meleği olmuştur. Mezarı üzerinde İsa'nın adını görmek garip. Üstelik Hıristiyan olmadığı da biliniyor.

Nizameddin camiinin yanında bir de havuz var. Son derece eski bir eser. M. Ö. III. yüzyılda İmparator Asoka tarafından su deposu olarak inşa ettirildiği sanılıyor. Dibi dikkatle birleştirilmiş taşlardan örülü ve 43 m² lik bir alanı kaplıyor.

KUTB-MİNÂR

Delhi yaylasının güney ucunda ve geniş kalıntı alanının sınırında Türk fâtihi Kutbeddin tarafından yaptırılan dev bir zafer sütunu var. Eski başkentin tam merkezinde kurulmuş bir sütun.

Kutb adı verilen sütun yahut minare, Delhi'nin her yönünden görülecek tarzda yaptırılmış. Ancak bunu ve civarındaki kalıntıları gördükten sonra insan diğerlerine önemsiz nazarıyle bakıyor.

Belki hiç bir yerde tabiat ana Kutb'da olduğu kadar insanoğlunun yarattığı eserlerle bağdaşmamıştır. Genellikle şehir kalıntıları yaslı, ıssız olur. Sanki toprak bile, talihsiz şehri yıkan lânetten kendisini kurtaramamış gibidir. Burada ise aksine her şey taze, şen, güzel. Kuş sesleri, mis gibi çiçek kokan temiz havayı daha da hareketlendiriyor.

Alâeddin kapısı, Kutb'un göbeğinde. Bu eşsiz şaheserin resmini temin etseydim, okurlarıma güzelliğini anlatmaya gücüm yetmezdi doğrusu.

1310 yılında Sultan Alâeddin tarafından yaptırılan Alâeddin kapısı, her halde sihirli lâmba masalının yazarına mükemmel bir ilham kaynağı olabilirdi. İnsan dehası bu kadar sihirli bir güzelliği belki hiç yaratamamıştır. İspanya'da Araplar'ın yaptığı Elhamrâ sarayının işlemeleri bile bunun yanında sönük kalır. Kapı, mimarlık sanatının bir mücevheridir.

Bu kapı her yüzeyinden dantel gibi işlenmiş bir kemer ve üzerinde bir güzel kubbe ile bezenmiş, kare şeklinde bir pavyonu andırır. İç salon da en az yüzeyler kadar zengin bir şekilde dekore edilmiştir.

Bu nefis girişten geçince, kendimizi birden Kutb-minâr'ın dibinde buluruz. Güzel bir avlunun orta yerinde tek başına yükselen bu dev minarenin yüksekliği hemen hemen 70 metredir.

Avrupa'da hiç bir yapı, bu devin karşısında ilk defa bulunduğunuz zaman duyduğunuz hissi size temin edemez. En yüksek katedrallerimizin, meselâ Strasbourg ve Fribourg katedrallerinin çatıları o kadar hatırı sayılır zeminler üzerinde durur ki, yükseklikleri ancak rakamla insanı etkiler.

Burada ise yapının tek başına duruşu, hatların sadeliği, ona gerçeğin de üzerinde bir yükseklik temin etmektedir. Mimarı dahi sütuna yukarı doğru incelen bir biçim vererek, bu görünüşü mübalâgalı şekilde kullanmıştır. Kutb-minâr'ın temeli 46 ayak, tepesi ise 10 ayak çapında.

Her kat kimi yuvarlak, kimi köşeli dikey yivlerle çevrili. Çiçeklerden ve arabesk motiflerden mürekkep kuşaklar minareyi çevreliyor. Bunların arasında şerefeler var. Yapının tümü kırmızı kumtaşından. Ancak yirmi yıl sonra tamamlanan dev kısmı hariç. 1340'ta yıldırımın yıktığı iki kat, 1368'de III. Firûz Şâh tarafından yeniden yapılmış.

Türk kumandanı Kutbeddin, Raca Rajput Pirthi-Raj'ın başkentini işgal edince zaferinin hatırasını yaşatmak için yenik şehrin ortasında İslâm'ın Brahmanizm üzerine zaferini temsil edecek bir cami yaptırmak istemişti. Onun emriyle önce caminin minaresi yapıldı. Ölümü üzerine caminin yapılması kaldı.

Istanbul Erkek Lisesi

Röportaj : Öz Dokuman
Fotoğraflar : İhsan Durmaz

ÇAĞALOĞLU'NDAKİ Türkocağı caddesinden geçerken, sağ kolda, geniş bir bahçe içinde, büyük, kelimenin tam anlamıyle muhteşem bir bina dikkati çeker.

Burası, eski adıyle Istanbul Sultanîsi, yeni adıyle Istanbul Erkek Lisesi'dir. Bu okul, çeşitli devrimlerin uygulandığı, ilk yıllarında bile, ders programı bakımından, en modern bir müessese niteliğini kazanmış bir irfan yuvasıdır.

NASIL KURULDU?

Bir buçuk insan boyu yüksekliğindeki duvarlarının çevrelediği çok geniş bahçeden geçip, okula girdim. Tertemiz bahçede, iki basket alanı vardı. Potaları, ağacın yeşili arasında, sarı siyah rengiyle uzaktan seçiliyordu. Binanın mermer merdivenleri, koca mermer sütunları, yeşilimtırak halısı pırıl pırıldı.

Okul müdürü Muammer Yüzbaşıoğlu, genç, bilgili bir yönetici. Gerçekleştirmek istediği birçok düşüncesi, tasarısı var. Anlatıyor:

— Buradaki görevime iki yıl kadar önce başladım. Böyle bir okulun günlük işleri ve ihtiyaçları malûm. Arkadaşlarımızla birlikte eksikleri tamamlamaya çalışıyoruz. Bu bina bir Fransız mimarı tarafından yapılmış. Türkiye'de ilk kaloriferli, asansörlü, havagazlı binadır. O zamanlar Düyûn-ı Umumiye binası olarak kullanılmak üzere yapılmış.

— Demek okul sonradan bu binaya taşındı?

— Evet, okulumuz bugünkü binasına 1933 yılında yerleşmiştir.

— Okul ne zaman kuruldu? Kısaca tarihinden söz eder misiniz?

Muammer Yüzbaşıoğlu, köşedeki camlı dolaptan birkaç kitapla, broşür çıkardı; sonra gidip 7 - 8 albüm getirdi, eski yıllarda mezun olanların fotoğrafları, okulun kuruluş yıldönümlerinde yapılan törenlerden resimler vardı albümde.

— Millî eğitim tarihimizde şerefli bir mevkii olan Istanbul Erkek Lisesi, 1884 yılında Selânikli Abdi Kâmil Efendi ile emekli bahriye yüzbaşılarından Nâdir Bey tarafından kuruldu. Bir yıl sonra Nâdir Bey bu okuldan ayrılarak Nümune-i Terakki'yi kurdu. İşte bu, bugünkü okulumuzun çekirdeğidir. Nümune-i Terakki, ilk defa, Süleymaniye civarında bulunan Bâb-ı Meşihat dairesi bitişiğindeki bir konakta açılmıştır. Bu özel okul, bir zaman sonra bu binadan çıkarak Çırçır semtinin Kaptanpaşa yokuşundaki bir konağa nakledildi. 3 yıl sonra da Şehzâde camiinin yanında bulunan Burmalı Mescit tarafındaki Mümtaz Bey konağına taşındı. Nümune-i Terakki, kısa bir zamanda gelişip kuvvetlendi, devrin önde giden okullarından oldu. Bu gelişme, maarif nezaretinin de dikkatini çekmekte gecikmedi, 1896 yılında bu özel okul resmî okullar arasına geçti.

— Az önce, bugünkü binaya 1933 yılında taşındığınızı söylemiştiniz, peki 1896 ile bu yıl arasında başka binalara taşınıldı mı?

Okul müdürü, albümden bir iki fotoğraf çıkardı, oldukça silik resimlerdi bunlar, bir hayli eski oldukları belliydi.

— Efendim, bu resimler; diye gösterdi, okulumuzun eski devirlerde işgal ettiği binalardır. Bakın, bu, lisemizin ilk binalarından eski askerî tıbbiye okulu, sonra şu da, Galata'daki Saint - Benoît Fransız lisesi. Yalnız Istanbul Lisesi bu binalara daha sonra geçmiştir. 1898 tarihinde, Ağa yokuşunda, Şirvanî-zâde Rüşdü Paşa konağına taşınmıştı. O yıllarda okul 10 sınıflıktı: 4 ilk okul, 3 rüştiye ve 3 idadî. O devirde okulumuzdan yetişmiş şöhretler arasında: Prof. Neş'et Ömer, Adnan Adıvar, Ankara Valisi Nevzat Tandoğan sayılabilir. Sonra bu bina da Nümune-i Terakki'ye kâfi gelmediğinden 1902'de Koska'da bulunan Medrese-i Edebiye adlı özel okul satın alınarak idadî kısmı buraya nakledilmiş, 1903'de 4 yıllık idadîler 5 yıla çıkarılınca bütün sınıflar gene Şirvanî-zâde konağında toplanmış.

— Okulun ilk müdürlerinden bahseder misiniz?

— Önceleri okul müdürü Abdi Bey'di, hastalanınca yerine ilk kuruculardan Abdi Kâmil Bey'le, Meclis-i Kebîr-i Maarif azâsından İhtifalci Ziya Bey, müştereken okulu yönetmeye başladılar. 1905 yılında Kantarcılar'daki Edhem Paşa konağı 23 liraya kiralanarak, okul bu binaya naklolundu. 1908 yılında II. Meşrutiyet sırasında, okul müdürü olan Tevfik Dâniş Bey, Maarif nezareti Meclis-i Kebîr azâlığına tâyin olununca, okul müdürlüğüne, Ebu'l-Muhsin Kemal Bey getirildi. Onun zamanında okulun ilk kısmıyle, rüşdiye sınıfları birleştirilerek, okul 5 yıla indirildi, 1909 yılında okul, Istanbul Leylî İdadîsi olarak adlandırıldı.

TEMELLEŞME DEVRİ

Istanbul Lisesi'nin ünü, hemen her devirde yaygınmış. Okul, gün geçtikçe gelişmiş, kalabalıklaşmış. Eskiden yılda sadece 12 öğrenci alınıyormuş, hem de sınavla. Okul mevcudu da 300 kadarmış.

Muammer Yüzbaşıoğlu, albümdeki eski resimleri masanın üstüne serdi, gerçekten kıymetli hâtıralar vardı içlerinde.

Istanbul Erkek Lisesi müdürü Muammer Yüzbaşıoğlu, arkadaşımıza okul hakkında bilgi veriyor.

— Şimdi okulun ikinci devresine bir göz atalım, diye devam etti. Istanbul Leylî İdadîsi 1913 yılında Istanbul Sultanîsi adını aldı. Bakın burada bir noktayı işaret etmek isterim. Tanzimatçılar Galatasaray Sultanîsi'ni kurup desteklemişlerdi, bunu gören İttihatçılar da, Mekteb-i Sultanî'ye mukabil Istanbul Sultanîsi'ni tutmaya karar verdiler. Bu işi de üzerine maarif nazırı Şükrü Bey aldı. Sultanî'nin müdürlüğüne yabancı okullar müfettişliğinden Süreyya Bey getirildi. Çok geçmeden yerine Kabataş Sultanîsi Müdürü Nâzım Bey tayin edildi. Nâzım Bey, değerli bir maarifçi olduğundan okulun temelleşmesinde en büyük hizmeti görmüştür. Zaten o devirde okul artık tam teşkilâtlıydı, ilk, orta ve lise kısımları kurulmuştu, yalnız öğretim, Fransız lise müfredatına göre yapılıyordu. Gene de aktif metodla ders verilmekteydi.

— Temelleşme devrinin de, ileri gelen hocalarından birkaçını söyleyebilir misiniz?

Müdür Yüzbaşıoğlu, önündeki kâğıtları karıştırdı:

— Bakın burada birkaçının adı yazılı, birlikte hatırlayalım isterseniz. Temelleşme devrinde ilk akla gelen, Arabî hocası, Arab edebiyatında şöhret sağlamış Celâl Hoca, coğrafya'da Faik Sabri, Macid ve Hamid beyler. Bu zatlar sonradan profesör olmuştur. Lisemiz, her zaman söylerim, o devirde bile, en ileri pedagoji metodlarını uygulardı. Devrin tanınmış hocaları da okulumuza tayin olunmuştu. Bakın kimler var o devirde: Edebiyat dersine Türk ediblerinden Şehâbeddin Süleyman, tarih dersine müdür muavini Şâkir Bey ve Emin Âli Çavlı, matematik dersine de, o zamanlar Istanbul Dârulfünûnu hendese-i tahliliye profesörü Şükrü Bey ile Behçet ve Süleyman Sırrı Beyler geliyordu, Türkçe öğretmeni de, Vakit gazetesi sahip ve baş yazarı Hakkı Tarık Us idi.

— Acaba bu devirde okul hangi binadaymış?

— Istanbul Sultanîsi'nin ilk binası, Sultan Mahmud türbesinin arkasındaki kâgir büyük binaydı. Burasını da Sultan Mecid'in annesi Bezm-i Âlem Vâlide-Sultan yaptırmış. O devirde okul üniforması şöyleymiş: dahilî elbise, yakası kapalı bir aba elbise. Haricî elbise ise, sarı düğmelerinin üstünde Istanbul Sultanîsi yazılı lâcivert çuha elbise. Yakasında da sırmalı okul arması var. Palto olarak da gri benekli pelerin verilirdi. 1914 yılında I. Dünya Savaşı başlayınca, hükümet Yüksekkaldırım'da bulunan Saint - Benoît lisesine el koyuyor ve binayı Istanbul Sultanîsi'ne tahsis ediyor. Okul buraya 20 aralık 1914'te taşınıyor ve 1918 yılına kadar burada ders görüyor. Çanakkale savaşları sırasında okul bir aralık hastane olarak kullanılıyor. I. Dünya Savaşı sırasında da okulun Almanca öğretim yapmasına karar veriliyor. Okul Almanca öğretime başlıyor.

— Yani, o zamana kadar uygulanan Fransız sistemi yerine Almanca öğretim

mi başladı?

— Evet, o yıllarda maarif nezaretine müşavir olarak bir Alman getirilmişti, bu zat Almanya'dan 22 Alman hoca getirtti. 1917 yılında da Almanya'ya okumak için öğrenci gönderilmeye başlandı.

— Peki, yabancı öğrenci alınıyor muydu?

— Size bir, iki isim söyleyeceğim, bilmem inanacak mısınız? Okulumuzdan bir kral, bir de cumhurbaşkanı çıkmıştır.

Meraklanmıştım birden, sözünü keserek:

— Şey acaba bir mahzur yoksa isimlerini...

Muammer Yüzbaşıoğlu anlayışlı bir insan, daha sorumu tamamlamadan:

— Ah tabiî, dedi. Biri eski Arnavutluk Kralı Ahmed Zogo. Cumhurbaşkanı da Fazıl Küçük. Evet halen Kıbrıs Cumhurbaşkanı yardımcısı Dr. Fazıl Küçük, okulumuzdan yetişmiştir.

SON DEVRE

Şimdi okul hâtıralarıyle dolu albümü karıştırıyorum. Daha yeni yıllara ait resimler, birbirini izliyor albümde.

— Peki, okulun bugünkü binasına gelişi nasıl oldu?

— 1923 yılıydı. Okulun adı Istabul Erkek Lisesi olarak değişti. Müdür Şemseddin Bey zamanında okul, Beyazıt'ta Fuad Paşa konağı denilen eski maliye nezareti binasına naklolundu. Belki hatırlarsınız bu bina Beyazıt meydanına hâkim en muhteşem bir binaydı.

— Yok, ben binayı pek hatırlamıyorum, diye gülümsedim.

— Evet, işte bu devirde Istanbul Lisesi, ikinci büyük devrini yaşadı. İşgal sırasında zayıflayan öğretmen kadrosu kuvvetlendi, okulun yönetimi bir düzene sokuldu. Birkaç yıl sonra okul eski ününü almıştı artık. Sonrası mâlum. Bu güne kadar 5200 öğrenci yetiştirmiştir, aralarında hemen her devrin ünlü sanatçıları, yöneticileri, şairleri, yazarları olan bu irfan ordusu, memleketimize sayısız yararlı eserler vermişlerdir.

— Demek bu devirden sonra okul Düyûn-ı Umumiye binasına taşındı, öyle mi?

— Evet, 1933 yılında tıp fakültesinin Istanbul tarafına taşınması üzerine lisemiz Cağaloğlu'ndaki bu binaya taşınmıştır. Yalnız şunu ilâve edeyim, 1934 yılına kadar yatılı olan okul, maarif vekili Hikmet Bayur zamanında 1934'de gündüzlü

oldu. 1935'te dersane adedi 28, öğrenci sayısı da 1600'ü bulmuştu.

— Bu arada şüphesiz okulun birçok da önemli öğretmenleri olmuştur.

— Evet onları da hatırlayalım, diyerek bir broşür gösteriyor bana, birlikte okuyoruz.

Okulumuzun unutulmaz siması: Müdür Celâl Ferdi Bey, başmuavin tarihçi Tevfik Bey, muavinlerden Vefalı Saim Ağabey, edebiyat öğretmeni Süleyman Şevket, sonra Hıfzı Tevfik, Agâh Sırrı Levent, Hakkı Suha, tarihte, merhum Muhsin Bey, Tevfik Fikret, İhsan Şerif, Ali Ekrem, Şükrü Hoca, Halil Şükrü, felsefede Hilmi Ziya Ülgen, Yûnus Kâzım Köni; riyaziyede Haydar Niyazi, Hasan Fehmi; mantıkta Lütfi Fâzıl, Sûdi Beyler. Fizikte, Motor Behçet, Ali Hikmet, Sıfırcı Avni. Lisan derslerinde: Nurullah Ataç, Mazhar Nedim, Esat Lâmi, Köprülü Cemal. Arapça'da: Seyid Salih Hoca.

— Ya, Cumhuriyet devrinde yetişmiş önemli kişiler?

— Şu anda hatırladıklarımı söyleyim:

Reşad Şemseddin Sirer, Tahsin Banguoğlu, Celâl Yardımcı, Nedim Ökmen, Emin Kalafat, Samed Ağaoğlu, Mümtaz Tarhan, Sıtkı Yırcalı, İsmail Rüştü Aksal, Ekrem Şerif Egeli, Tevfik Remzi Kazancıgil, Hilmi Ziya Ülken, Sulhi Dönmezer, Nurullah Kunter, Yavuz Abadan, Hüseyin Nail Kubalı, Refiî Şükrü Suvla, Muammer Çavuşoğlu, Kemal Aygün, Adnan Ötüken, Mes'ud Cemil, Ruşen Kam, Ercümend Behzad, Cevad Fehmi Başkut, Samih Nafiz Tansu, Nejat Sirel, Enver Behnan Şapolyo, Cemal Hüsnü Taray, Zeyyad Mandalinci, Cemil Said Barlas, İsmail Hakkı Aksel, Enver Güreli, Server Somuncuoğlu, Abdullah Aker, Sebati Ataman, Muzaffer Kurbanoğlu, Ârif Demirel, Esad Budakoğlu,

İĞNE MESELESİ

Birden aklıma geldi, yavaşça:

— Efendim, hatırladığıma göre, şöyle bir olay okul tarihine geçmiştir, dedim. Bir hocanın minderine iğne koymuşlar...

— Ha, evet, diye güldü. Bu çok meşhurdur. Besim Bey'in müdürlüğü zamanında oldu bu; onuncu sınıf, öğretmen sandalyesine bir iğne yerleştiriyor. Zil çalınca Arabî öğretmeni Salih Hoca sınıfa giriyor. Sandalyeye oturacağı zaman eliyle cübbesini düzeltiyor, birden eli iğneye değiyor galiba, başlıyor bağırmaya, sonra da sınıftan çıkıp gidiyor. Tabiî sınıf olduğu gibi inzibat kuruluna çıkarılıyor ve top-

Istanbul Erkek Lisesi'nin terasından Boğaz'ın görünüşü (solda). Okulun ve Istanbulspor'un kazandığı kupalar (sağda).

tan başka okullara sürülüyor.

84 yılın iyi kötü olaylarla doldurduğu bir mazi, okulun tarihinde heybetle yükselmekte. Ya bugün? Okul, tarihine lâyık adımlarla ilerliyor mu acaba? Muammer Yüzbaşıoğlu güvenle masaya dayanıyor:

— Okulumuz 1958 yılından itibaren Almanca öğretim yapmaya başladı. Istanbul'da üç resmî okul vardır ki, yabancı dille öğretim yaparlar. Galatasaray Lisesi, Fransızca; Kadıköy Maarif Koleji İngilizce ve biz, Istanbul Lisesi, Almanca. Bu yıl 1500 aday imtihanlara girdi.

Sözünü keserek sordum:

— Bir de yeni statünüze göre kız öğrenci alıyorsunuz?

— Evet, her yıl 12 kadar kız öğrenci de almaktayız. Bu yıl giriş imtihanlarını 25 kız öğrenci adayı kazandı. Galiba 20 kadarını alacağız bu yıl.

— Eski geleneğine aykırı bir durum bu. Tepkisi oldu mu?

— Efendim, ilk zamanlarda eski gelenek sürdürülmeliydi gibi tarizlere muhatap olduk. Ama şimdi alıştılar. Şimdiye kadar da kız - erkek öğrenci ilişkisinde yeni statüyü bozacak herhangi bir olay meydana gelmedi.

Verdiği değerli bilgilerden dolayı kendisine teşekkür ettim, tam ayrılıyordum aklıma geldi, sordum:

— Her ne kadar okulda göreve yeni başladınız ama, olmuştur ya; acaba sizi etkileyen bir olay hatırlıyor musunuz?

Bir an durdu, gözlerini dışarı çevirdi. Boğaz'ı, yeşillikler içindeki Topkapı Sarayı'nı, çok ilerdeki Kızkulesi'ni süzdü bir zaman, sonra, ağır ağır:

— Geçen yıldı, diye anlattı. Bir öğrenciyi okuldan ihraç etmiştik. Çok uğraştık ama, başka da yapacak bir şey yoktu. Bu yıl, yaza doğruydu, bir gün sokakta karşılaştım onunla. Sigara içiyor, yanındaki bir gençle gürültülü konuşuyordu. Beni gördü, birden toparlandı, hatta sigarasını bile yere attı, nezaketle selâmladı. Gözüm yaşardı benim de. Kendi kendime, «Demek kararımızda çok adil davranmamışız,» diye geçirdim aklımdan.

Daha sonra okulun başmuavini Muhiddin Erdilek'i yerinde ziyaret ettim. Beyaz saçlı, dinç, okulun günlük işlerinin ağırlığını neşeyle taşımaya çalışıyor:

— Ben de buradaki görevime yeni başladım, ama eski bir öğretmen ve yöneticiyim diye anlattı. Hem günlük işler, hem

Istanbul Erkek Lisesi'nin tarihî büyük kapısı.

okuldaki eğitim faaliyetleri... Yürütüp gidiyoruz işte.

— Okulda kaç öğretmen var?

— 19 Alman, 31 de Türk öğretmenimiz var. Alman hükümetiyle, bizim millî eğitim bakanlığı bir anlaşma yapmışlardır. Almanya'dan öğretmen getirtiriz. İki yıllık mukaveleyle gelirler; fen dersleri için tabiî. Öteki derslerimiz Türkçe'dir. Bakın bir şey söyleyeyim. Okulumuzdaki laboratuvarlar hemen hemen üniversiteninkiler ayarındadır, Almanya'dan yardım görmekteyiz. Yakın bir gelecekte, en büyük laboratuvarlardan birine sahip olacağımızı umuyorum.

— Demek Alman hükümetinin çok yardımları oluyor?

Muhiddin Erdilek, arkasına yaslanıp:

— Tabiî efendim, birçok alanlarda hem de. Kitap yardımı da sağlıyoruz.

— Halen kaç öğrenciniz var?

— 520'si paralı yatılı; 80'i parasız yatılı olmak üzere 600 yatılı, 300 gündüzlü 900 öğrencimiz var.

Sonra öne eğilip önemli bir noktayı işaret ediyormuş gibi:

— Okulumuza Almanya'dan gelen işçi aileleri daha çok rağbet ediyor.

Birden kapı açıldı, içeri, genç, dinamik biri girdi. Onu gören Muhiddin Erdilek bana dönerek:

— Hah, işte okulumuzun temel direklerinden biri geldi, dedi. Belletici öğretmen Ziya Işıldak. Size, hangi alanda bilgi isteseniz verebilir.

Derken, Ziya Işıldak'la okulu geziyoruz. Bir yandan da anlatıyor:

— Okulumuzda bir cami ile bir de kilise vardır. Galiba bu bakımdan tek okul da bizimki.

— Ziya Bey, hemen herkes bilir, Istanbul Lisesi'nin bir oymağı, bir izci teşkilâtı vardır. Acaba görmek mümkün mü?

— Tabiî efendim, tabiî, hemen izci odasını, Sakarya oymağını ve Istanbulspor kulübünün lokalini gezelim.

Sakarya oymağı, ana binanın alt katında, büyük bir oda: izci üniformaları, birçok bayraklar, flamalar, kupalar, trampetler, çeşitli araçlar. Hepsi tam bir düzen içinde dizili. Odada bile bir disiplin var.

— Okulumuzun ilk izci teşkilâtını, ihtida etmiş bir İngiliz Ahmed Robenson 1912'de kurmuştur. Oymağın adı Keşşaf'tı.

— Ya Sakarya oymağı adı nereden geliyor?

— Efendim, lise mensupları, okulumuzdan yetişenler, Kurtuluş Savaşı'mıza, çeşitli çarpışmalara katılmışlardır. Sakarya savaşlarına da izci teşkilâtımızdan iki oymak, 41 kişi kadar katılmış ve hepsi şehit olmuştur. Onların hâtırasını yâdetmek maksadıyle oymağa Sakarya adı verildi.

Duvarlardaki resimlere bakmaya başladım; kimi yeniydi, resimlerin, kimi solmuş, yıpranmıştı. Ama hepsi de bir olayı, bir hâtırayı yaşatıyordu.

Ziya Işıldak atıldı:

— Hem bilir misiniz okulumuzun sarı - siyah rengi nereden gelmiştir?

Sahi ya; çok merak edilecek bir nokta. Gülümseyerek:

— Pek bilemeyeceğim galiba, diye mırıldandım.

— Efendim, okuldan iki sınıf, Çanakkale savaşlarına katılıyor. O zamanlar okul, Saint - Benoît lisesinde. Hastanelerin durumu mâlum. Yaralılara okulda bakılıyor. İşte o günlerde hastaneyi ayırmak için oraları sarıya boyanıyor. O zamanki hastane renk anlayışı bu. Sonra iki sınıftan, evet tam 41 öğrenci şehit oluyor. Ve matem işareti olarak o odaları da siyaha boyuyorlar. Sarı - siyah renk buradan gelir.

Oymak odasından çıkıp Istanbulspor kulübü lokaline gittik. Tertemiz bir lokal burası, her şey düzenli, o kadar düzenli ki, sıkıyor adamı âdeta. Ziya Işıkdak kupaları gösteriyor:

— Bunlar, kazandığımız kupalar, yalnız spor alanında değil, tiyatro, kültür ve müzik alanlarında da kupalarımız var. Okullar içinde Galatasaray'dan sonra ilk spor kulübü Istanbul Sultanîsi'nde kurulmuştur. Bir şey daha var: Okulumuzun tiyatro faaliyetleri de unutulmaz. Edebiyat hocası Şehâbeddin Süleyman Bey, öğrencilerden bir komedi, bir de trajedi olmak üzere iki ekip kuruyor. Bunlar Abdülhak Hâmid'in Eşber'ini, Molière'in Pinti'sini oynuyorlar. Bu okul tiyatrosu, Türkiye'de ilk okul temsil kolu olarak gösterilebilir.

Istanbulspor kulübünün lokalinden çıkıyoruz. Geniş bahçeden, koca parmaklıklı kapıya doğru yürüyoruz. Öğle güneşi diklemesine iniyor bahçeye, sarı - siyah basket potalarına çarpıp yansıyor ışıl ışıl. Birden kışın bulanık, soğuk günleri aklıma geliyor. Okul açılmış, öğrenciler sıra sıra, büyük binaya giriyorlar, yeni bir şey daha öğrenecekler, yurda yararlı olacaklar. Gür sesle haykırıyorlar:

Kar, fırtına, bora sükûn bulacak
Sana yıldırımlar selâm duracak

Her yerde inlesin gürleyen sesi
Istanbul yıldızı Erkek Lisesi.

Bu, okul marşının bir kısmı. Böyle bir irfan yuvasına sahip olduğumuzdan dolayı göğsüm iftiharla kabararak çıktım.

Büyük bir teşebbüse girişen T. Tucker, tarihî bir kalıntıyı denizden çıkarıyor.

Yeni bir tarihî eşya merakı:

Deniz Dibindeki Hazineler

Yazan: Peter Stackpole
Türkçesi: Aydın Dokur

MEKSİKA körfeziyle, Bermuda adaları çevresi ve Karayib denizi, bundan yüzlerce yıl önce, İspanyol ve Portekiz korsanlarının kol gezdiği, yağmaladıkları ganimetleri sakladıkları yerlerdir.

Buralar, soğuk ve sıcak su akıntılarının boğuştuğu denizlerdir; fırtınalar hiç eksik olmaz. Ama ne fırtınalar... Koca tekneler beşik gibi sallanır koyu mavi sularda.

Eski İspanyol korsan tekneleri, tüccar gemileri, İngiliz, Amerikan yelkenlileri, ya fırtınadan yahut bir çatışma sonunda batmış, bu tehlikeli denizlerin dibine, milyonlar değerinde hazineler götürmüşlerdir.

Bu hazinelerin içinde neler yoktur ki: Külçe altınlar, çil çil altın liralar, sandıklar dolusu mücevherler, değerli antika eşyalar. İşte bütün bunlar Karayib denizinde, Meksika körfezinde, Bermuda adaları açıklarında yatmaktadır.

BATIKLAR PEŞİNDE

Toprak altında olduğu kadar, su altında da gömülü kalmış hazinelerin bulunup çıkarılması da insanoğlunun hedeflerinden biri olmuştur. Bilim adamları, macera düşkünleri, zengin olma heveslileri türlü araçlarla denizlerin dibini taramış, bazan tarihî, bazan da maddî bakımdan değerli hazineleri çıkarmaya çalışmışlardır.

Teddy Tucker de, batıkları arayan, sualtı hazinelerini bulup çıkaran araştırıcılardan biridir. Bermuda adalarında doğduğu, küçük yaştan denizci olup okyanuslarda durmadan dolaştığından, bu alanda büyük tecrübe sahibidir.

II. Dünya Savaşı bitince görev aldığı İngiliz donanmasından terhis olan Teddy, çok geçmeden bir gemi kiralayarak avcunun içi gibi bildiği ve Bermuda açıklarında batıkları aramaya koyuldu.

İlk zamanlarda şansı pek iyi gitmedi; Bermuda yakınlarında yaptığı araştırmalarda birkaç eski top buldu. Korsan gemilerinin toplarıydı bunlar, pek de değerli şeyler değillerdi. Ama bundan yılmadı, incelemelerini derinleştirdi, okuyup araştırdı, hazine yüklü korsan gemilerinin nerelerde battıklarını tesbit etti.

1950 yılıydı; sıcaklığın da alabildiğine arttığı bir yaz günü Teddy Tucker, gemisini Bermuda açıklarına demirledi. Bir batığın izi üzerindeydi, batıkta çok değerli eski eşyalar bulacağını umuyordu. O hızla araştırmalara girişti. Araştırmaları haftalarca sürdü. Sonunda 6 büyük topla, birkaç madenî tabak çıkarabildi.

İlk bakışta bunların değerlerini pek kestiremedi ve anıtları koruma derneğine götürmeye karar verdi. Uzmanlar, eski İspanyol korsan gemilerinden kaldığını söylediler, tarihî bakımdan değerli olduğunu belirterek müze için satın aldılar.

ALTIN KÜLÇELERİ

Bu olaydan iki yıl kadar sonraydı. Teddy Tucker tekrar gemisini Bermuda açıklarında demirledi. Bu defa tasarısı daha ciddî ve kesindi. Ne olursa olsun, hazine yüklü bir batık bulacaktı. Hemen yoğun bir çalışmaya girişti; altı hafta filân uğraştı, batığın izini buldu.

Dalışa başladığının ikinci günüydü; aylardan eylüldü, şiddetli yağışlar ve fırtınalar başlamıştı. İlk dalışlarda öyle önemli şeyler bulamamıştı ama, içindeki bir duygu onu itiyordu. Bu batıktan olağanüstü şeyler bulacağına inanıyordu.

Birden fırtına arttı, deniz şahlandı. Daha fazla buralarda duramayacağını anlayınca Bermuda'ya döndü. Birkaç hafta sonra fırtına dinince tekrar yola çıktı. Batığın bulunduğu yerde demirledi.

Bir öğle üstüydü; dalmış batığın enkazını araştırıyordu. Her yanı yosunlanmıştı batığın, koyu maviliğin içinde heybetli bir görünüşü vardı. Birkaç top buldu; iki de büyük sandık. Tam dönüyordu, gözüne parıldayan bir şey ilişti. Yaklaştı; altı-

Tek parçadan ibaret bir hazine: Zümrütlü haç.

na benziyordu, ileride parıldıyan irili ufaklı madenî parçalar vardı.

Birkaç saatlik çalışma sonunda bunları gemiye çıkardılar. Teddy Tucker gün ışığında bunlara bakınca, şansının döndüğünü anlamıştı artık; koskoca küp biçiminde som altındı bulduğu, en azından bir kilo ağırlığındaydı. Onunla birlikte bir yığın da altın para çıkarmıştı.

ZÜMRÜTLÜ HAÇ

Teddy Tucker ve yardımcıları daha sonra birkaç dalış daha yaptı. Her defasında irili ufaklı avuç dolusu altın eşya çıkardılar: Dinî resimlerle bezenmiş madalyonlar, tabaklar, altın düğmeler, som altından çubuklar, silâhlar...

Başladıklarının ikinci haftasıydı; Teddy dalmıştı gene, batığı araştırıyordu, kumlar üzerinde âdeta göz kırpan bir şey gördü. Oraya doğru ilerledi, baktı, iki taşın arasında bir haç duruyordu. Büyük bir heyecanla alarak güverteye çıkardı. Haç orta büyüklükteydi, som altındı, üzerinde 7 parça zümrüt vardı.

Teddy Tucker birkaç gün daha orada kalıp batıkta bulduklarını gemisine çıkardı, sonra Bermuda'ya döndü.

Bulunanlar arasında altın düğmelerin, dinî madalyonların, altın çubukların değerini az çok kestirebiliyordu da, üzeri zümrüt kakmalı haça değer biçemiyordu.

İlgililer sonunda altın haçı, Bermuda'daki idarî makamlara verdi, onlar da Londra'ya yollayarak, oradaki uzmanlara incelettiler.

Sonuç, Teddy Tucker için oldukça şaşırtıcı oldu; uzmanlar, bu çok iri zümrüt taşlı altın haçın, son devirlerde batıklardan çıkarılan en değerli parça sayılabileceğini söylediler. Teddy Tucker'e altın haçı bizim paramızla 850 000 liraya satması için teklifte bulundularsa da o reddetti.

BATIKLARIN ARAŞTIRILMASINDAKİ GİZLİLİK

Batıkları bulmak, tehlikeli ve derin denizlerde dalışlar yapmak güçtür; başarılması sabır ve irade isteyen bir iştir. Bir de gerekli araç ve gereç ister, her türlü teknik aletlerle donatılmış tekne ister, geniş para yatırımı ister.

Teddy Tucker'in başarısı kısa bir zamanda yayılmakta gecikmedi. Birçok araştırıcı, Teddy'nin çalışma alanına koştu. Tahminlerine göre burada belki yüzlerce batık vardı, hepsinde de çok değerli hazineler bulunuyordu.

Diğer araştırıcılar, Teddy nereye gider-

T. Tucker ve karısı bir geminin enkazını inceliyor.

Denizden çıkarılıp rıhtıma yığılan tarihî eşyadan bir kısmı.

se peşinden geliyor, onu yakından gözlüyorlardı. Halbuki çalışmaların büyük bir gizlilik içinde yapılması lâzımdı. Bir de Bermuda makamları, Teddy'den çalışmaları hakkında bilgi istiyordu.

Bütün bunlar bir zaman Teddy Tucker'ın çalışmalarını engelledi. Sonunda uzlaştılar; bulunanlar değerlendirilecek, isteyen o değer üstünden bulunanı Teddy'den satın alacaktı.

Birkaç bakır tabakla, pirinç eşya çıkarılmıştı, maddî bakımdan değersiz şeylerdi bunlar. Akşama doğru Teddy bir dalış yaptı, denizin kopkoyu maviliğinde, yosunlar, iri deniz bitkileri, ağır ağır sallanıyorlar, balıklar küme küme batığın çevresinde dolanıyorlardı. Birden ilerde, koca bir karartı gördü. Bu, büyük bir köpek balığıydı. Kuyruğunu kıvıra kıvıra batığa doğru geliyordu.

Bereket Teddy hayvanı önceden görmüştü. Hemen, gemiden sarkıtılmış olan iplerin arasına kaçtı, köpek balığı birkaç defa çevresinde dolandı, sonra da çekip gitti. Böyle olaylarla karşılaşmıştı, tecrübesi vardı, gene de güverteye çıktığında bir, iki saat heyecanını dindiremedi.

Ertesi gün yardımcılarından biri batığa bir dalış yaptığında hemen hemen bir top büyüklüğünde altın bir külçe buldu. Bu altın borunun, yahut çubuk diyelim, değeri, yaklaşık olarak 500 000 liranın üstündeydi. Böylece tehlikeli bir olay, Teddy'nin talihini açmış oldu.

TARİHÎ EŞYA MERAKI

Deniz dibi araştırıcıları her zaman maddî değeri yüksek kalıntıların peşinde değillerdir. Tarihî bakımdan değerli eşyayı çıkarmak için emek ve zaman harcayan bir hayli araştırmacı vardır.

Teddy Tucker, deniz dibi araştırmalarını daha iyi yürütebilmek için sık sık dalış yaptığı çevrelerin tarihini, korsanların nerelerde üslendiklerini, hangi savaşların nerede olduğunu, iyice incelemişti. Eski belgeleri araştırıp, kayda geçmiş batıkların yerlerini tesbit etmiş, ondan sonra da tasarılarını uygulamaya koyulmuştu.

XVI. ve XVII. yüzyıldan kalma pipolar, fildişi taraklar, üstü armalı tabaklar, bakır kaplar, çeşitli süs eşyası daima ilgisini çekiyor, altın çubuklar kadar, onları da çıkarmaya çalışıyordu.

Gene böyle bir araştırma sırasında, Bermuda'nın güney kıyılarından birinde, 1660 yılında batmış bir tüccar gemisinin izini buldu. Gemi, Virginia'dan geliyordu,

içinde değerli mallar vardı. Bir fırtınaya yakalanmış, kıyıya çok yakın bir kayalıkta batmıştı.

Teddy bu batıkla çok ilgilendi. Hele 173 kişiyle birlikte sulara gömülmesi, onu heyecanlandırmıştı. Zorlu bir çalışma sonunda en az 350 yıllık tarihî eşya çıkardı. Bunlar arasından, o devrin özelliklerini belirten pipoları, süslerle bezenmiş bakır tabakları, fildişi heykelleri kendi müzesinde sakladı.

Teddy, daha sonra modern cihazların yardımıyle, birçok kimsenin aradığı Warwick adlı batığın yerini buldu. Warwick, 1619 yılında Castle limanının pek yakınında fırtınaya yakalanmış, kayalara bindirerek batmıştı. İlgililer geminin içinde çok değerli tarihî eşyanın bulunduğunu tahmin ediyorlardı.

Teddy Tucker şimdiden önümüzdeki yıl bu batıktaki eşyaları çıkarmaya hazırlanmaktadır.

ESKİ ŞİŞELER BİLE

Altın paralar, altın çubuklar, mücevher kadar değerli bir şey daha var su altında: Şişe.

Bu fikir ona Kaliforniya'da geldi. Sonradan yaptığı incelemede Bermuda açıklarında, hattâ kıyılarında hazine değerinde şişelerin bulunduğunu öğrendi. Bunun üzerine işe koyularak, 18 mayıs 1819'da batmış bir gemide çok değerli eski şişeler buldu. Batığın adı, Caesar idi. Gemiden mermer şişeler, bakır ve pirinç bardak ve şişelerle, az bulunur ilâç şişeleri çıkardı.

BATIK FİLONUN İZİNDE

Bugün bütün su altı araştırıcıları gibi Teddy Tucker de Yeni Dünya'dan İspanya'ya giderken fırtınaya yakalanıp batan büyük bir filonun izi üzerindedir. İspanyollar, Yeni Dünya'da buldukları altını ülkelerine taşımak istemişler, ne yazık ki bunu başaramamışlardı.

Yüzlerce yıl önceki savaşlarda batan bu gemilerdeki altınların değeri milyonlar etmektedir.

Teddy bu altınların peşindedir ama, kendi müzesine de tarihî şeyleri de bulup çıkarmayı ihmal etmez. Haiti, Kako adaları, Jamaika dolaylarında dolaşıp, içi yazılı bir altın yüzük, küçük bir çocuk ayakkabısı, 300 yıllık bir ustura bulduğu zaman çok sevinir ve hemen satın alarak amatör bir merakla hazırladığı müzesine yerleştirir.

Tarihî bir top namlusu denizin karanlıklarından gün ışığına çıkarılıyor.

Tarabya koyu ve Büyük Tarabya Oteli.

Çağlar Boyunca Boğaziçi: 2

İki Asır Önce

Yazan : Orhan Erdenen

Fotoğraflar : Tamer Güvenç

FINDIKLI Emnâbâd kasrı da yine Damâd İbrahim Paşa tarafından pek zarif olarak inşa ettirilmişti.

Tophane, kârhânelerle çeşitli imalât sanatlarının merkezlerinden olmuştu.

Üsküdar, Rum Mehmed Paşa, Mihrimah Sultan ve Şemsi Paşa camilerine ilâve olarak, III. Ahmed'in annesinin inşa ettirdiği Yeni Vâlide camii ve meydan çeşmesiyle, pek güzel bir kubbeler ve minareler manzumesi gösterecektir.

İbrahim Paşa sayesinde Boğaz'da imar edilen semtlerden biri de Çubuklu'dur. Lâle devrinin yaratıcısı burada, cami, havuz, çeşme köşk ve Feyzâbâd mesiresiyle, Çubuklu has bahçesini inşa ettirmiş, devrin ileri gelenleri bu imara katılarak, sahilhaneler, köşk ve bahçeler yaptırmışlardır. İbrahim Paşa, uzun müddet ilgisiz kalan Kandilli'ye de ilgi göstermiş, buradaki sahil sarayını tamir ettirmiş, yeni yalı ve köşkler yaptırmıştır. Renklerine göre iki, üç ustanın erimiş cam macunlarıyle döne döne meydana getirdikleri çeşm-i bülbüllerin cam kârhaneleri, Çubuklu'da tesis edilmişti.

Lâleleri Holanda'ya gönderilen Çubuklu'nun çok kuvvetli toprağı vardır. Buradaki has bahçelerde yetiştirilen çeşitli sebze ve meyveler, kaliteli ve ucuz olarak pazarlara sevkedilirdi.

Lâle devrinin bir şöhretli yapısı Çengelköy'deki Bağ-ı Ferah sahilsarayıdır. İsmini İbrahim Paşa koymuş, kasîdesini Nedîm yazmıştı. Bu sahilsarayının tarihe geçen hâtıralarından biri, Dâmad İbrahim Paşa'nın 1730 Patrona ihtilâli çıktığı gün burada bulunmasıdır.

Nevşehirli Dâmad İbrahim Paşa, Haliç gibi, Boğaziçi'nin de sahil saraylarını restorasyona başlamış, yalı sahiplerini boya ve tamir işleri için teşvik etmişti.

O devirde Beşiktaş sahil sarayı, Fındıklı'daki Emnâbâd, dâmadın dâmadı Kaymak Mustafa Paşa'ya ait Ferahâbâd, bilhassa tercih edilen yalılardandı. Arnavutköyü'nde Kethudâ yalısı, Baltalimanı mesiresi, Sadrâzam İbrahim Paşa'nın «Genç» lâkabıyle anılan oğlunun şimdiki Yüksek Denizcilik Okulu bahçesi yerindeki sahilhanesi, Vaniköy'de Hekimbaşı Hayatî-zâde Efendi, Beşiktaş'ta Ali Paşa yalısı, Kanlıca'da Beyazî-zâde Ahmed Efendi'nin, Üsküdar'da Müverrih Râşid Efendi'nin yalıları ve yine Üsküdar'da Yakup Paşa yalısı, Boğaz'la kucaklaşırlardı. İsimlerini söylediğimiz bu yalıları padişah da ziyaret etmişti.

Bebek sırtlarından Boğaziçi'nin görünüşü.

Beykoz sahillerinden bir köşe.

I. MAHMUD ZAMANI

Beşiktaş'ta I. Mahmud'dan itibaren Abbasağa, Serencebey, mamur olmuştur. Sebeplerden biri su temini meselesidir. Nüfusun artmasıyle husule gelen su darlığını gidermek için I. Mahmud'un saltanatının ikinci yılı (1732-33) ndan itibaren Büyükdere civarındaki Bahçeköy'den borularla getirilen su, mevcut çeşmelere ilâveten yeniden yapılan kırk kadar çeşmeye verilmişse de, su azlığını tamamen gidermek mümkün olamamıştı. Ancak I. Mahmud'un saltanatının son senelerine doğru yine Bahçeköy'den yeni hatlarla su getirildikten sonra sıkıntı kalkmıştır. İşte bu sebeple Beşiktaş'a süratle yeni yerleşmeler olmuştur.

I. Mahmud, Beylerbeyi Istavroz bahçelerindeki kasırda dinlenmeyi seviyordu, bazen buradan atla Çengelköy'e geçer, Küçük Ali Efendi'nin sahilhanesine misafir olurdu. Bazen de Vaniköy'deki Ser-Etibbaa-ı Hassa yalısına uğrardı. Kandilli, I. Mahmud'dan önce de sayfiye olmasına rağmen, Kandilli sarayını yenileyip, cami, hamam ve dükkânlar inşa ettirerek semtin tam mânasıyle şenlenmesi bu padişahın saltanatına raslar.

Bundan böyle Kandilli çok defa Nevâbâd ismiyle anılacaktır. Sadrâzam Divitdâr Mehmed Emin Paşa, paşidahın Küçüksu'ya rağbet ettiğini görerek burada 800 arşın arsaya geniş bir yalı kasır, Kandilli'de de Kösem Sultan'ın başağasının kuyusundan dolapla çekilen su verilen çeşmeyi inşa ettirmiştir. Bu sahilde I. Mahmud'un en çok sevdiği yer, Divitdâr Mehmet Paşa'nın inşa ettirip selsebillerine dağdan su getirttiği Küçüksu kasrı idi (Bu kasır Abdülmecid zamanında yıktırılarak yerine bugünkü kasır yaptırılmıştır). Şüphesiz Boğaziçi'nin birçok yerleri gibi, Beşiktaş sahil sarayı da bu imardan hissesini alacaktır. Tarihçi İzzî'nin deyimine göre «Beyaz mermerden 22 sütun üzerine müesses bir kasr-ı dilârâ» ilâve edilmiştir. Muhteşem bir havuzu da bulunan kasrın kapısına o devrin şöhretli şairlerinden Evkaf-ı Haremeyn Müfettişi Nîmet Efendi'nin bir kasîdesi hâkkedilmişti.

I. Sultan Mahmud zamanında Boğaz'ın mihrak noktasını Kanlıca ve Beykoz teşkil eder. Sadık ve Hüseyin Ağa kardeşlerin Kanlıca körfezi kıyısındaki son derece sevimli ve o nisbette muhteşem saraylarına padişah dahi gelirdi. Körfezin karşı ucunda büyük havuzıyle diğer bir sahil sarayı dikkati çekiyordu. Bu devrede

Arnavutköy sahillerinden bir görünüş.

Arnavutköy sahillerinden bir görünüş.

Kandilli yamaçlarından Küçüksu kasrı ve Boğaz'ın görünüşü.

Beykoz da ihmal edilmedi. Onçeşmeler de Beykoz'un sembolü oldu. On pirinç lülesinden gürül gürül su akan, Istanbul' da, belki de dünyada eşi olmayan bu çeşme, gümrük emîni İshak Ağa tarafından, I. Mahmud devrinde 1746'da inşa ettirilmiştir.

III. OSMAN VE III. MUSTAFA DEVRİ

III. Osman'ın saltanatında Rokoko tarzı Boğaz'da da alışılmış ölçüleri bozarak gelişir, yayılır. Semtler zümreleşir, Arnavutköy'ü gayri Müslimler, Rumelihisarını ilmiye sınıfı, Bebek, Emirgân, İstinye'yi Bâbıâlî erkânı, Fındıklı'dan Kuruçeşme'ye kadar sahil şeridini sultanlar tercih ederler.

Daha sakin olan Tarabya, Yeniköy, Büyükdere'nin sefarethanelerin kibar semtleri haline gelmesi, Patrona ihtilâlinin fırtınası, sükûnet bulunca başlar. Sarıyer, orta halli Türkler'in, Yenimahalle Rumlar'ın köyleri olur.

III. Mustafa zamanında Ortaköy canlıdır. Üç defa sadâret mührünü alan Köse Bâhir Mustafa Paşa'nın yalısı, Macar mühendisi Reben'in 1764 tarihli haritasında görülmektedir. Zira biliyoruz ki, hükümet Bâbıâlî'ye taşınıncaya kadar sadrâzamlar, devlet işlerini konak ve yalılarda görmekte idiler. Bu haritada Neşâtâbâd kasrı, Kuruçeşme'de Ali Paşa yalısı, Bebek'te Hümâyûn-âbâd kasrı, Tarabya' da Hasan Ağa sarayı, Kandilli'de setli bahçeler bilhassa dikkati çekiyor. Bu devirde Istanbul'da bulunan Baron de Tott' un hâtıraları canlı sayfalardır. Büyükdere'de, Fransız sefarethanesinde yapılan bir musiki âlemini kıskanan semtin Rum ahalisinin hemen o gece saz takımlarıyle sandallara atlayıp sefarethanenin karşısına geldiklerini anlatır. Bu rekabet, Boğaz'daki mehtap eğlencelerinin başlangıcı sayılabilir. Umumî yer sayılabilecek Boğaz sularına saz takımları getirmek, ancak Tanzimat'tan sonra mümkün olmuştur.

Kalender sahil sarayı, iki asır içinde harap vaziyete gelmiş, harpten çok, memleketin imarını tercih eden III. Mustafa'nın şair ve fazıl sadrâzamı Koca Ragıp Paşa, Boğaz'ın bu güzel kısmında çeşme ve namazgâh tesis ederek, mesireyi yeniden canlandırmıştır.

Paşabahçe, XVIII. asrın ikinci yarısına kadar daha ziyade Hıristiyanlar'ın oturduğu bir semtken, III. Mustafa, burada

cami, mektep ve çeşme yaptırınca, devrin ileri gelenleri Paşabahçe'de derhal bağlar, bahçeler satın alıp, yalılar, köşkler yaptırırlar. XVIII. asrın üçüncü çeyreği başlarken İncirköy mamur hale gelir.

I. Abdülhamid'in Boğaziçi'nde en sevdiği köşe Kanlıca Bahâî körfezidir; bu körfeze meşhur Göztepe suyu da getirilmişti.

Beşiktaş sahil sarayı 1781'de yeniden bir sahilhane ve kasır, ertesi sene iki kasır ve büyük bir havuz, has bahçeye de civar araziden seksen arşin saha ilâvesiyle genişletilmiştir. 1783'de de sarayın ahşap kısımları yıktırılarak yerine kâgir binalar yaptırılmıştır. Artık Beşiktaş sahil sarayı padişahların yazlık ikametgâhları haline girmiştir. Bu vaziyet Beşiktaş ve civarının imarına ,yeni iskeleler inşasına âmil olur.

Boğaziçi'nde I. Abdülhamid'in tuğrasını taşıyan camiler, Beylerbeyi'nde ve Emirgân'dadır.

Boğaziçi'nin iskânında yolun birinci derecede etkisi olmuştur. I. Abdülhamid, Büyükdere yolunu açtırınca, bu semt daha hareketli hale gelmiştir. 104 sene sonra II. Abdülhamid, Maslak - Ayazağa - Şişli yolunu açtırarak Boğaz'a yeni bir zenginlik katacaktır.

BOĞAZ'A AŞIK BİR PADİŞAH: III. SELİM

III. Selim, Boğaz'ı çok severdi. Adının Kırlangıç olduğunu Melling albümünden öğrendiğimiz saltanat kayığı ile sık sık bu sularda dolaşır, Boğaz köşklerinde mehtap sefası yapardı. İlk mehtap kasîdesini yazan Şeyh Galib, dîvânında Hadîce Sultan yalısının bahçelerini, havuzunu, mehtabiyesini ve gül bahçelerini metheden tarih kasîdesi vardır. Bu devirden kalan eserlerin çoğu Şeyh Galib'in tarihlerini taşır.

III. Selim'in Boğaziçi gezilerinde en çok uğradığı yerlerden biri Bebek Hümâyûnâbâd kasrı idi.

III. Selim Boğaziçi kasırlarında saz heyetleri toplar, yaz gecelerinde mehtap âlemleri tertip ettirirdi. Beşiktaş kasrı ile Kalender kasrı bu âlemlerin başı ve sonu olurdu. Beşiktaş'ta Ihlamur köşküne de gelir, arkasındaki tepede tüfekle atış müsabakaları yaptırırdı. Yıldıza çıkarken görülen iki mermer kitâbe levhasından biri 1789 (1205) tarihlidir ve şair Enderunlu Nâşid'in beyitleriyle o günlerin atış rekorlarını tesbit etmektedir.

III. Selim, Beykoz'da bir kâğıt imalâthanesi kurmuştur ki, burası III. Ahmed devrindeki cam imalâthanesinden sonra Boğaz'daki ikinci sanayi tesisidir.

Çengelköy'de dam nisbeti, cephe planlarıyle dikkati çeken şimdi Sadullah Paşa yalısı olarak andığımız kırmızı yalı bu devrin büyük eserlerindendir.

Yeniköy - Tarabya arasındaki Fransız büyükelçiliği binası, devri içinde birkaç bakımdan önemlidir. Sir Adolphus Slade, binayı şöyle anlatıyor:

«III. Selim'in, Sebastini'ye (Napolyon' un meşhur generali) hediye ettiği bu bina Prens İpsilantis'in kayınbiraderi tarafından yaptırılmıştı. Köşk daha sonra Sebastiani'ye hediye olunmuştur. Padişah (III. Selim) Fransa elçisine gösterdiği bu teveccühten çok daha mühim bir şey yaptı ki bu da, elçilik binası üzerine Fransız bandırasının çekilmesine izin vermesi idi. Türkiye hükümeti o vakte kadar bu müsaade ve imtiyazı hiç bir devletin büyükelçisine vermiş değildi.»

III. Selim zamanında başmimar unvanı dahi verilerek saraya giren Melling, çeşitli eserlerle Boğaz'ı süslemiştir. Bunların arasında, Emirgân'da Mekke şeriflerinin köşkünü, Kandilli'de Cemaleddin Efendi'nin Mavi Sarayı'nı, Tarabya'da İpsilantiler'in yalısını, Beşiktaş ve Ortaköy Defterdar Burnu'nda iki saray ve Üsküdar'da askerî binaları sayabiliriz.

Beşiktaş sarayının dış mimarîsinde iyonik ve korentiyen sütun başlıkları ve kemerleri, Defterdarburnu sarayında istiridye kabuklu kartuşlar görünürse de, genel estetik ve yerleşmede Osmanlı havası kaybolmamıştır.

III. Selim, saltanat kayığı ile Boğaz gezilerinde, yalılar hakkında yanındakilere sorular sorduğundan H. 1206 - M. 1791/1792'de yeni bir «bostancıbaşı defteri» meydana getirilmiştir.

Fatih Ali Emîrî - Millet kütüphanesinde bulunan bu defterde o zamanın sahil sarayları, yalıları bunda kayıtlıdır. Beşiktaş sahil sarayından itibaren, Yahyâ Efendi deresi (vâdisi) civarında bulunan mevlûthaneye kadar sahildeki bina ve iskeleler şu sıra ile görülmektedir: Dolmabahçe ve Beşiktaş saray-ı hümâyûnu (Beşiktaş sarayından sonra Hayreddin iskelesi, cami ve medresesi bulunmakta ise de bu, defterde kaydedilmemiştir.)

Tâhâ-zâde kerimesi Münevver Hanım'ın yalısı, Mezkûre Hanım'ın hemşiresinin yalısı, Hasekibaşı-zâde Abdi Efendi'nin yalısı, Beşiktaş iskelesi, on iki yalı, Çanakçı limanı, bir yalı, Kılıçalipaşa iskelesi, dokuz yalı, mevlûthane v.s.

BALMUMCU ÇİFTLİĞİ

IV. Mustafa zamanında artık şehir ve Boğaziçi dökme mumlarla aydınlanmaya

başlayacak, gece elde fener taşıma müeyyidesi şiddetini kaybedecektir. Bu arada II'nci Mahmud'un saltanatında mum ticaretiyle zengin olan şahsa halk, «Balmumcu» lakabını verecek, çiftliğiyle köşküne Balmumcu çiftliği ve köşkü denilecektir.

II'nci Mahmud devrinde (1808 - 1879) yaz ve kış oturulan yalıların çoğaldığı görülür. Bunlardan biri Arnavutköy'de İsteferaki'nin azametli yalısıydı. II. Mahmud ve I. Abdülmecid burada misafir edilmişlerdi.

1820 senesinde vukua gelen çok büyük bir fırtınadan da bahsetmemeye imkân yoktur. Fırtınadan, Boğaziçi kıyılarındaki ağaçlar yıkılıp, yerle bir oldu. Sahildeki binalar, bilhassa Salıpazarı'ndan Ortaköy'e kadar olan yerlerdeki yalılar, dükkânlar ve binalar çok hasar gördü.

II. Mahmud, mülayim havası ve ev sahaları bakımından Beşiktaş'ı sevmektedir. Yıldız'da 1219 (1804) tarihli muhteşem çeşme yakınındaki kasırda tertip edilen eğlencelere geldiği biliniyor. III. Selim gibi o da, Ihlamur'da, Topağacı'nda, Teşvikiye'de, Dikilitaş'ta tüfekle atış talimleri yapmıştır. Ihlamur'dan Yıldız'a çıkarken, fıstık ağaçları altındaki tuğlalı iki mermer sütun, Teşvikiye camii girişindeki sütun, Dikilitaş'a semt ismini veren sütun, Topağacı'nda yeri değiştirilerek Çınar apartımanı önüne alınan sütun, o günlerin hâtıralarındandır. Ihlamur'daki üç insan boyundaki mermer kitâbeye göre, II. Sultan Mahmud 1810 yılında, 1340 adımdan tüfekle testiyi vurmuştu.

II. Mahmud da — III. Selim gibi — musikiyi seviyor, Boğaz'dan hoşlanıyordu. Bu, Vâsıf'ın, «eğlencenin biri bitmeden öbürünü peylerdik» dediği devirdi. Fakat, şiir susmuş, mimarî soysuzlaşmıştı. Ancak musiki, haşmetini devam ettiriyor, Dede Efendi'nin besteleri duyuluyordu.

Dede Efendi'nin musikisinde Istanbul'un ve Boğaziçi'nin daima hissesi vardır. Boğaziçi, II. Mahmud devrinde bir çiçek cümbüşü içindedir.

Aşağı yukarı bu senelerde tanzim edilmiş bir bostancıbaşı defteri, Arnavutköy akıntısından, Bebek bahçesine kadar yan yana yalıları şöyle sıralıyor:

Beyhân Sultan'ın Mâ-ı Lezîz çeşmesiyle sahil sarayı, Halil Paşa-zâde Nuri Paşa yalısı, Ârif Molla yalısı, biniş-i hümâyûn'a mahsus Mehmed Paşa kasrı, Hekimbaşı Necib Efendi, Haznedarbaşı Şakir Ağa yalıları, beylik peksimet fırını, Sadrâzam Selim Paşa yalısı, Dürrî-zâde Abdullah Molla, Müderris Mustafa Efendi, Yesârî - zâde İzzet Efendi yalıları v.s.

BİR SEL FELÂKETİ

1811 senesinde beklenmeyen bir zamanda bardaktan boşanırcasına yağan yağmur, Beşiktaş için felâket halini almış, büyük tahribat yapmıştır. O devirde, bugünkü Akaretler durağının bulunduğu yere «Köprübaşı» denilirdi (Hâlâ geride Şair Nedim caddesi üzerinde «Sinan Paşa Köprü sokağı» isimli bir sokak vardır). Çünkü burada, Mimar Sinan yapısı hamamdan sahile, dikey taş bir köprü; hamamın önünden Sinanpaşa camiine doğru da tahta bir köprü yapılmıştı. Her iki taraf bostandı. Cumhuriyet devrinde üstü kapalı kanal haline getirilen Beşiktaş deresi, bu köprülerin altından geçerek denize dökülürdü. Taş köprünün sahil cihetinde, saray bostancıbaşılarına ait odalar, cami ve iskeleye giden yol üzerinde sıra sıra dükkânlar vardı. İşte yaz ortasında

Beşiktaş iskelesi ve Barbaros türbesinin denizden görünüşü.

birden âfet gibi inen şiddetli yağmurlarla iyice kabaran dere, tahta köprüyü söküp, taş köyrüye bindirince, kemer tıkandı. Civar, âdeta küçük bir bent haline geldi. Taş köprünün ayakları oyulduğundan sel, köprüyü sürüklemeye başladı. Bu arada bostancıbaşı odalarını, civar dükkânları, sebze bahçelerini yıkarak Boğaz'ın sularına götürdü. Bu âfetin akabinde II. Mahmud aynı yerde yeni bir köprü, eskisinin yerinde saray bostancıbaşlarına ait yeni bir kışla yaptırmıştı.

II. Mahmud zamanında bilhassa Tarabya koyunda, Rum zenginlerinin yerleşmeye başladıkları görülür. Bu devre ait bir bostancıbaşı defterinde Kalender kasrından Tarabya mescidine kadar olan yalılar sırasıyle şöyle kaydedilmiştir:

Kalender bostancı ocağı, Kalender bahçesi ve ayazma iskelesi, Hürmüzaki'nin bağı, eski dîvân tercümanı Sarıbeyoğlu Yanko'nun yalısı, Pikaoğullarının yalısı, idam edilen Moralı Dimitraki'nin yalısı, Hudâverdi-oğlu'nun yalısı, Moroz Bey dâmadı yalısı, Boyar tayfasından Yorgaki, Yanko Zemiler'in yalıları, Hekim Râzî'nin, Mavraniyani'nin yalıları, Maktul eski Eflâk kethudâsı İstiyaki'nin, İskerletoğlu Kostaki'nin, Yanko veresesi, Peraki, Deli İstepan, Yorgaki, Kalpakçı Dimitraki, Berberoğlu Yorgi'nin yalıları.

II. Mahmud, «Motoz'un yalısı» namıyle şöhret almış ve sonra mîrîye geçmiş bulunan büyük iki katlı ve sarı boyalı bu yalıya geçince, burası Tarabya kasrı diye anılmaya başlandı.

İsmini inzibat bölüğü başı Bebek Çavuş'tan alan, Bebek Kayalar mevkii arasında Hümâyûn-âbâd kasrı, Bebek'ten sonra Reîsülhüttâb Mustafa Efendi'nin yılanlı yalısı ve Kayalar tekkesi.

Gelecek sayımızda:
SULTAN MECİD DEVRİ

Bu sayfalarda okuyacağınız olaylar yüzyıllar önce:

Günün Olayı idi

Yazan : Sadi Borak

Edirne Başkent

600 Yıl Önce

Kulacahisar'ın zaptı ile başlayan Osmanoğulları beyliği, zincirleme fetihlerle hızla gelişmiş, 76 yıl gibi kısa bir süre içinde sınırlarını Edirne'ye kadar genişletmişti.

Edirne'nin fethi 1361, başkent oluşu da 1368 yılına rastlar. Fetihle, başkent oluşu arasındaki 7 yıllık fark, Edirne sarayının inşasının bitimini beklemek yüzündendir. Murad Hudâvendigâr bu süre içinde devleti Dimetoka sarayından yönetmiştir.

Osmanlılar'ın ilk beylik merkezi, Söğüt'ten Yenişehir'e, Yenişehir'den de Bursa'ya nakledilmişti. Edirne ise, başkent olmadan önce, Rumeli beylerbeyliğinin merkeziydi.

Osmanlı topraklarını genişletmek isteyen I. Sultan Murad'ın Edirne'yi başkent olarak seçmesinde askerî yönden de büyük isabet vardır. Çünkü Edirne; Tunca ile Meriç nehirlerinin kavşağında, Balkan yollarının birleştiği noktada ve Istanbul - Viyana yolunun üzerindedir. Şehir, bu nitelikleri dolayısıyle, Türk ordularının Doğu ve Batı'ya akınlarını kolaylaştıracak önemli bir üs vazifesi görmüştür.

Nitekim, Edirne'nin zaptını takip eden 4 - 5 yıl içinde Gümülcine, Eski Zağra, Filibe, Biga, Vize ve Kırkkilise (Kırklareli) gibi önemli şehirler ve üsler ard arda fetholunmuştur. Bu zaferler, Edirne payitaht yapıldıktan sonra da devam etmiş, Dubrovnik cumhuriyeti bile bir antlaşma ile Osmanlı himayesine girmiştir.

Böylece Edirne, yıllar boyu, muhteşem sefer-i hümâyûnların hareketine, şanlı zaferler elde eden muzaffer Türk ordularının dönüşüne; Osmanoğulları'na vergi getiren veya değerli armağanlarla himaye dileğinde bulunan yabancı elçi kafilelerinin geliş gidişine sahne ve şahit olmak bahtiyarlığına erişmiştir.

Bununla beraber Edirne, daha çok askerî merkezdi. Asıl taht şehri, 1453'e kadar Bursa idi.

450 yıl önce

Yavuz Selim'in Dönüşü

Bundan 450 yıl önce, 1518 temmuzunun pazar günü, Türk tarihinin yetiştirdiği en büyük kumandan ve devlet adamlarından Yavuz Sultan Selim, Doğu seferinden Istanbul'a dönmüştür.

Sultan Selim, bu Doğu seferinde uçsuz bucaksız çölleri ordusunun başında aşmış, Kuzey Memlûk ordusunu silindir gibi ezip Lübnan, Suriye, Filistin, Irak, Mısır, Yemen, Bingazi, Cezâyir ve Hicaz ülkelerini Osmanlı İmparatorluğu'na katmıştır.

Osman Gazi ile başlayan, Orhan Gaiz, I. Murad, Yıldırım Bâyezid, II. Murad, Fâtih ve II. Bâyezid devirlerinde devam eden genişleme hareketleri Yavuz Sultan Selim zamanına kadar iki buçuk asır sürmüştür.

Yavuz Selim'in 2 yıl süren bu seferinde Osmanlı ülkesine kazandırdığı topraklar, kendisinden evvel yedi padişahın iki buçuk asırda elde ettiği toprak kazancından fazladır. Bu zaferler neticesinde Yavuz, Akdeniz'in doğu havzasına tamamen hâkim olmuştur.

Yavuz Sultan Selim, dünya savaş tarihinde benzeri ender bulunan böylesine muhteşem ve muazzam bir zaferle Istanbul'a döndüğü zaman halktan tek kişi bu dönüşten haberdar olmadı.

Doğu'yu egemenliği altına almış bulunan büyük padişah, kendisine yapılacak gösterilerden, büyük karşılama törenlerinden kaçınmış, Boğaz'ın karşı yakasında Istanbul göklerine karanlık çökmesini bekleyerek Topkapı Sarayı'na sessizce ve bir gölge gibi girmiştir.

Bir hükümdar ki, bir hamlede ülkeler zaptedip kendi topraklarına katmıştır.

Bir hükümdar ki kendisinden evvel gelip geçmiş 7 hükümdarın 250 yıl içerisinde kazandığı topraklardan fazlasını 2 yıl içinde ülkesine kazandırmıştır.

Bir hükümdar ki, Doğu'nun bütün ünlü hükümdarlarına önünde baş eğdirmiş ve bu zaferler silsilesinden sonra başkente sessiz sadasız dönmüştür.

Böyle bir jestin tarihte örneği yoktur.

Yavuz Sultan Selim'in ölümünden yüz yıl sonra yapılmış bir minyatürü.

Iran'dan Gelen Hediye Kervanı

450 yıl önce

Edirne sokakları fevkalâde günlerinden birini yaşamaktadır. Rengârenk kumaşlarla süslenmiş 1700 yük hayvanı, çalgılar, çengiler ve mehter takımlarından göklere yükselen şenlik sesleri arasında Edirne'ye yaklaşmaktadır.

Rumeli Beylerbeyi Şemsi Paşa, yeniçeri ordusunun başında bu kafileyi karşılamak için şehir dışına çıkmış, bütün Edirne halkı bu muhteşem alayı seyretmek üzere sokaklara dökülmüştür.

Almanya imparatorluğu, Fransa ve Polonya krallıkları, Venedik ve Dubrovnik cumhuriyetleri elçileri de, Binbir Gece Masalları'ndaki hayalî ihtişamları andıran bu eşsiz töreni hayret dolu nazarlarla seyretmektedirler.

Törenle karşılanan bu 1700 hayvanlık kafile, Safevî Hükümdarı Şah Tahmasb'ın, Revan Valisi Şahkulu Hân'ın başkanlığında gönderdiği hediye kervanıydı. Yalnız Sultan Selim'in şahsına ait hediyeler 44 deve yükü tutuyordu.

Padişaha takdim edilen hediyelerden bazıları şunlardı:

Sayebânları altın işlemeli ve resimli iki ipek çadır, Hazret-i Ali'nin el yazması bir Kur'ân-ı Kerîm, armut büyüklüğünde bir Bedehşân yakutu, kırk dirhem ağırlığında iki inci, içlerine zehir konulduğu zaman derhal çatlayıp dağılan sekiz adet mavi kâse, 164 bin altın değerinde irili ufaklı Horasan halısı ve 40 tane av şahini... Sadrâzamla, diğer vezirlere dağıtılan armağanlar bunlara dahil değildi.

Bir devlet bütçesini aşan ve Kırk Harami definesini andıran böylesine muazzam hediyelerin, Safevî hükümdarı Tahmasb tarafından Türk Padişahı II. Sultan Selim'e cülus hediyesi olarak takdimindeki maksat, dünyayı titreten Osmanlı gücü karşısında bir barış ricasında bulunmaktı.

II. Sultan Selim, Safevî Hükümdarı Tahmasb'ın bu dileğini kabul etmiştir.

Günün olayı idi

Paha biçilmez hediyeleri kabul eden hükümdar II Selim.

III. Sultan Ahmed otağ-ı hümâyûnunda.

Pasarofça Andlaşması

250 yıl önce

Zaferler vardır; orduca ve malzemece en elverişsiz durumlarda askerlerin şecaat ve kahramanlığı, kumandanların sevk ve idaredeki ehliyet ve liyakatleriyle elde edilmiştir.

Mağlûbiyetler vardır, orduca ve malzemece çok üstün durumlara rağmen, kumandanların liyakatsizlikleri ve acizleri yüzünden vukua gelmiştir.

250 yıl önce, 21 temmuz 1718 tarihinde imzalanan Pasarofça andlaşması masasına Türkiye'yi mağlûp olarak oturtan sebeplerin başında, ordu kumandanlarının ehliyetsizliği gelmektedir.

Nemçe seferinin açılmasına sebep, Mora'nın zaptını Karlofça andlaşmasına aykırı sayan Avusturya hükümetinin Venedik'e harp tazminatı verilmesi, aksi takdirde Istanbul'daki sefirinin geri gönderilmesini istemesidir.

Savaş, kumandanların aczi yüzünden kötü yönetilmiş, Vradin'den başlayarak ve Serdâr-ı Ekrem Silâhdar Ali Paşa'yı şehit vererek Tımışvar'ı, Belgrad'ı da kaybettikten sonra bir barış andlaşmasına gidilmiştir.

Yirmi maddelik andlaşmaya göre, Belgrad ve Semendire havalisinden bir miktar toprakla, Tımışvar ve Eflâk-ı Sagir, Avusturyalılar'a terkedilmiştir. Buna karşılık Venedik seferinde işgal edilen Mora yarımadasıyle, Aya - Mavri ve İstandil adaları Türkiye'de kalmıştır.

Bu, her şeye rağmen ucuz atlatılmış bir andlaşmadır.

Olay, III. Ahmed zamanında geçmiştir.

Yirmisekiz Çelebî Mehmed Efendi, müzakerelerde ikinci murahhas olarak bulunmuştur.

Girit Islahatı

100 yıl önce

Ne versen doymayan, gözü Istanbul'da olan küçük bir komşumuz var: Yunanistan. Asırlarca himayemiz altında yaşadı. Ama, zayıf zamanımızı bulduğu veya bir büyük devletten himaye gördüğü her devirde saldırıya geçti, ya da mâsum halkı kılıçtan geçirdi.

Kırım Harbi'nden sonra Ruslar'dan gördükleri himayeden şımaran Haci Mihal adındaki âsi, yanına topladığı çetelerle Isfakya'da dağa çıkmış, Girit'in Yunanistan'a ilhakını ilân etmiştir (2 eylül 1866).

Yunanistan da, Girit'te ilân edilen bu ilhak kararını sevinçle karşılamış, «gönüllü» adı altında asker, subay, savaş araçları, erzak ve para göndermek suretiyle bu isyanı beslemişti.

Yunan erleriyle takviye edilen çeteciler, birçok Türk köylerini basarak, Müslüman ahaliyi, yedisinden yetmişine kadar kan ve ateşe boğuyorlardı.

Bâbıâlî, insanlığın yüz karası olan bu barbarca katliâmı bir yandan notalarla Avrupa devletlerine duyururken, diğer yandan da isyanı bastırmak üzere Girit'e asker sevketmeye karar verdi.

İsyanın çıkışından 6 gün sonra, Mustafa Nailî Paşa, Girit ıslahatına memur edildi. Ancak ihtiyar vezir başarı gösteremeyince, 6 ay sonra azledilerek yerine ünlü komutan Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa tayin edildi.

Ömer Paşa işe başlar başlamaz, Rum ve Yunan âsilerini tepelemiş, kılıç artıklarını, Isfakya dağlarına kadar kovalamış ve çember içine almıştır. Ömer Paşa'nın bu başarılı harekâtı devam ederken, Rusya, Prusya ve İtalya elçileri Bâbıâlî'ye müşterek bir nota vermişlerdir. Üç devlet, bu nota ile Girit'te uluslararası bir komisyon kurulmasını, plebisit yapılmasını ve yeni idare esaslarının kurulacak bir komisyonda tesbit edilmesini istemişlerdir.

Bu komisyon kurulduğu takdirde, ada için muhtariyet isteneceğini sezen Bâbıâlî, bu isteği reddetmiş, komisyonu bizzat teşkile karar vermiştir. Bu maksatla da Sadrâzam Âli Paşa bu göreve atanmış ve Girit'e gitmiştir.

Âli Paşa, Girit'te ilk iş olarak siyasî, askerî ve malî alanlarda ıslahata girişmiş ve ilk prensip ve kuralları şöyle tesbit etmiştir: 1) Âsiler hakkında umumî af, 2) Henüz yola gelmeyen isyan elebaşlarının tenkil olunması, 3) Beher nahiyeden iki İslâm, iki Hıristiyan olmak üzere dörder milletvekili seçilerek bir «meclis-i umumî» teşkili, 4) Bazı vergilerin kaldırılması, 5) Askerliğini kısa zamanda bitirmek isteyenler için nakdî bedel kabulü.

Günün olayı idi

Bu ıslahat fermanı meclis-i umumînin 4 ocak 1868 tarihli oturumunda okumuş ve kabul olunmuştur.

Islahat fermanını kapsayan esaslar, Müslüman ve Hıristiyan ahali arasında siyasî, malî, idarî ve adlî eşitliği sağlamış, Hıristiyan cemaat arasında da umumî br tasvip görmüştür. Âsilerin çoğu da takım takım dağdan inip, Türk adaletine sığınmışlar ve affedilmişlerdir.

Serdâr-ı Ekrem Ömer Paşa (ön planda), Kırım Savaşı sırasında yapılan Varna toplantısında.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu

50 yıl önce

30 ekim 1918 tarihinde imzaladığımız Mondros mütarekenâmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun fiilen sona erişinin resmi belgesidir. Esasen, mütareke talebinden önce, ufak tefek direnişler hariç, bütün cepheler bozulmuş ve dağılmış, 4 asır Osmanlı hâkimiyetinde kalmış olan Haleb de, o tarihten üç gün önce düşmüştü. Bulgar mütarekesinden sonra Istanbul yolu açılmış olduğu için bir taraftan başkent, diğer taraftan Suriye yolu ile Anadolu kesin bir istilâ tehlikesiyle karşı karşıya gelmiş, mütareke istemekten başka çare kalmamıştır.

Türkiye'yi Bahriye Nazırı Rauf (Orbay) Bey, Dışişleri Müsteşarı Reşad Hikmet ve Kurmay Yarbay Sâdullah beyler; İngiltere'yi de Akdeniz Başkomutanı vis amiral Arthur Galthorpe temsil etmiştir. Uzun görüşmelerden sonra imzalanan mütarekenâmenin başlıca önemli maddeleri şunlardı:

1) Çanakkale ve Karadeniz boğazlarındaki istihkâmların İtilâf Devletleri tarafından işgali, 2) Hudut muhafazası ve asayişin temini için lüzum görülecek kuvvetlerden başka, bütün ordunun terhisi, 3) Kara sularında zabıta vazifesi görecek küçük gemilerden başka bütün donanmanın teslimiyle, Osmanlı limanlarında mevkuf tutulması, 4) Galip devletlerin emniyetini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi bir sevkulceyş noktasının işgaline selâhiyetli olmaları, 5) Galiplerin bütün Türk limanlarıyle, demir yollarından istifade edebilmesi ve bunlarla telsiz telgrafların ve kabloların denetlenmesi, 6) Toros tünellerinin işgali, 7) Kafkas hududunda Türk ordusunun 1914 sınırına çekilmesi, 8) Hicaz, Asir, Yemen, Suriye, Irak, Trablus ve Bingazi'de kalan Osmanlı kıtalarının en yakın İtilâf kumandanlarına teslim olmaları, 9) Ordunun terhisi üzerine elde kalacak silâh ve cephanenin verilecek talimata tâbi tutulması, 10) Vilâyât-ı Sitte denen Doğu - Anadolu illerinde karışıklık çıktığı takdirde, İtilâf Devletleri'nin istedikleri kısmın işgaline yetkili olmaları, '11) Türk esirlerinin esarette kalmalarına karşılık, İtilâf Devletleri'yle, Ermeni esirlerinin iadesi.

Osmanlı tarihinde bundan yüz kızartıcı bir başka mağlûbiyet vesikası yoktur. Henüz barış andlaşması yapılmadan, sadece ateş kesmeyi hedef tutması gereken bir mütarekenâme ile Türkiye'yi yere sermişlerdir. Fakat, bağımsızlığa, teneffüs ettiği hava kadar muhtaç Türk milleti bu esaret zilletine karşı ayaklanacak ve gücünü bütün dünyaya isbat edecektir.

Cihangir'in Türbesi

Yazı ve Fotoğraflar: Edibe Dolu

Cihangir'in türbesinin kubbe freski.

Pâkistan'ın büyük şehirlerini geziyordum. Hepsinin bir özelliği vardı. Batı Pâkistan'ın merkezi ve Pâkistan'ın bir numaralı tarihî şehri Lâhûr'a geldiğim vakit tarihî anıtları görmeye öncelik vermiştim. Gerçi yüzyıllar boyunca bu bölgeden pek çok istilâcı millet gelip geçmişti, fakat bu şehre ününü kazandıran hiç şüphe yok ki, Timuroğulları imparatorluğuna ait eserlerdi. Şu halde önce onları görmekle gezime başlayacaktım.

Timuroğulları'nın Lâhûr'da hükümranlıkları, 1521'den, yıkılma devrinin başladığı 1721'e kadar sürer. Buradaki ilk eser, Bâbur Şâh'ın oğlu Kâmrân Mirza'nın yaptırdığı yazlık köşktür. Bugün Lâhûr'un sanat yönünden en kıymetli ve ünlü eseri, Şâh-ı Cihân'ın babası için yaptırdığı Cihangir türbesidir.

Cihangir'in türbesi, Timuroğulları'nda pek yaygın olduğu üzere hayattayken kendisinin bahçe olarak kullandığı Dilküşâ bahçesine yapılmış. Yapımı 1627'den 1637'ye kadar, on yıl sürmüş. Dışarıdan görünüşü türbeden çok, bir saraya benziyor. Bina bütünüyle Hindistan'a, bilhassa Agra şehrine has bir cins kırmızı taştan yapılmış.

Bahçeye, ortada büyük bir kapı, iki yanda iki katlı ikişer nişi olan bir giriş binasından giriliyor. Nişler hafif yuvarlak, tipik Timuroğlu devri nişlerinden. Cephe tamamen kabartma motifler ve yer yer de mermerle kaplı. Genel görünüşüyle İran etkisi seziliyor.

Öncü Minareler

Esas türbe binası bahçede. Giriş ile türbeyi uzun bir havuz birbirine bağlıyor. Bahçe ile havuzun tanzim şekline, Pâkistanlılar «Türk tipi» diyor.

Türbenin en ilgi çekici tarafı, sekiz köşeli minareleridir. Her biri türbenin bir köşesinde olan bu dört minare, renkli mermerle zikzaklı işlenmiş. En üst şerefeyi beyaz mermer bir kubbe örtüyor.

Türbe kare şeklinde, yayvan, tek katlı bir bina. Bilhassa Sikhler zamanında çok hasar görmüş. Meselâ cephenin üst kısmındaki ince mermer işçiliğiyle bezenmiş parmaklıklarını alıp Amritsar'daki kendi mabetlerine götürmüşler. Türbenin diğer hasara uğrayan taraflarının hepsi son yıllarda aslına uygun bir şekilde restore edilmiş.

Cephede ortada lâhdin bulunduğu kısma giren kapının nişi büyük, yan odalara açılan yanlardaki beşer niş ise biraz daha küçük. Cephe beyaz mermer kakma işçiliği ile süslenmiş. Zemin yine kırmızı taş.

Çiçek Bahçesi gibi

Lâhit kısmının kapısında ayakkabılarımı çıkardım. İçeri girdiğim zaman, bir çiçek bahçesinde sandım kendimi. Giriş koridorunun zemini siyah - beyaz mermer mozayik, duvarlar ve tavan ise tamamen fresklerle kaplıydı.

Lâhûr'da Timuroğulları devrine ait mimarlık eserlerinden çoğunun restorasyonunu Türk asıllı, Murad Han diye bir mimar yapıyor. Tamir gören yerlerin aslına uygunluğundan Murad Han'ın bu devri iyi bildiği anlaşılıyor. Yerin siyah - beyazına karşılık fresklerde kırmızı renk hâkim. Genel olarak çiçek desenleri yaygın. Duvarlarda çiçekler arasında panolar halinde ibrik, vazo, gülâbdân gibi motifler de görülüyor. İran minyatürlerinin etkisini bulmak güç olmasa gerek.

Lâhit, daha sonraları pek çok Timuroğlu eserinde gördüğüm gibi ortaya, yüksek bir platforma yerleştirilmiş, dikdörtgen şeklinde, üzeri, bizde yaygın olduğu gibi konik değil, düz. Lâhdin üzerine konduğu platform ve lâhdin üstü beyaz mermer üzerine kırmızı helezonî dallar, rozetler ve geniş yapraklar hâkkedilerek süslenmiş. İki uzun yan kenar üzerine Allah'ın doksan dokuz ismi yazılmış.

Bu bölmenin duvarları, Lâhûr'da gördüğüm en güzel mermer kabartma işçiliğindeydi. Kapıdan başka üç tarafa açılan pencereler ve pencereler arasında derin köşe nişleri vardı.

Bazı Pâkistanlı sanat tarihçilerinin bildirdiğine göre, Şâh-ı Cihân'ın tarihçisi, Muhammed Sâlih Kamboh'un «Âmâl-i Sâlih» isimli eserinde Cihangir'in türbesinin üst kısmında, yani damında da ayrıca bir lâhit ile onu çevreleyen mermer parmaklıklar varmış, fakat sonradan bu lâhit kaybolmuştur.

Büyük Türk Hükümdarı Cihangir'in türbesinin genel görünüşü.

Şâh-ı Cihân'ın türbesinin karşı tarafında ünlü Türk imparatoriçesi Nûr-Cihân'ın sade ve mütevazı türbesi vardı. Bu türbenin yapılışı hakkında iki tez ileri sürülüyor. Bazı tarihçilere göre türbenin yeri bizzat Nûr-Cihân tarafından seçilmiş, bazılarına göre ise Cihangir'in oğlu Şâh-ı Cihân tarafından tayin edilmiştir.

İkinciyi savunanlar Cihangir öldüğü vakit Nûr-Cihân'ın ilk eşinden olan kızının kocasını başa geçirmek istemesi yüzünden Şâh-ı Cihân'la arasının bozulduğunu ileri sürüyorlar. Bu yüzden Şâh-ı Cihân onun Cihangir'in türbesine gömülmesini önlemiş ve bu türbeyi inşa ettirmiş. Diğer bazıları da Nûr-Cihân'ın türbeyi hayattayken bizzat yaptırdığını ileri sürüyorlar.

Nûr-Cihân Türbesi

Ben Lâhûr'dayken türbe tamir ediliyordu. Timuroğulları'ndan sonra Sikhler ve İngilizler zamanında türbe çok hasar görmüş,

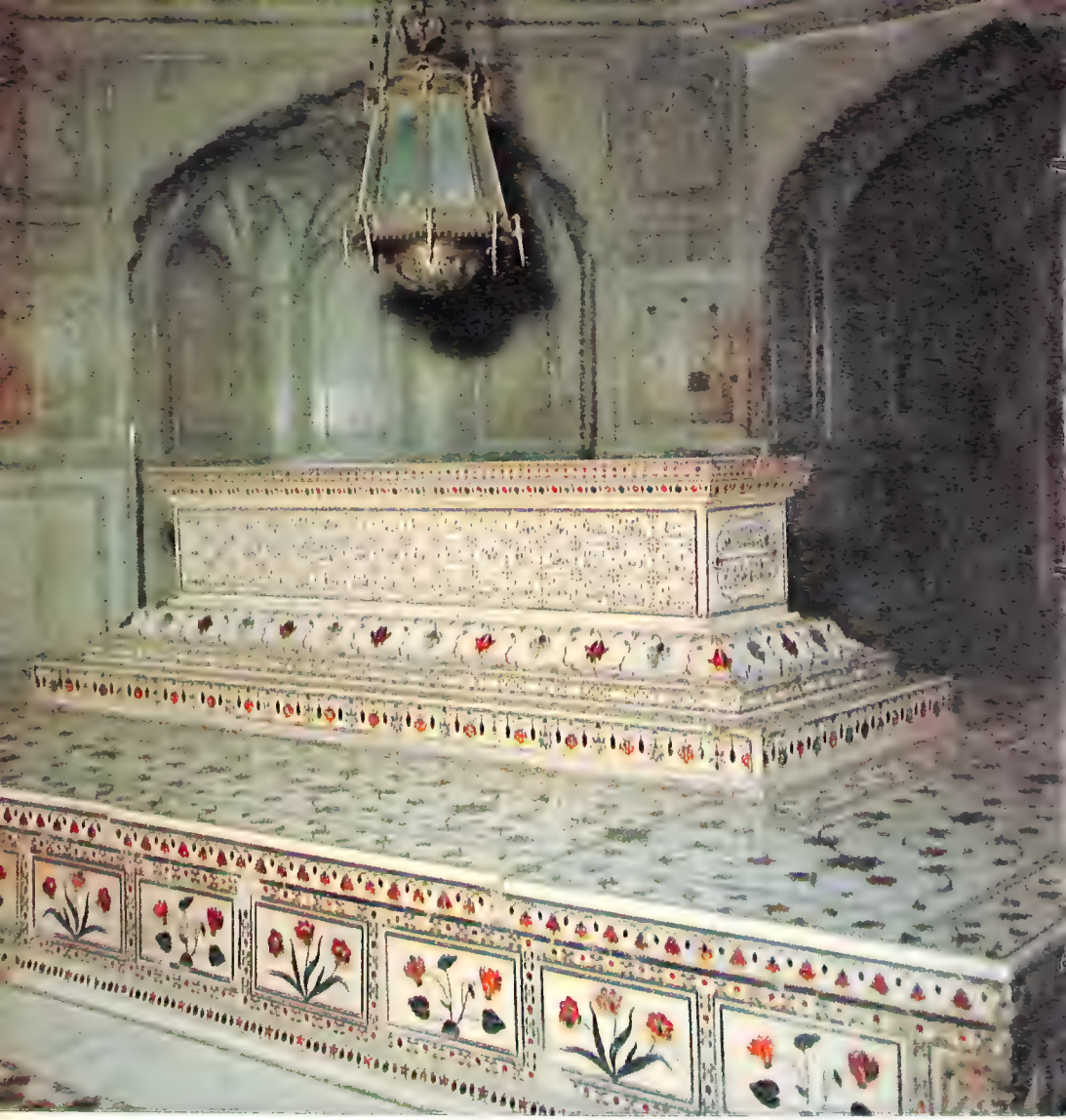

Cihangîr'in lâhdi.

kabartma duvar tezyinatı, lâhitler, yerlerdeki mermerler tamamen harab olduğundan yeniden yapılması gerekmiş.

Nûr-Cihân'ın türbesi de, ortada lâhidin bulunduğu kısım, yanlarda yan odalar ve kare plana göre yapılmış. Köşelerde, minareden çok köşeli burcu andıran çıkıntılar var. Bina bütünüyle ince tuğla işçiliğinde. Fakat Cihangir'inkiyle kıyaslanamayacak kadar sade. Halbuki Cihangir çok sevdiği imparatoriçesine dünyanın ışığı anlamına gelen Nûr-Cihân ismini bizzat vermiş, kendisi ve imparatoriçesi adına para bastırmış, böylece devlet idaresinde ona da bir pay verdiğini açıkça dünyaya bildirmişti.

Didim'deki Apollon Tapınağı

Yazan : Erdem Yücel

ANTİK çağlarda, mitolojinin yarattığı Apollon, tanrılar babası Zeus ile onun sevgilisi Leto'nun oğludur. Zeus'un, kıskançlığı ile ün yapmış karısı Hera'nın takibinden kurtulabilmek için daima kaçan Leto, nihayet Delos adasındaki Kynthos dağında Apollon ile kardeşi Artemis'i dünyaya getirmiştir. Doğum esnasında, gökyüzünden altın parıltıları halinde yağmur yağmış, etrafta güller açılmış ve böylece Delos adası, Apollon ve Artemis'in mukaddes memleketi sayılmıştır.

Apollon bir ışık tanrısıdır ve bu yüzden ona Phoibos, yani ışıldayan da denmektedir. Aynı zamanda tarım ve hayvancılığın tanrısı, gelişen gençliğin koruyucusudur.

Apollon'un, şimdiye kadar ortaya atılanların aksine daha çok Anadolu ile ilgili bir tanrı olduğu düşünülmektedir. Keza onun kış mevsimlerinde Yunanistan'ı terkedip, ışığı bol, havası sıcak olan Anadolu'nun Lykia bölgesine göç ettiği ve sonra yaz gelince tekrar Delos adasına döndüğü kaydedilmektedir.

DİDYMA'DAKİ APOLLON TAPINAĞI

Didyma'daki Apollon tapınağı, bugün Aydın vilâyeti hudutları içerisinde, Söke kazasına bağlı Yenihisar (Yoran) köyündedir. Antik çağlarda Milet'in 10 mil güneyinde inşa edilen bu tapınak bir nevi kehânet merkezi olmasıyle ün kazanmıştır.

Kutsal Didyma'ya gelen ziyaretçiler, rahiplerin idaresi altında her yıl âyinler tertip ederler, bayram alayları ve geceleri de meşale koşuları yaparlardı. Âyin zamanı Miletliler, devrin deniz araçları ile gelir, Panormas limanında karaya çıktıktan sonra dört kilometrelik taş döşeli ve son iki kilometresinin iki yanı heykellerle süslü kutsal bir yol ile Didyma'ya ulaşırlardı.

Kalıntıları zamanımıza kadar gelen Didyma Apollon tapınağının bulunduğu yerde, tarihî İyonya göçünden ve Milet şehrinin kuruluşundan kalan eski bir tapınak daha bulunuyordu. Arkaik devre ait olan bu eski Apollon tapınağı, birçok hükümdar, hattâ Lidya Kralı Kresus tarafından da ziyaret edilmişti.

Persler'in V. yüzyılda Anadolu'ya yaptıkları akınlar sırasında, Darius, Arkaik devre ait olan bu tapınağı şehirle birlikte tahrip etmiş ve içerisinde bulunan bronz Apollon heykelini birçok Miletli esirle beraber, merkezleri Ekbatana'ya götürmüştür. Bundan sonra, 160 yıl harap ve terkedilmiş bir halde kalan tapınak, İskender'in Persler'e karşı kazandığı zaferden

sonra, yeniden inşa edilmiştir. Helenistik devre ait olan bu kalıntıları günümüze kadar gelen Apollon tapınağının inşasına M. Ö. 300 yılları civarında başlanmıştır. Efesoslu Paionias ile Miletoslu Daphis'in eseri olan bu yapının planı, haddinden fazla büyük tutulmuş, dolayısıyle M.S. II. yüzyıl ortalarına kadar inşaat devam etmiştir. Yapı, Roma krallarının maddî yardımına rağmen, bir türlü tam anlamıyle bitirilememiştir. Duvarların bir kısmına son işçiliğin yapılmaması, bazı taşların traş edilmemesi ve güney peristilinin iç sırasına ait sütunlardan üçüncüsünün yivsiz oluşu da buna işaret etmektedir.

Didyma Apollon tapınağı düzgün ve uygun bir alan üzerine inşa edilmemiştir. Arazi, tapınağın inşasına bir takım güçlükler çıkarmış, toprak zaman zaman kaymış ve ancak ön kısma yay şeklindeki takviye duvarı örüldükten sonra buna engel olunabilmiştir. Temellerinde zelzeleye karşı mukavim ızgara plan şekli tatbik edilen tapınak, dipteros tipindedir, kısa taraflarda 10, uzun taraflarda da 21 sütun ile çevrilmiştir. Ayrıca yedi basamaklı yüksek kaidesi de (krepis) Helenistik devirde, Anadolu'da hâkim olan bir geleneğe işaret ettiği gibi, nisbeten çukurda kalan yapının seviyesini de yükseltmektedir.

DEV EŞİK

Plan itibarıyle pronaos, iki sütunlu salon, sekos ve naiskos isimlerini alan dört ayrı bölümden ibaret tapınağın en ilgi çeken tarafını hiç şüphesiz önünde 1.45 m. yüksekliğinde bir eşik bulunan âbidevî kapısı teşkil etmektedir. Bu dev eşik, mimarî bir zaruretten dolayı konmuş değildir. Bunda, o zamanki dinî görüşün olduğu kadar, kehânet merkezi oluşunun da büyük rolü vardır. Devrin dinî inanışına göre, ibâdete gelen halk, tapınakların içerisine giremezler, önündeki sunağın çevresinde toplanırlardı; ancak rahipler ve Apollon kültü ile ilgili kâhinler tapınağa girebilirdi.

Şu halde ölümlülerin mânen ve maddeten bu kapıdan girmesine imkân bırakılmadığına göre, burasının bir ölümsüze ait olduğu anlaşılırdı. Diğer taraftan İskenderiyeli Herons'un yazılarından Hele-

Apollon tapınağının sekos (avlu) kısmı.

Tapınağın genel görünüşü.

nistik devir insanlarının, ilâhların bu şekildeki kapılarda görüldüğünü kabul ettiklerini öğrenmekteyiz. Tapınak kapılarında tanrıların görülmesi çok eski bir inanış olup, kaynağı eski Doğu'ya kadar uzanmaktadır; Mezopotamya'da Kar - Tikuti - Ninurta'daki Âsûr tapınağında, Borsippa' daki Bâbilliler'den kalma Nabut tapınağı Ezida'da bu tip kapılar vardır.

Kâhinler, kapının arkasında yer alan ve ortasında iki sütunun bulunduğu salonda, Apollon'dan aldıkları kehânetleri halka bildirmek için toplanırlardı.

İki sütunlu bu salonun ortasından 22 mermer basamak ile inilen ve ayrıca dışarıdan iki dehliz vasıtasıyle girilen avlu, «sekos» ismini taşımaktadır. Antik zamanlarda defnelerle kaplı olan ve içinde bir de mukaddes kuyusu bulunan sekos'un duvarları ağır payelerle takviye edilmiş iri bloklardan meydana gelmiştir. Gölge ışık oyunları ile yüzeyleri hareketlendiren payelerin başlıkları arasında, aslan gövdeli, kuş başlı, kartal kanatlı grifonlar ve kıvrık dallardan ibaret bir friz dolaşmaktadır.

Ayrıca mâbedin sekosu içinde bulunması gereken Apollon'un heykelini dış etkilerden korumak için buraya iyon tarzında küçük bir tapınak yapılmıştır.

Hristiyanlığın yayılması sırasında bir süre kendi haline bırakılan ve sonra içerisine kilise inşa edilen tapınak, yangın sonucunda kısmen harap olmuştur. Daha sonra Bizanslılar, burada askerî garnizon kurmuşlarsa da, ikinci yangın tapınağı biraz daha tahrip etmekte gecikmemiştir. Gezginler, XVIII. yüzyıldan itibaren uzun süre kendi haline bırakılan bu yapı ile ilgilenmeye başlamışlardır. İlk defa Newton ve Texier gibi seyyahların yazılarında bahsedilen tapınak üzerindeki çalışmalara 1858 yılında İngilizler tarafından başlanmıştır. Sonradan Fransızlar, O. Rayet ve A. Thomas vasıtasıyle, 1872 yılında kısa bir araştırma yapmışlar, Haussoullier ile Pontremoli de bunu devam ettirmiştir. Çeşitli sebeplerle 1904 yılına kadar ara verilen çalışmalara bu tarihten sonra Prof. Th. Wiegand başkanlığındaki Alman heyeti tarafından devam edilmiş ve tapınak tamamen meydana çıkarılmıştır.

Kaptan Paşa ile Karadeniz'de seyahat

Bundan 10 yıl önce, 1958'de vefat eden Ali Rıza Seyfioğlu, değerli bir deniz tarihçimizdi. Bu sayfalarda kısa bir hayat hikâyesini ve tercüme bir yazısını bulacaksınız.

ALİ Rıza Bey, kabiliyetleri ile temayüz etmiş geniş bir aileye mensuptur. 1881 yılında Istanbul'da doğmuştur. Babası, deniz binbaşılarından Mehmed Seyfi Bey' dir. Ağabeyleri olan Ömer Sıtkı ve Süleyman Nutku da bahriye zabitiydi. Nitekim Ali Rıza Bey'in Heybeliada'daki Bahriye mektebine yazdırılışı ailesindeki denizcilik geleneğinden ileri gelmektedir.

1897 senesinde mülâzım rütbesi ile diplomasını aldığı zaman henüz 16 yaşında gönlü büyük bir şevkle dolu olarak donanmaya katıldı. Daha sonra Zuhaf korveti ile Hamidiye, Azîziye ve Orhaniye zırhlılarında vazife gördü. Bu gemilerde bulunurken **Baba Oruç ve Kemal Reis, Turgut Reis, Barbaros Hayreddin, Çanakkale ve Civarı Tarihi** adlı kitaplarını yazdı.

Ali Rıza Bey insanları sırmaları ile değil, nişanlarına ve itibarlarına bakmadan fikir güçleri ile değerlendirirdi. Mensubu bulunduğu bahriye mesleğini çok sevmesine rağmen, bahriyenin her köşesine sinmiş olan atalet ve cehalete dayanamayarak 1909 yılında askerlikten ayrıldı. Bu tarihe kadar Mecmua-i Fünun-ı Bahriye' de neşredilen yazılarının gördüğü büyük alâka üzerine, Bahriye Fen Komisyonu üyeliğine seçilmiş, meşakkatli günleri geri atmıştı, ama iç âlemindeki savaş devam ediyordu.

Her Türk gibi büyük bir milliyetçiliği vardı. Osmanlı İmparatorluğu'nun girdiği son devir savaşlarına içinin en temiz, en yüce duyguları ile katıldı. Yemen'de, Trablus'ta şehit düşen Anadolu çocuklarına derin bir ıstırap içinde mersiyeler yazdı.

Ali Rıza Bey'in yazdığı pek çok telif eserler yanında deniz harp tarihimize ait tercümeleri de onun ahenkli üslûbu ile âdeta yeniden bir değer kazanmışlardır. Bu eserler arasında Genelkurmay Başkanlığı'nca yayınlanmış Amiral Adolphus Slade'in **Kırım Harbi** ile **Türkiye Seyahatnâmesi** adlı eserlerinin tercümeleri büyük birer hizmettir.

Ali Rıza Seyfioğlu uzun seneler sıkıntılarla geçen ömrünün 14 temmuz 1958 tarihinde sonuna gelmişti. Kendisini sevenleri ve fâni dünyayı geride bırakarak Sahray-ı Cedîd'teki mezarlığa gömüldü.

Aşağıda Ali Rıza Seyfioğlu'nun bir tercümesini bulacaksınız.

Bu yazı 1849 senesinde Türk bahriyesine müşavirlik görevi ile katılmış olan İngiliz amirali Sir Adolphus Slade'in «Records of travels in Turkey and Greece and of a cruise in the Black Sea with the Captain Pasha» adlı eserinin Ali Rıza Seyfioğlu tarafından yapılan tercümesinden alınmıştır. Sir Adolphus Slade'in bu eseri iki cilt olup, Profesör Berna Moran'ın etüdlerine göre Türkiye'de birinci ve ikinci cilt yalnız Amerikan Koleji kütüphanesinde bulunmaktadır.

Ali Rıza Bey, bu iki cildi satır satır ter-

cüme etmek yerine, denizciliğe ait kısımlarla, merak çekecek bazı hâtıraları nakletmeyi tercih etmiştir. Tercümesinde, esere kendi edebî üslûbundan ve gemicilik dilinden zengin bir ahenk kattığı aşikârdır.

Osman Öndeş

KAPTAN PAŞA İLE KARADENİZ'DE

Tarabya'da kaldığım gecenin sabahı daha güneş doğarken kaptan paşayı görmek üzere Büyükdere'ye doğru yola çıktık. Çünkü; daha geç kalırsak, göremememek ihtimali vardı.

Yolda, bir fincan kahve içmek üzere padişahın maiyet vapuruna da uğradık. Evvelce İngiliz donanmasında ikinci kaptan olduğu halde, şimdi bu vapurun kaptanı Mr. Kelly idi. Vapur, Türk donanmasının güneyinde demirli olduğundan, kaptan paşanın gemisine ulaşabilmek için bütün harp gemilerinin baş taraflarından bir hat istikametinde geçmeye mecbur olduk.

Kaptan paşanın gemisi Selimiye'nin iskelesine yığılmış birçok sandal ve kayık, yanaşabilmemize epeyce engel oldular. Selimiye çok güzel, heybetli bir birinci sınıf harp sefinesi olup, kış kasarası yoktu. Pik sereni ucundan beyaz ve üç yarımaylı büyük, al bir ipek sancak dalgalanıyordu.

Grandi direği şapkasına hisa edilmiş olan kaptan paşa forsu da hafif bir lodos rüzgârı ile dalgalanmaktaydı. Lâkin geminin lumbarlara sürülmüş olan toplarında istikamet intizamı yoktu; bunların herbiri bir yana bakıyordu. Karmakarışık esvaplı birçok adam lumbar kenarına oturmuş tütün içiyorlardı. Bir takımının bacakları da küpeştelerden sarkıyordu.

Kaptan paşa olan Papuççu Ahmed Paşa, kış kasarası üstünde ve ortada bir sedire yaslanıp oturmuştu. Kâtibi bir takım kâğıtlar okuyor, Rum tercümanı da yan tarafta hürmetkâr bir tavırla bekliyordu.

Kaptan Paşa bizi uzaktan görerek seslendi:

— Gelsinler!

Paşanın maiyeti iki tarafa açılıp bize yol verdiler. Müteakiben kaptan paşa sedirinden kalkarak bizi kamarasına inmeye davet etti. Paşanın iki koltuğuna iki subay girdi ve maiyeti de arkamızdan gelmeye başladı.

Ali Rıza Seyfioğlu'nun bir gençlik resmi.

Adolphus Slade, Kırım Savaşı sırasında Türkiye'de idi. Resim bu savaş sırasında Türk donanmasının bir Rus limanını bombardıman edişini gösteriyor.

Paşanın kamarası sade, lâkin pek güzel, zarif ve son derece temizdi. Kamara eşyası bir sedir, yarım düzine sandalyadan ibaret olup bunların dayanılacak arka çerçevelerinde yaldızlı güneş ve ay oymaları vardı. Alabandalara (duvarlara) padişahın tuğrası, Kur'ân'dan âyetler ve geminin iki yağlıboya resmini havi çerçeveler asılmıştı.

Paşa o gün Rusya donanmasını aramak üzere Karadeniz'e çıkacağını da söyledi.

Daha sonra, bir İngiliz deniz subayının yardımından faydalanacağını söyleyerek donanma ile Karadeniz'e benim de çıkmaklığımı teklif etti. Paşanın bu sözü ve teklifi bana hakikaten bir kıymet vermekti ve şerefli bir şeydi; şu kadar var ki; Navarin felâketinden sonra kara adamlarından ve eski gemilerden vücuda getirilmiş olan donanmanın kötü vaziyeti düşünülürse insana hiç de şevk ve cesaret verici bir teklif değildi. Fakat merak ve istek bütün düşüncelerime üstün çıktığından kendisine zevk ve arzu ile davetini kabul ettiğimi söyledim. Veda edip gemiden çıktık.

Vakit henüz sabahtı; Beyoğlu'na çıkıp deniz seferi için bana lâzım olan şeyleri tedarik etmeye vakit bulacağımı umuyordum. Ancak dönüşte Büyükdere koyunun burnunu geçince donanmanın oradan kalkıp gitmiş olduğunu son derece yeisle gördüm. Elime geçen fırsatı kaçırmamak için kayıkçılara yalvardım, küfür ettim, paralar dağıttım ve nihayet Karadeniz'de kaptan paşanın gemisi Selimiye'ye yetiştik.

Kaptan paşa kış kasarası üzerinde çubuk içiyordu. Bana neşeli bir yüzle:

— Aferin kaptan dedi, bu kestane kabuğu ile böyle denizde nasıl geldin?

— Allah'ın inayetiyle, diye cevap verdim. Hemen çubuk getirmelerini emretti ve:

— Âmenna, Allah büyüktür, oturunuz bakalım! dedi.

Bu sırada Selimiye'nin süvarisi, paşanın yanına gelerek kendisini etekledi. Bu, ufak tefek, atik tetik bir adamdı; kırmızı kunduraları ile fesinden başka, baştan aşağı beyaz giyinmişti. Elinde pek korkunç bir kırbaç tutuyordu. Ama kullandığını hiç görmedim. Paşadan emir aldıktan sonra büyük atiklikle babaların, topların üzerinden sıçrayarak baş kasarasına koştu. Bir dakika sonra komutan gemisinden şu işaret kaldırıldı:

— İskeleye rota değiştiriniz.

İki yüz kadar efrat pruva prasyaları çarmıhlarına yapıştılar; koca direkleri sarsacak bir şiddetle «yürya» ettiler. Gabyalar iyice yisa edildi ve koca donanma

dokuz mil hızla Karadeniz'in göğsüne doğru atıldı.

Ben son derece keyifli idim. Büyük, muhteşem geminin köpükten yolu üzerinde çektiğim bütün güçlükleri, yorgunlukları büsbütün unutmuş bulunuyordum.

Etrafı kaplayan gece pek sakin ve güzeldi. Küpeştenin üzerinde ayakta duruyor ve yunus balıklarının fosforlu izlerini seyrederek ertesi sabah girişmeyi beklediğimiz muharebenin neticesinin ne olabileceğini düşünüyordum... Birden tatlı, pürüzsüz bir ses yükseldi:

— Allahuekber, Allahuekber... Eşhedü enlâilâhe illâllah...

Nağmesi göze görünmez ruhlardan geliyormuş gibi gökleri doldurdu. Bunlar donanmanın her gemisinin mizana çarmıhlarından geliyordu. Buralara çıkmış olan müezzinler, müminleri namaz ve duaya çağırmakta idiler.

AMİRAL GEMİSİNDE YEMEK

Namaz bittikten sonra kaptan paşa ile beraber akşam yemeğini yemeye hazırlandık; zaten Karadeniz'in temiz, taze havası iştahımızı açmıştı. Tavlunda, paşanın kamarası önünde iki top arasına küçük bir seccade yayılmıştı. Bunun üzerine paşa ve ben karşı karşıya bağdaş kurarak oturduk. İtibarlı centilmenler olan iki ağa, önümüzde eğilerek ellerimizi yıkamak için leğen, ibrik takdim ettiler. Bu iş bittikten sonra peşkirlerimizi koydular. Önümüzde alçak bir iskemle üzerinde, içinde dört sahan bulunan bir tepsi vardı. Yemeği de parmaklarımızla yiyecektik. İlk yemek tabak dolusu barbunya kızartmasıydı. Evvelâ paşa yemeğe başladı, ben de onun gibi yaptım, velhasıl bundan sonra gelen birçok nefis yemekleri tıpkı paşanın yaptığı gibi yaparak yedim. En sonra önümüze konan ve güzel bağa kaşıklarla içtiğimiz gül kokulu hoşaf hepsinden iyi geldi.

Sabahleyin kahvaltıdan sonra paşanın yanına gittim. O, bu sırada başını traş ettiriyor ve çok neşesiz görünüyordu. Bundan sonra abdest alarak namazını kılmaya başladı. Bu işler bittikten sonra, bana yeis içinde şu sözleri söyledi:

— Böyle mürettebat, böyle teknelerle ne yapabilirim? Hiç kimse bir şey bilmiyor!

Bir an düşündükten sonra cevap verdim:

— Paşam, elimizden ne geliyorsa hepsini yapalım. Topları denemek, top talimi yaptırmak için bana müsaade ediniz.

Büyük topların atıldığını görmek istediğimden, bir gün palavraya indim. Bu hareketim, uyumak ve tütün içmekle vakit geçiren erat arasında büyük bir karışıklığa sebep oldu, herkes ayağa kalkmıştı; yanlarından geçerken:

— Ne oluyor? Diye soruyorsam da, kimse cevap vermiyordu ve ben de yürümeme devam ediyordum.

SELİMİYE KALYONUNUN TOPLARI

Büyük topun doldurulmasına baktıktan sonra, ateş etmeye memur ettiğim kumbaracanın yanından çekilmek üzereydim. Çünkü merminin mesafe ve tesirini pruva lumbarlarının birinden görmek istiyordum. Bir de baktım ki kumbaracı kaybolmuş! Yalnız kumbaracı değil, topun 8 - 10 metre çevresinde de kimse kalmamıştı.

— Bunlar nerede? diye sorunca, biri cevap verdi:

— Bu top şimdiye kadar bir kere bile atılmadı, vallahi atıldığını da gören yok!

Ben hiddetle:

— Ey, şimdiye kadar atılmadı diye, bundan sonra da atılmayacak mı? deyince yine cevap yetişti:

— Çok eskidir; atarsak parçalanır.

Bu kötü cevap üzerine fazla beklemeye lüzum görmeyerek ilâve ettim:

— Öyle ise ben ateş edeceğim!...

Hızla top ateş harbisini kavradım, ama aynı zamanda ben de büyük bir korku içinde kaldım. Kulağıma birtakım sesler geliyordu:

— Deli... Deli... Şimdi görürüz...

Bundan sonra herkes çil yavrusu gibi dağılarak beni topçubaşı ile yalnız bıraktılar. Topçubaşı onlar gibi çekilip gitmedi. Top büyük bir gürültü ile patladı, lâkin bütün korkularımız boşa çıkmıştı.

Bizim bu gürültülü tecrübelerimiz kaptan paşanın sinirlerini o kadar bozmuştu ki, ertesi günü geminin büyük cephaneliğini açarak bir kere gözden geçirmeyi teklif ettiğim zaman kat'i olarak reddetti. Zaten kendisi bu sabah pek şiddetli bir öksürükle sarsılmakta bulunuyordu. Cephanelik meselesinde bana:

— Kaptan, muharebe vakti gelince açılır görürsün! Cevabını vermişti.

Dedim ki:

— Efendim, o zaman iş işten geçmiş bulunur. Neden korkuyorsunuz, cephaneliği açalım, Allah kerim, bir şey olmaz.

Paşa bu sözlerimi de önce bir «Bakalım» ile geçiştirdi ise de, kısa bir düşünceden sonra şu sözleri söyledi:

— Pek iyi, git cephaneliği aç... Lâkin, hiç bir şeye dokunma; hepsi eskisi gibi yerli yerinde kalsın... Barut şakaya gelmez...

Anadolu'nun 565 yıllık ihraç malı

Fındık

Yazan: Kemal Peker

Eski kaynaklarda mukaddes bir meyve olarak adı geçen fındığın efsanesi Çin'e dayanmakta ve Türkler'in akın kollarıyle İran'a ve oradan da Karadeniz kıyılarına nakledildiği kayden sabit bulunmaktadır. Bununla beraber istihsal çokluğu bakımından bugünkü öz vatanı Hopa'dan başlar, Trabzon, Giresun, Ordu, Ünye, Fatsa'ya kadar sahil boyunca uzanır ve Akçakoca çevrelerine kadar dayanır.

Eski Türkler'in din hayatında büyük önemi olan, sulh ve selâmet sembolü olarak tanınan fındık, Uygurlar'ın Boğutekin destanında şöyle anlatılır: «Uygur ilinde Hulin adında bir dağ vardı. Bu dağdan Tuğla ve Selenga adında iki ırmak çıkardı. Bir gece bu iki ırmak arasındaki bir ağacın üstüne gökten mavi bir ışık indi. Bu, mukaddes bir ışıktı. Bu nuru, iki ırmak arasında yaşayan halk, dinî bir olay olarak karşıladı». İran kaynaklarına göre de: Tuğla ve Selenga ırmaklarının birleştiği yerde bir fındık ağacı ile, bir kayın ağacı vardı ve Uygurlular'a Tanrı tarafından gönderilen mukaddes bir ağaçtı bu.

Bir Çin el yazmasına göre Milâttan 2838 yıl önce bile fındık biliniyordu. Kai - Paopen - ts'ao adlı kitapta fındığın yavan, tatlımsı bir lezzeti vardır. Yaşama kuvvetini artırır, barsakları genişletir, açlığı giderir, denir.

Aristo'nun talebesi Theophrastos, fındığı Karadeniz kıyılarından Yunanistan'a naklettiğini ve buradaki nümune bahçesinde ye-

tiştirdiğini, eserinde, fındığın esas iki cinsi olduğunu, birinin yuvarlak, yani tombul, diğerinin de sivri olduğunu kaydeder, ki bugün meşhur olan Türk fındıklarının başında bu iki cins gelir. Bu tarihî vesikanın aslı Leipzig'de Karl-Marx Üniversitesi'ndedir.

Virgilius, çoban türkülerinde fındığı terennüm eder. Plinius, Karadeniz'den gelenlerin beraberinde fındık ağacı ve meyvesini getirdiklerini yazar.

Kastilya Kralı III. Henri'nin 1403 yılında Timur nezdine gönderdiği sefaret heyetine başkanlık eden Roy Gonzales Klavyo, seyahatnamesinde 17 eylülde Trabzon'dan fındık yüklü gemi ile 25 günde İstanbul'a vardıklarını yazar. Buna göre Karadeniz fındığının fiilî ihracatı 565 yıldan beri devamlı olarak dünya pazarlarına yapılagelmektedir. Bu tarihten sonraki resmî kayıtlara göre: 1773'de Rusya'ya, 1792'de Romanya'ya, 1851'de İngiltere'ye, 1889'da Belçika'ya, 1906'da Sırbistan'a, 1907'de Almanya'ya, 1909'da Fransa'ya ve 1912'de Amerika'ya olmak üzere her yılın temmuz ve ağustos ayları içinde dünya milletlerine ihraç olunmuştur. Günümüzde de dünyanın çeşitli memleketlerine geniş ölçüde fındık ihracı yapılmaktadır.

Ticaret Tanrısı Ve Fındık

Yunanlılar'ca ticaret tanrısı olarak tanınan Hermes'in, çift başlı, yılanlı ve bereket getiren asâsı, fındık dalı idi. Eski Romalılar'ın örf ve âdetlerinde fındığın kökleşmiş bir önemi vardır. Düğün ve şenlikler fındık dalı yakmak suretiyle kutlanırdı.

Kuzey Anadolu'nun fındık istihsal merkezlerinden biri: Giresun.

R. G. Klavyo'nun seyahatnamesinin Fındık'tan bahseden kısmı.

Bakhus bayramlarında da bir teke, fındık dallarına sarılarak yakılıp mâbede kurban edilirdi. Sihirbazların kudretli değnekleri de fındık çubuğu idi. Araplar, elinde bir fındık dalı bulunan kimsenin zehirli hayvanlardan korunduğunu, su kaynağı ve hazinelerin fındık değnekleriyle bulunduğuna inanırlar. Bu inanışa Fransa ve İngiltere de katılır. Fındığın, Anglo - Saksonlar'ın Noel sofralarında bulundurulması mukaddes bir âdetti. Bu sebepten İtalyanlar fındık cinslerinin adlarını halk dilinde azizlerinin isimleriyle söylerler.

Taberî'nin Milletler ve Hükümetler adlı eserine göre: Âdem gökten yere indiği vakit, Tanrı'nın emri ile 30 meyveyi kendisiyle beraber getirmişti. Bunlardan on tanesi kabuklu, 10 tanesi çekirdekli, 10 tanesi hem kabuksuz, hem çekirdeksizdi. Kabuklular şunlardı: Ceviz, fındık, fıstık, haşhaş, nar, muz, badem, kestane, at kestanesi ve Hindistan cevizi.

Tevrat: «Ve Yakup kendisi için kavak, fındık ve çınar ağaçlarından taze çubuklar aldı ve üzerlerinden kabuğunu soyup, çubuktaki ak rengi meydana çıkardı» demek suretiyle fındıktan bahsetmektedir.

Fındık dalı, Fransızlar'da «sihirli çubuk, peri çubuğu» adını taşır ve toprak altındaki maden damarları ve gizli su kaynaklarını bulmak için kullanılırdı.

Türkler için de hemen hemen buna benzer inanışlar mevcuttur. Bu inanışlar şu gibi sözlerle ifade edilir:

- Her yıl kırk ocak fındık dikenin âhiretteki yeri cennet'tir.
- İlk önce dikilecek ağaç fındıktır, en sonra da yine odur.
- Her gün bir avuç fındık yiyende, lokman hekim dert aramış da bulamamış.

Yüzyıllar Ardında Adları Unutulmamış

Küçük Şöhretler

Yazan: Ragıp Şevki Yeşim

MOLLACIKZÂDE ATAULLAH EFENDİ

II. MAHMUD'un kazaskerlerinden Ataullah Efendi, devrin tanınmış, hoş sohbet adamlarındandı. Tek kusuru afyona düşkün oluşu idi. Afyon yutmadan hiç bir yerde duramaz, bu keyfini sık sık tazelerdi.

Bir gün Arz Odası'nda, sadâret kaymakamının reisliğinde toplanan resmî mecliste dâvaların görüşmeleri yapılıyordu. Bu müzakerelerde Ataullah Efendi de vardı. Bir köşeye oturmuş, fakat bütün tiryakilerin düştükleri hale, şekerlemeye düşmüş kendinden geçmişti.

Bir aralık uyanır gibi oldu, kendisini konağında sandı, kahve istemek için el çırptı. Böyle resmî bir mecliste, ciddî bir konuşma esnasında Efendi'nin başını kaldırarak el çırpması, ortalığa bir an büyük bir şaşkınlık verdi. Meclis âzaları bu şaşkınlıktan kurtulunca gülmeye başladılar.

Kaymakam Şakir Ahmed Paşa, zeki adamdı. Bu gülünç hali izale etmek için el çırptı, gelen meclis ağalarına seslendi:

— Yorulduk, bir kahve içecek kadar nefes alalım. Bizlere tez kahve getirin! dedi.

PEÇEVÎ İBRAHİM EFENDİ

Peçevî İbrahim Efendi de, çok tarih okumuş, çok vakalardan ibret almış olmasına rağmen intikam zevkıyle zevk duymak gibi bir hafiflikten kurtulamamıştı.

Bir gün defterdar Mustafa Paşa'nın ziyaretine gitti. Kendisi gibi birçok misafirler daha vardı. Paşa'nın adamları misafir-

lere kutular içinde pembe şekerler ikram ettiler. Bu arada Peçevî'yi ya unuttular, yahut mahsus tutmadılar, kendisine «pembe şeker» verilmedi.

Bu hakaret Peçevî'yi çok müteessir etti, aradan seneler geçtiği halde unutamadı.

Bir gün Mustafa Paşa gazaba uğrayıp katledildi, terekesinin tesbitine Peçevî İbrahim Efendi memur edildi. Yazılış sırasında o pembe şekerlerden beş kutu meydana çıkınca Peçevî dayanamadı, vazifesini suiistimâl etti, bu beş kutuyu alıp evine getirdi.

Şekerleri senelerce sakladı, gamlandığı, yahut ekâbirden birine kızdığı zaman bu şekerlerden birini alıp ağzına atar, neşesizlikten kurtulduğunu sanır, keyfi yerine gelirdi. Böylece «Dünyada intikam almaktan lezzetli bir şey yoğimiş» diye düşünürdü.

ŞEYHULİSLÂM YAHYÂ EFENDİ

Osmanlı şeyhulislâmlarından Yahyâ Efendi, kisvesine ve rütbesine rağmen liberal düşünceli bir adamdı, pervasızdı. Dini bir yobaz çomağı olarak kullanmaz, mutaassıplara karşı da mutedil davranırdı. Bir gün halk arasında Yahyâ Efendi'nin küfre saptığı dedikoduları dolaşmaya başladı. O sırada Yahyâ Efendi bir gazel yazmış, bunun bilhassa iki mısraı, kör yobazları harekete geçirmişti. Bu iki mısra şöyle idi:

Meclisde riyâ-pişeler etsün ko riyâyı
Meyhâneye gel kim ne riyâ var, ne mürâyî

O sırada bir topluluk vardı ki, bunlar yer yer durmadan Yahyâ Efendi'ye saldırırdı. Bu gazel ortaya yayıldığı gün, bunlardan Hurşit Çavuşoğlu, Fatih camiinde kürsüye çıktı:

— Ümmet-i Muhammed, her kim bu beyti okursa kâfir olur! Zira bu beyit küfr-i sarihtir! diye bağırdı.

Halk bu tecavüze karşı kızdı, nefretle:

— Nedir bu pervasızlık, nedir asrın müf-

Bir Şeyhulislâm tipi.

Yedikule zindanlarından bir köşe.

tüsüne bu tecavüz? Müftüyü küfürle bulaştırmak ne demektir? diye bağırdılar. O sırada Yahyâ Efendi caminin bir köşesinde oturmuş bu hiddet dolu münakaşayı büyük bir soğukkanlılıkla dinliyordu. «Efendi hazretleri kemali ilmiyle, aklıyle, gayet vakur ve mütehammil devletlû» idi.

CÜCE BIYIKLI MEHMED VE SÜLEYMAN AĞA

İmparatorluğu çökerten, çürüten sebepleri ararken, devlet idaresine geçen insanların mahiyeti üzerinde durmak kâfidir. Meselâ bir gün kızlar ağası Süleyman Ağa kendi maskarası olan Bıyıklı Mehmed'i mîrâhûr yapmış, kapıcılar kethudâlığına kadar yükseltmişti.

Bıyıklı Mehmed, bir acayip adamdı. Cüce idi, yüzü çirkin, gözleri ise fıldır fıldırdı. Kapıcılar kethudâsı olduktan sonra kendisine gelen gurur onu çok gülünç bir hale getirmişti. Fakat ne saray, ne de devlet, Dârussaâde Ağası Süleyman Ağa'nın iltimasına rağmen, bu maskarayı uzun müddet bu makamda tutmadı, bir gün Bıyıklı Mehmed azledilivердi.

Bundan en çok Süleyman Ağa müteessir oldu, fakat Turhan Vâlide-Sultan'ı darıltmak istemiyordu. Bu yüzden bir müddet ses çıkarmadı. Fakat kendisinin de nüfuzunu kaybettiği günlerde Bıyıklı Mehmed'i Mısır valisi yapmak istedi. Bir maskaranın kethudâlığında ne kadar sakil olduğunu bilen saray, valilik sözü karşısında çileden çıktı, Bıyıklı Mehmed uğruna Süleyman Ağa'yı devirdi.

GARÂBET SAHİBİ CEVRÎ ÇELEBÎ

Osmanlı İmparatorluğu'nda Cevrî Çelebî gibi, belki binlerce adam yaşamıştır: Zarif, edip, şair ve kâmil adam... Onun gibi iyi ve tatlı konuşan, lâtif tarihler düşüren, güzel vakalar anlatan birçok adam gelip geçmiştir. Fakat Cevrî Çelebî'yi tarihe maleden bu hasletlerinden ziyade garâbetleridir.

XVII. yüzyıl sonlarının Istanbul'unda Cevrî Çelebî bir tane idi. Çünkü çok vesveseli adamdı. Kayığa binmekten, denize açılmaktan dehşet duyardı. Tekkeleri ziyaret etmek gibi bir tiryakiliği olduğu halde, Galata'ya ve Beşiktaş'a gitmek için çok uzun kara yollarını göze alırdı. Toplantılardan bir gün evvel Istanbul tarafından Eyüp'e kadar yürür, Kâğıthane'ye geçer, Kâğıthane'den de yine yaya olarak Galata'ya veya Beşiktaş'a gelirdi. Ata binmekten de korkardı. Bu yüzden kara yollarını da tabanı patlayıncaya kadar teperdi. «Çelebîlik belâsı olmak gerektir» başka ne olacak?

AKREBİN KURBANLARI

Ulemânın Şeyhulislâm Efendi aleyhine kopardıkları gürültüde Sadrâzam Mehmed Gürcü Paşa da yerinden oldu. Fakat ne kadar garip bir tesadüf ki, Gürcü Mehmed Paşa, birkaç yıl evvel Mimar Kasım Ağa'yı attırdığı Yedikule zindanlarına düştü. Onun uğradığı akrep hücumuna uğradı.

Gürcü Paşa iktidarda iken bir gün Mimar Kasım Ağa'ya kızmış, baklayı ağzından çıkarmıştı:

— Sen, Vâlide'ye Koca Köprülü'yü methetmişsin, onu sadrâzamlığa tavsiye etmişsin, üstelik: «Gürcü Paşa iki öküze saman veremez!» demişsin! diye bağırmış, zavallıyı kaldırıp Yedikule'nin Kanlı Kuyu denilen zindanına attırmıştı. Orada Kasım Ağa yeisinden hastalandı. Bu yetmiyormuş gibi bir gece burnunu akrep soktu, bedbaht mimarı mutlak bir ölümden kurtardılar.

Gürcü Paşa sadâretten azledilince doğruca Yedikule'ye atılmıştı. Paşa orada kötü kötü düşünürken, Kasım Ağa'yı sokan akrebin bir eşi geldi, Gürcü Paşa'yı başından soktu. Paşa avazı çıktığı kadar haykırarak kendisini zindan kapılarına attı. Ne ise, koştular, tedavisini yaptılar, «amelinin cinsiyle mücazat görmüş» oldu.

4 SAAT SÜREN SADÂRET

XVII. yüzyılda kopan bir sipahi ihtilâlinin en tipik şahsiyeti, muhakkak ki Zurnazen Mustafa Paşa'dır. Zurna çalmaktan hoşlandığı için mi, yoksa cemâziyelevveli zurnacılıktan olduğu için midir, nedir, bu lâkabla anılan adamcağız, ihtilâli müteakıp sadrâzam oldu. Hıl'at giydirildi, mühr-i şerif teslim olundu. Paşa sadâret iskemlesine oturmadan, henüz ayakta olan kul taifesi gibi, kendisi de sağa sola koşarken, âsiler hemen padişaha haber gönderdiler:

— Mustafa Paşa kendü âleminde bir sakin âdemdir. Ona gayrı mansıp verilip sadâret-i uzmâ'ya bir müstait kulları nasbolunmak münasiptir! dediler.

Kendisine sadrâzamlık verileli aradan henüz dört saat geçmişti. Zurnazen göz açıp kapayıncaya, tahtaravalli ile çıkıp ininceye kadar geçen bir zaman içinde, imparatorluğun büyük adamı olmuş, tekrar düşmüştü.

SAÇLI ŞEYH MAHMUD

Vâlide - Sultan denince, halk arasında gözle değil, dille dahi dokunulmaz bir mahlûku canlandırmak lâzımdır.

Turhan Vâlide-Sultan henüz 28'inde bir taze idi. Çok güzeldi. Güzelliği halk arasında da bir masal gibi yayılmıştı. Çocuk olan oğlu IV. Mehmed'in adına saltana nâibesi sıfatıyle devlet işlerine karışması, bazı mutaassıpları kızdırıyordu.

Bir gün Istanbul'a Rumîye Şeyhi'nin kızkardeşinin oğlu olan Saçlı Şeyh Mahmud Dede geldi. Nakîbüleşraf Seyrekzâde'yi görmeye gitti. Konuşmaya başladıktan biraz sonra lâf arasında:

— Din ve devlet harabeye yüz tuttu, Müslümanlar mihnette kaldılar. Bunun sebebi de şer-i şerifin terkolunmasıdır. Kadınlar devlet işlerine karıştılar. Fitne ve fesat çoğaldı. Gereken budur ki Vâlide-Sultan'ı evlendirmeli ve saraydan dışarı çıkarmalı! dedi.

Nakîbüleşraf bu cüretkârâne sözler karşısında yerinden hopladı:

— Bre sakın, böyle bîmânâ sözler söyleme. Sonra zarar çekersin! dedi.

Fakat şeyh, «Bu işe biz memuruz!» diyor, bir daha demiyordu. Saçlı şeyh lâf dinlemeyerek bu fikrini ötede beride, bu şekilde söylemeye başlayınca zavallıyı tuttular, yaka paça Süleymaniye tımarhanesine attılar.

SEYFOĞLU YUSUF PAŞA

İmparatorluğun en karışık günlerinde, Anadolu'yu allak bullak eden Celâlî isyanlarından biraz sonra, Şam, Akkâ ve civarında bir Osmanlı zorbası belirdi: Seyfoğlu Yusuf Paşa...

Seyfoğlu'nun yaşı yüzü aşmıştı. Göbeğine kadar inen muhteşem bir sakalı, karayağız, korkunç ve çopur bir yüzü vardı.

Türkmen'di. Maraş'tan kopup gelmiş, Akkâ'nın bağ ve bahçelerine yerleşmişti. Yüzyıllık ömrü içinde âdeta kadın denizi içinde yüzmüştü. Evlât ve torunlarının adedi yüzleri bulmuştu. Buna karşılık bir o kadar da kadını vardı. Seyfoğlu Yusuf Paşa, 100 yaşına rağmen kavak gibi upuzun, çınar gibi pek geniş vücudu ile bu kadınlar arasında cins bir horoz gibi dolaşırdı.

Seyfoğlu bu nâzeninler arasında derin bir aşk hayatı yaşarken, tabiaten şair ruhlu olması gerekirdi. Lâkin dışarı çıkınca korkunç bir zâlim olur, bir takım ölüm cezaları ile halkı dehşetler içinde bırakırdı. Kadınlarının, câriyelerinin, çocuklarının adedinden fazla ocak söndürmüştü. Seyfoğlu'nun bu büyük ve korkunç meziyetleri (!) yanına bir tanesini daha ilâve edelim:

Paşanın masallaşan bir serveti vardı ve bunu, Suriye'nin Romalılar'dan kalma harabeleri arasında sakladığını hemen herkes bilirdi.

Rumlar'ın aczini gösteren bir olay:

Girit İsyanı

Yazan: İhsan Birinci

YUNANLILAR Girit adasını ele geçirmek için, 1869'da Rumlar'ı ayaklandırmışlardı. Osmanlı hükümetinin vergi ve asker celbi hususunda müsamaha göstermesine karşılık, ada Rumlar'ı Yunanlılar'a uydular. Üstelik kadın, çocuk demediler, yerli Müslümanlar'a saldırdılar. Şehitleri bile mezarlarından çıkarıp yaktılar.

Yunan gemileri, Girit âsilerine, gizlice cephane ve erzak ikmâli yapıyordu. Bunun üzerine hükümet de donanmayı harekete geçirmişti. Adaya sevkedilen kuvvetlerin karşısında âsiler aciz kaldıkça teslim oluyorlardı. Fakat bazı büyük devletlerin müdahalesiyle Yunanlı olanlar memleketlerine iade ediliyor, yerliler de kollarını sallayarak köylerine gidip oturuyorlardı. Bu suretle işledikleri cinayetler cezasız kalıyordu.

Yıl 1869... Girit âsilerine karşı şiddetli tedbirler alınmıştı. Kara harekâtı muvaffakiyetle tatbik ediliyordu. Denizlerde de karakol ve abluka gemilerinin miktarı artırılmıştı.

TÜRK DONANMASINDA AMERİKALI BİR KUMANDAN

Amerika Birleşik Devletleri'ndeki iç savaşta kaçakçılığı önlemede isim yapmış olan «Charles Hobert», hükümet hizmetine alınmış ve 1868 aralık ayında Girit'deki filolardan birinin kumandanı olmuştu.

Donanmayı başarı ile sevk ve idare eden Amiral Moralı İbrahim Paşa'nın talimatıyle hareket eden Amiral Hobert ile, Komodor Horyolu Hüseyin ve Ârif Beyler'in faaliyetleri, isyan yangınını iki ayda söndürmüştü.

Fakat Amiral Charles Hobert işi kökünden kesmek istiyordu. Âsilerin üs edindikleri «Şira» dolaylarını araştırmak üzere emrindeki gemilerden ikisini refakatine alarak, Hudâvendigâr Fırkateyni ile yola çıktı.

Ertesi günü Şira açıklarında bir Yunan vapuru görülmüştü. Kaçmaya davranınca durması için atılan kuru sıkı topa mukabil savurduğu bir Armstrong mermisi, Hobert'in bulunduğu kumanda köprüsünün bir tarafını götürdü. Bu, Yunan hükümetinin Girit'e kaçak malzeme taşıyan «Enosis» adlı vapuru idi. Hemen takip edilmesine rağmen Şira'ya sığınmaya muvaffak oldu.

Milletlerarası kaidelere göre, atılan boş ihtar topuna, hakikî mermi ile mukabele edenlere korsan muamelesi yapılırdı. Bu hadise dolayısıyle Amiral Hobert'in eline iyi bir fırsat geçmiş oluyordu. Hemen kaçakçı gemisini yakalamak için liman ağ-

Hudâvendigâr firkateyni.

zını gemileriyle tuttuğu gibi, keyfiyeti Girit başkonsolosuna bildirdi.

İki gün sonra da Orhaniye, Aziziye, Osmaniye zırhlıları ile diğer harp gemileri geldiler. Amiral Hobert, mahallî hükümete bir ültimatom vererek, korsan gemilerinin teslimini istedi. Ayrıca limana girerlerken kaleyi topla selâmladığı zaman, diğer konsolosluklar mukabele ettikleri halde, Yunan konsolosunun bigâne kalması, muhasım devlet olduğunu teyit ediyordu. Bu mesele de halledilmedikçe, limandan çıkmayacağını bildirdi.

Telâşa düşen Yunan hükümeti memurları, Atina'ya haberci gönderdiklerini; meselenin devletler hukukuna uygun olarak halledileceğini ve donanmanın limandan çekilmesinin gerektiği cevabını verdiler.

Bu sıralarda donanma subaylarından birkaçı, gezinti maksadıyle sahile çıkmıştı. Aralarında bulunan Ahmed Kaptan o günün hâtırasını şöyle yazmaktadır:

●

Limanda birikmiş olan halk, gemilerimizi seyrediyorlardı. Sahile çıktığımız zaman, Yunanlı memur ve zabitler bizi nezaketle karşıladılar. Hemen kale gönderine şanlı sancağımızı çekmişler, yirmi bir pâre top atışıyle donanmamızı selâmlıyorlardı.

Bu atış sırasında Yunan topçularının acayip hareketleri dikkatimizi çekmişti. Altı kişilik bir top takımına, fistanlı bir efzun top ustası kumanda veriyordu.

Kumanda şöyle başlıyordu:

— Ela pedi, tırava hartucaki! (Gel oğlum, kovanı çek).

Topçular çakmağın sicimi çekilince topun seyirdiminden korunmak için yüzükoyun yatacaklarına, hepsi birden aksine sırt üstü yere uzanıyorlardı. Takındıkları bu garip ve komik hareketlere gülmemek için kendimizi zor tutuyorduk. Aman Ya Rabbi! Kaç senedir, askerliği bu derece zayıf olan adamlarla mı uğraşıyorduk?

Netice olarak, Yunan hükümeti kaçakçılığın menedileceğine dair teminat verdiğinden, Türk donanması Girit'e döndü. Artık yardım alma ümidi kalmadığından âsiler teslim oldular ve bu suretle isyan harekâtı da sona erdi.

Bir akşam geminin salonunda arkadaşlarla sohbet ederken:

— «Ahmed kaptan, Yunanlılar'ın Şira'da top atışlarını seyretmişsiniz. Şunu bize de bir tarif etsenize...» diye ısrarla rica ettiklerinde, kendilerini kıramadım. Masa-

nın bir köşesini top farzederek, top ustasının aldığı vaziyetleri taklitle: «Ateş» diyerek, sırt üstü uzanınca, zabitler gülüşmeye başladılar:

— Cidden tuhaf, dediler. Acaba bunlar İngilizler'den filân talim ve terbiye görmüyorlar mı?

O anda salonun bir köşesinde somurtmuş, bizi seyreden gemimizin Rum cerrahı yerinden doğrularak:

— Böyle münevver bir mahfelde, bir milleti vesîle-i hande edinmek doğru mudur? diyerek, hışımla kamarasına çekildi.

Zabitler, onun anlayış göstermeyişine üzülmüşlerdi:

— Cerrah kızdı. Hem de Osmanlı hükümeti hizmetinde bir vatandaş olduğunu hiç mülâhaza etmeden, dediler.

Nitekim, Rum cerrahın kaba hareketi, kendisi için hiç de iyi olmadı. Donanmaya yayılan bu top atışı şekli, herkesin onunla alay etmesine sebep oluyordu. Her geçtiği yerde, kendilerini belli etmeyen şahıslardan: «Ela pedi!...» sözlerini duyduğunda, heyecanla:

— Kimdir o?

diyor, fakat bir cevap alamıyordu.

Nihayet dayanamayıp, gemi kumandanına şikâyet etti. Meseleyi tahkik eden kumandan da cerrahı haksız bulmuştu:

— Buna gücenmekle daha ziyade bizi gücendirmiş oluyorsunuz. Hükümetimizin mekteplerinde yetiştiğinizi, sıhhat ve hayatımızın size emanet edilmiş olduğunu unutacak kadar ırk gayretine kapılmışsınız. Ne ise bir şeydir olmuş, sizi başka bir gemiye naklettim, diyerek, cerrahı o gün «Muhbir-i Sürûr» fırkateyni'ne gönderdi.

Fakat donanmada yer etmiş olan bu top atış şekli, bir türlü unutulmuyordu. Nitekim yine bir gün Suda'nın çay ağzı olan bir yerinde Hudâvendigâr'la Muhbir-i Sürûr demirlemişlerdi. Efrat da çamaşırını yıkamak üzere sahile çıkmıştı. Bir ara Muhbir-i Sürûr'dan bir filikanın sahile doğru gelmekte olduğu görüldü. Yamaçlara yayılmış olan askerlerin ağzından, birden bire:

— Ela pedi! Tırava hartucaki.

Avâzeleri yükselmeye başladı. Hudâvendigâr'ın askerleri cerrahı tanımışlardı.

Yıllar sonra Rum cerrahı ile, bahriye hastanesindeki vazifesine atla giderken karşılaşmıştım. Top atışına temasla:

— Ahmed Kaptan, dedi. O zamanlar toyluk ve düşüncesizlikle hissiyatıma kapılmışım. Kabahat bendeydi...

Hudâvendigâr fırkateyni'nin kaptanı: Ahmed Kaptan.

Türkiye'de Yüz Yıl Önceki

Turizm Hareketleri

Yazan : İsmail Eren

TURİZMİN Türkiye'nin ekonomik alandaki gelişmesinde oynayacağı rol, ancak son zamanlarda anlaşılmaya başlamıştır. Bu sebeple gerek devlet, gerekse özel sektör bu alanda büyük gayret göstermekte ve yatırımlar yapmaktadır. Basınımızın bir kısmı da güzel yurdumuzu içte ve dışta tanıtmak ve turist çekmek için ara sıra yayınlar yapıyor. Turizm ile ilgili müesseseler ise tesisler kurmakta, rehber, harita ve eserler yayınlamakta, çeşitli sergiler düzenlemektedir. Elde edilen sonuçlar oldukça ümit vericidir.

Türkiye'nin turizm tarihi henüz incelenmemiştir. İlerde bu alanda yapılacak araştırmaların ilgi çekici sonuçlar vereceğine kaniiz. Bizim şimdilik yapmış olduğumuz araştırmalara göre, Türkiye'de modern anlamda turizm hareketleri daha yüz yıl kadar önce başlamıştır.

Sultan Abdülaziz'in saltanat sürdüğü ilk yıllarda, eğitim, kültür ve ekonomi alanlarında bazı önemli teşebbüsler yapılmıştı. Bu devirde **Sergi-i Umumî-i Osmânî** adı ile Istanbul'da Atmeydanı'nda milletlerarası I. Türk fuarı açılmıştır. Bu sergi için hususî surette yaptırılan binalarda 28 şubat - 17 temmuz 1863 tarihleri arasında Osmanlı imparatorluğunun toprak ürünleri, sanayi mamulleri, sanat eserleri, el işlemeleri ve Avrupa memleketlerinden gönderilen çeşitli alet ve makineler teşhir olunmuştur.

Sergi, gerek Türkiye, gerekse Avrupa'da büyük ilgi uyandırmış ve basında geniş akisler yapmıştır. Avrupa'nın bazı büyük gazeteleri sergi hakkında okuyucularına etraflı bilgi vermek için hususî muhabirler göndermiştir.

Sergi münasebetiyle iç ve dış turizmde bir hareket olmuştur. Avrupa'da bazı turizm acenteleri, bu fırsattan derhal faydalanmayı bilmişlerdir. 14 nisan 1863 tarihinde Viyana'dan Triyeste yolu ile 170 kişilik bir turist kafilesi Istanbul'a gelmiş, ilk gün sergiyi, ertesi gün de Boğaz ve şehrin bazı yerlerini gördükten sonra İzmir'e hareket etmiştir (1). Türk gazetelerinin verdiği haberlere göre, sergi ve Istanbul'u ziyaret etmek için daha 450 Viyanalı yola çıkmıştır.

Sergi vesilesiyle iç turizmde de bir canlılık olmuştur. Çeşitli meraklılar ve tüccarlar, memleketin çeşitli yerlerinden, Istanbul'a akın etmişlerdir. Tutulan istatistiklere göre 17 nisan 1863 tarihine kadar sergiyi 80 bin kadar ziyaretçi gezmiştir.

---

1) Tercümân-ı Ahvâl gazetesi, *sayı 323*, 27 Şevval 1279 (1863), s. 1.

Bilhassa kadınlar sergiye büyük bir ilgi göstermişlerdir. Haftanın iki günü kadınların ziyaretine tahsis olunmuş, fakat büyük bir izdiham olduğundan sergi yöneticileri, kadınlara bir gün daha ayırmak mecburiyetinde kalmışlardır. Erkeklere mahsus günlerde sergiyi en çok iki bin, kadınlara ayrılan günlerde ise altı bin kişinin ziyaret ettiği tesbit olunmuştur.

Sergiyi görmek için taşradan gruplar halinde de gelindiği bilinmektedir. O vakitler Anadolu sağ kol müfettişi bulunan Ahmed Vefik Efendi (Paşa) nin teşviki üzerine İzmit'ten otuz kişilik kadar bir grup, hem sergiyi görmek, hem de kendilerini ilgilendiren modern ziraat araçlarını satın alabilmek için Istanbul'a gelmiştir. Ahmed Vefik Efendi'nin teşebbüsü üzerine bunlara gemide yüzde elli nisbetinde indirim de yapılmıştır.

Sergi münasebetiyle gelişen turizm, bazı müteşebbisleri derhal harekete geçirmiş, Türkiye'den Avrupa'ya turist göndermek için Istanbul'da bir kumpanya kurulmuştur.

Bu kumpanyanın, o vakitler Istanbul'da çıkan bağımsız **Tercüman-ı Ahvâl** gazetesinde (sayı 341, 17 Zilhicce 1279/1863, s. 3) yayınladığı bir ilânın bugünkü turizm acentelerinin ilânlarından hemen hemen hiç bir farkı yoktur. Epeyce ilgi çekici olan bu ilânın muhtevası aynen şöyledir:

«Avrupa'yı gezdirmek üzere Istanbul'da bir kumpanya kurulmuş olduğundan ilânnâmesi aşağıda yayınlandı :

AVRUPA'YA OSMANLI SEYAHAT POSTASI

Bu posta Istanbul'dan hareketle Napoli, Marsilya, Paris, Londra ve Viyana'yı ziyaret edecektir. Adı geçen posta, Beyoğlu'nda Mösyö Musiri tarafından kurulmuştur.

Bu seyahat postası, Istanbul'dan temmuzun başlarında hareket ederek Napoli'de üç gün kalacak ve şehrin etrafı ve görmeye değer yerleri ziyaret edilecektir. Buradan Marsilya'ya gidilecek ve bu şehirde beş gün kaldıktan sonra Tuna yolu ile Istanbul'a avdet edilecektir.

42 gün sürecek olan bu seyahat, bütün masraflar dahil olmak üzere 75 Osmanlı lirasıdır.

Bu hususta daha fazla bilgi edinmek için Beyoğlu'nda Dörtyol ağzında İngiltere oteli sahibi olan Mösyö Musiri'ye müracaat olunabilir.»

Türkiye'de turizm tarihinin daha eski bir mazisi olduğunun, ilerde bu alanda yapılacak olan incelemeler sonucunda meydana çıkacağı kuvvetle muhtemeldir.

Sergi-i Osmânî'nin cepheden görünüşü.

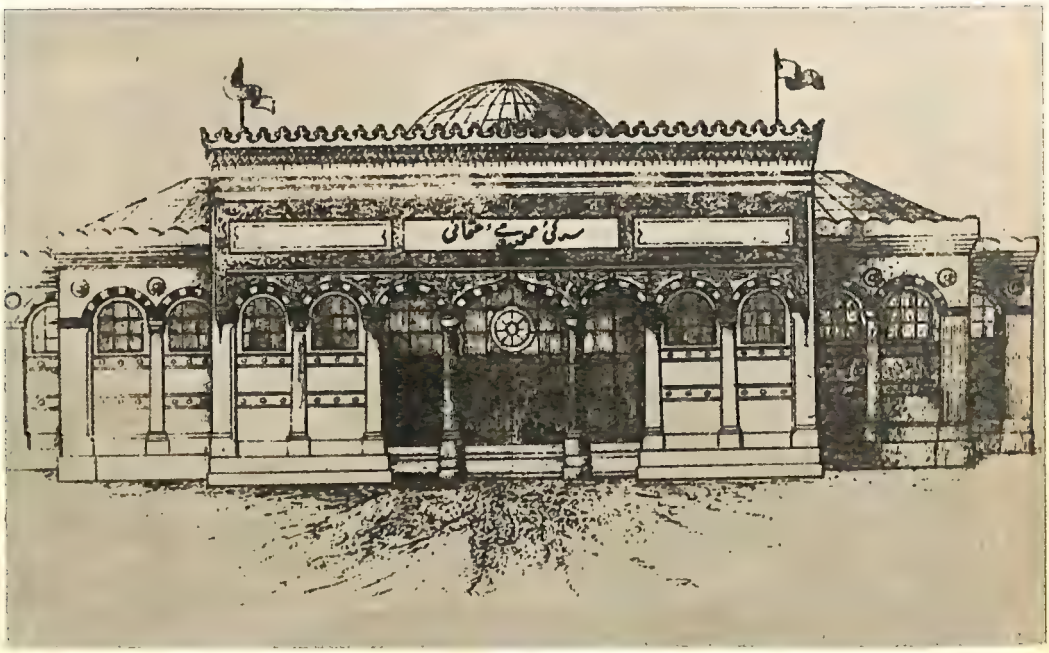

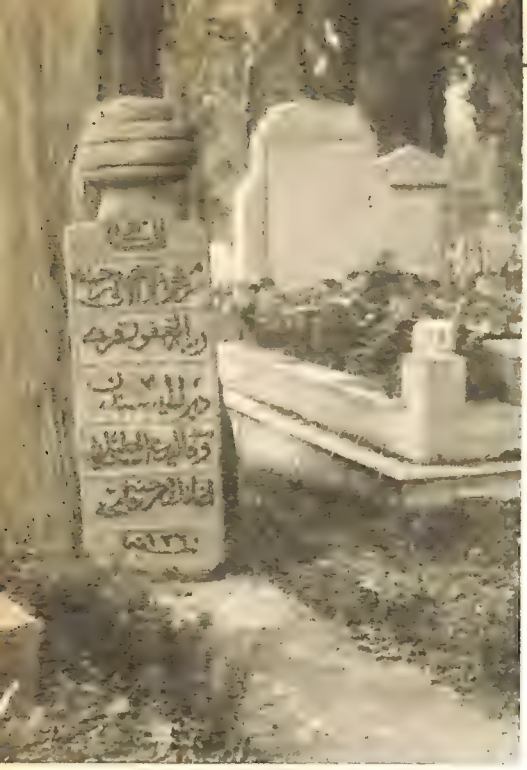

Halil Ağa'nın mezar taşı.

Bir Mezar Taşı

Yazan: Dr. Sırrı Akıncı

İSTANBUL mezarlıklarının gezip görmeye değer özellikleri vardır. Ama ne yazık ki ihmale uğramışlardır. Eskiden Rahmetli İbnülemin Mahmud Kemal Bey şekva ederdi; şimdi de çok yaşamasını candan temenni ettiğimiz Prof. Dr. A. Süheyl Ünver Bey feryat etmektedir. Bu mezarlıklardaki taşların bazılarında insanın gözlerini yaşartacak kadar hüzün verici kitâbeler mevcuttur. Hele eski taş oymacılığının yarattığı o güzelim nakışlar, hele Osmanlı hat sanatının meydana getirdiği o şaheser denecek yazı nümuneleri... Bugün artık hepsi zamanın tahrip edici tesirinin insafına kalmışlardır.

Ben, boş vakitlerimde bu mezarlıkları dolaşıp, ilgi çekici bulduğum mezar taşlarının fotoğrafını aldırmaktayım. Bu basit gayretin dahi Istanbul yararına ilerde bir hizmet teşkil edeceğine kaniim.

Bu yazımda Merkezefendî kabristanında rasladığım oldukça garip bir mezar taşının resmini takdim ediyorum. Istanbul'umuzun eski halkı, ölenin neden öldüğünü çok kere mezar taşına yazardı. Notlarımdan çıkardığım bazı ölüm sebepleri bu mevzuda güzel bir fikir verebilir: **«Mâ' tûnen vefat eden...», «İllet-i tâûn'dan fevt olan...», «Veba'dan hebâ olan...», «Koleraya musab olarak irtihâl-i dâr-ı beka eyleyen...», «Doğum hengâmında bir yavrusunu geride bırakarak şehîden vefat eden...», «Gözüne bir dert ârız olarak ecel şerbetini nûş eden...»** v.s. gibi. Ama yazımıza başlık yaptığımız sebepten ölen bir kişi şüphesiz ki orijinalite teşkil ediyor. Taştaki kitâbeyi aynen aktarıyorum:

EL BÂKİ
MERHÛM VE MAĞFUR İLÂ RAHMETE
RABBİ EL GAFÛR KARI
DIRDIRINDAN
VEFÂT EDEN ES-SEYYİD
HALİL AĞA'NIN RUHUNA FÂTİHA
SENE: 1260

Mezarlıklarda dolaşan insanın gezi sırasında pek tabiî yüzü gülmez; ama, **«Es-seyyid Halil Ağa»**nın kabir taşını okuyunca insan en azından tebessüm ediyor. Bu zatın kim olduğunu bilmemekteyim. Fakat araştırıp öğrenmeye gayret edeceğim. Başındaki sarık Nakşbendî tarikatından olduğu intıbaını uyandırmaktadır. 1260 tarihi de milâdî takvimin 1844 yılına tekabül eder. Zevcesinin çok kuvvetli işleyen çenesi yüzünden dünyamızda muhakkak ki rahat etmeyen ve bu sebeple de vefat eden Ağa merhuma, pek müstahak olduğu huzurun, uhrevî âlemde verilmesini Tanrı'dan niyaz ederim.

TARİHE AKAN BİR AY

Ağustos 1968

3 AĞUSTOS

Komünizmi tel'in mitingi yapıldı. Beyazıt meydanında yapılan mitinge, on binlerce vatansever katıldı. Istanbullular ve yurdun her tarafından gelen temsilcilerden başka, gençlik teşekkülleri, Türk - İş'e bağlı sendikalar, esnaf dernekleri ve başka dernekler de bu büyük mitinge katılarak komünizmi lânetledi.

8 AĞUSTOS

Amerika Birleşik Devletleri'nde Cumhuriyetçi Parti'nin cumhurbaşkanı adaylığını Richard Nixon kazandı.

● Başbakan Süleyman Demirel, Yüksek Seçim Kurulu'nun Adalet Partisi'nin Istanbul belediye seçimlerinde kazandığı oyları iptal etmesine temas eden bir konuşma yaparak, kurulun oy iptaline yetkisi olmadığını belirtti.

11 AĞUSTOS

Komünistler, İzmir'de sabotaj hareketlerinde bulundular. Milliyetçiler tarafından topluca sabah namazının kılınacağı Hisar camiinde patlatılan bir saatli bomba, durumun önceden haber alınması üzerine, can kaybına sebep olmadı. Aynı gün daha önce İzmir'deki A.B.D. haberler merkezine de bomba atıldı. Sanıklar yakalandı.

12 AĞUSTOS

Bomba sanıklarından bir kısmının, sicilli komünist oldukları açıklandı. Sanık sayısı 9'a çıktı.

13 AĞUSTOS

Çok şiddetli bir fırtına ve dolu, Istanbul'da büyük hasara sebep oldu. Levent, Etiler, Kanlıca, Beylerbeyi ve Emirgân'da binlerce cam kırıldı, Kuruçeşme'de vinçler devrildi.

14 AĞUSTOS

İzmir'de camiye bomba atan komünistlerin ve suç ortaklarının duruşması başladı. Tevkif edilen komünistlerden beşinin TİP üyesi olduğu ve bunlardan ikisinin TİP adayı olarak mahallî seçimlere katıldığı anlaşıldı.

15 AĞUSTOS

Kara, Hava ve Deniz kuvvetleri komutanları emekliye ayrıldı.

17 AĞUSTOS

Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na Orgeneral Memduh Tağmaç, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na Koramiral Celâl Eyicioğlu, Hava Kuvvetleri Komutanlığı'na Orgeneral Reşad Mater tayin edildi.

21 AĞUSTOS

Çekoslovakya, Ruslar tarafından işgal edildi. İşgale Varşova paktına dahil Macaristan, Doğu Almanya, Bulgaristan ve Polonya kuvvetleri de katıldı. Birleşik Devletler Başkanı Johnson, Rus askerlerinin derhal geri çekilmesini istedi.

22 AĞUSTOS

Çekoslovakya'nın nisbî bir demokratik düzene yönelme gayreti yüzünden işgal edilmesi, bütün dünyada tepki yarattı. Çekler pasif ve aktif mukavemet hareketlerinde bulunuyor. 100'e yakın ölü var.

23 AĞUSTOS

Ruslar, Moskova'da götürdükleri Çek liderleri ile pazarlık masasına oturdular. Sovyet başdelegesi, Birleşmiş Milletler'in, girişilen işgal harekâtını takbih eden karar suretini veto etti.

24 AĞUSTOS

Yugoslavya ve Romen devlet başkanları bir sınır kasabasında buluştu.

25 AĞUSTOS

Güneydoğu Anadolu gezisini bitirerek Ankara'ya dönen Başbakan Demirel, gazetecilerin 6. Filo'nun İzmir'i ziyareti ile ilgili bir sorusuna: «Dost memleket gemilerinin limanlarımızı ziyaretinin münakaşa konusu yapılması kadar gülünç bir hadise olamaz,» dedi.

26 AĞUSTOS

Ünlü ressam Cemal Tollu, 69 yaşında olduğu halde vefat etti.

27 AĞUSTOS

Varılan anlaşmaya göre Ruslar 2 ay içinde Çekoslovakya'yı tahliye edecek.

Resimlerle

ESKİ TÜRKİYE

**55 yıllık bir hâtıra:
Balıkesir Sultanîsi (şimdiki
Balıkesir Lisesi) izcileri. Resim,
Dahiliye Nazırı Tal'at Bey'in,
okulu ziyareti vesilesiyle çekilmiştir.
Tal'at Bey (Paşa) yukarıda
ortada görülmektedir.**

Kudüs'teki «Ravzatü'l Maârif» adlı Türk okulunun izcilerinin 1913 yılında çektirdikleri bir resim.

Kapitülasyonlar kalkalı 54 yıl oluyor. 1914 yılındaki bu büyük olay, memleketin her yerinde sevinçle karşılanmıştı. Resim, kapitülasyonların kaldırılmasını kutlamak üzere Sultanahmet meydanında yapılan toplantıyı gösteriyor.

Yukarıdaki iki resim 1913 yılında Kızılay'ın giriştiği bir bağış toplama kampanyasını gösteriyor. O zaman da bugünkü gibi, genç ve zarif hanımlar bağış toplama işinde görev alıyordu. Solda, Meşrutiyet'in birinci yıldönümü münasebetiyle Hürriyet-i Ebediye tepesinde yapılan tak (1909).

Sultan Reşad, 1909 yılında Harbiye'den yapılan imtihanlarda hazır bulunduktan sonra okuldan ayrılıyor (yukarıda). 1909 yılında Haydarpaşa açıklarında büyük bir deniz resmigeçidi yapılmıştı. Resimde, bu törene padişahı getiren Ertuğrul yatı görülüyor. Mes'ûdiye zırhlısı da selâm atışı yapmaktadır (aşağıda).

KARİKATÜR

— Sokak ortasında elin Müslüman kadınıyle konuşmak ha!...

1912'de son moda giyinen bir hanım hakkında neler düşünürlerdi.

Türk Askeri — Demek bana karşı birleştiniz ha? Bir de ben sizi birleştireyim, hamur edeyim de artık birbirinizden ayrılmayın.

Son moda giyinen iki tip.

— Paranı pudraya verip havaya saçıyorsun.
— Sen de tütüne verip duman ediyorsun ya!

— Aaa burada mısın? Ben de seni Istanbul'dan ayrıldın sanıyordum.

— Ayrıldım tabiî, şimdi Beyoğlu'nda oturuyorum.

(Adlü ihsan bekleyenlerden biri)
— Ömrüm intizar ile mi geçecek acaba?

— Divanen oldum işte ben!

— Şeytan, git şunun üstünü başını parçala diyor!

— Hey gidi günler hey!

— Rumeli'nden geldiğimi acaba nasıl bildirsem?

— Boyun devrilsin e mi?..

1912'de son moda giyinen bir hanım hakkında neler düşünürlerdi.

— Gördün mü bir kere şimdi başıma geleni!

Arasında

Rumeli'den Türk Göçleri

Bilâl N. ŞİMŞİR, **Rumeli'den Türk Göçleri (Emigrations Turques des Balkans - Turkish Emigrations from the Balkans), Belgeler (Documents)**, Ankara, 1968, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 34, Ayyıldız Matbaası, 820 sayfa, 50 TL. ($ 5, DM 20, NF 25).

Elimizdeki kitabın müellifi Bilâl N. Şimşir, Dışişleri Bakanlığı şube müdürlerindendir. Kendisini geçen yıl gene T.K.A.E. tarafından yayınlanan **Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie (1876 - 1880)** adlı Fransızca eseri ile tanıyorduk. Bu defa, «A Turkish Exodus» diye tavsif ettiği **Doksanüç (1877 - 1878) Muhacereti**'ni ele almış. Bu mevzuda 473 Türkçe, Fransızca ve İngilizce vesikayı toplayıp aynen yayınlıyor.

Türkiye'nin Rusya, Romanya, Sırbistan ve Karadağ'a karşı tek başına yaptığı 1877-78 savaşı, tarihimize «93 Harbi» diye geçmiştir. Türk tarihinin büyük facialarından biridir. Karadağ'a, Ortodokslar'la meskûn bir kazayı bırakmamak için, akılsız devlet adamlarımız tarafından göze alınan ve 90 yıl önce geçen bu büyük savaşta, Rusya, Türkiye'ye isyan eden, Bâbıâlî'ye tâbi üç prensliğin yardımına rağmen, çok zor ve ağır bir zafer kazanmış, yenilmesine âdeta ramak kalmıştır. Savaşın en kızgın anlarında, Türk müşirleri arasında cereyan eden akıl almaz post kavgaları, kıskançlık, rekabet ve kinler, Türkler'e harbi kaybettirmiştir.

Karadağ'a bir kaza bırakılmasının yeni ilân edilen «Kaanûn-ı Esâsî»ye aykırı olduğunu ileri sürerek, bütün büyük devlet-

III. Selim'in başladığı Nizâm-ı Cedîd hareketini gerçekleştiren II. Sultan Mahmud

lerin savaştan kaçınılması tavsiyesine rağmen göze alınan bu savaşta, Türk imparatorluğu, o zaman 8,5, bugün 24 milyon nüfusun yaşadığı toprakları bırakmıştır.

Balkan Savaşı'nda ikinci perdesi oynanan «muhaceret» trajedisinin ilk perdesi, 93 faciasında geçmiştir. Bilhassa Türkler'in ekseriyet teşkil ettiği bugünkü Bulgaristan topraklarından milyona yakın Türk, anavatana akmıştır. Büyükbabam Mehmed Bey, Rus - Bulgar kılıcı altında ailesinin erkek, kadın, çocuk, ihtiyar bütün fertlerini şehit verdikten, çiftliklerini ve yüzlerce yılda toplanan servetini bıraktıktan sonra, 18 yaşında, Eski Zağra'dan Istanbul'a gelmiş bir 93 göçmenidir.

Böylesine mühim bir tarih devresi üzerinde Türkçe yayınlar kifayetsizdir. Savaşın ve savaş sonrasının vesikalarının çoğu, arşivlerde yatmaktadır. Halbuki Ruslar, 93 Harbi'ne ait vesikaları, 119 cilt halinde neşretmişlerdir. Şimdi bir Rus - Bulgar karma komisyonu da **Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu** başlığı altında yeni bir vesikalar külliyatı yayınına girişmiştir.

Bu vesika corpus'ları, tarihçileri bazan çok yanıltır. Yalnız komünistler değil, Almanlar, İngilizler, Fransızlar da, bu külliyatlarda, kendi görüşlerine uygun vesikaları yayınlamakta, işlerine gelmeyenleri vermemekte, hattâ yayınlanan vesikalarda bazan çıkartmalar ve tahrifat da yapmaktadırlar. Onun için, her iki tarafın yayınladıklarını mukayese etmek icap etmektedir.

Bilâl N. Şimşir, 93 Harbi üzerinde Avrupa ve Türkiye arşivlerinden topladığı yüzlerce vesikayı bize büyük bir cilt halinde sunuyor. Mevzuun daha çok araştırmaya ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Meselâ yalnız Fransa Dışişleri Arşivi'nde, yalnız XIX. asır Türkiye tarihi ile ilgili vesikalar, bin ciltten fazla tutmaktadır. İngiltere Dışişleri (Foreign Office) Arşivinin son bir buçuk asırlık Türk tarihi ile ilgili vesikaları ise 10 000 ciltten fazladır.

Bilâl N. Şimşir, iyi bir seçme yapmış. Karakteristik vesikaları ayırıp yayınlamış. Fransızca ve İngilizce vesikaların Türkçe'ye çevrilmesine lüzum görülmemiş. Eserin sonunda, mevzu ile ilgili son derece dikkate değer birçok gravür var. Gravürler, o zamanın Avrupa basınından ve çeşitli koleksiyonlardan derlenmiş.

Diplomat tarihçimiz, ikinci bir cilt halinde, yayınladığı vesikaların sentezini yapacağını vâdediyor. Bu eseri sabırsızlıkla bekliyoruz. Bilâl N. Şimşir'in çalışkanlığı ve vukufu, her türlü takdirin üzerindedir. Türk tarih ilmine, çok değerli büyük bir cilt kazandırmıştır.

Kabakçı Mustafa

Reşad Ekrem KOÇU, **Kabakçı Mustafa,** Istanbul, 1968, Koçu Yayınları, İskender Matbaası, 100 sayfa, 5 TL.

Reşad Ekrem Koçu, bu son eserine, ikinci başlık olarak «Devlet Gücünü Zedelemiş bir Serserinin Romanlaştırılmış Hayatı» ibaresini koymuş. III. Selim'i deviren ve Nizâm-ı Cedîd'e son veren pek uğursuz bir ihtilâlin baldırıçıplak kahramanını anlatan bu eser, XIX. asrın ilk yıllarındaki Osmanlı toplumunu ve Istanbul hayatını bir ayna sadakatiyle aksettiriyor. Çok güzel ve orijinal bir kapak, kitaba, mevzuuna has bir hava veriyor. Fevkalâde bir üslûp ve nefîs bir Türkçe ile yazılmış. Sanatkâr olduğu kadar bilgili bir kalemin eseri.

Hamdullah Subhi ve Anıları

Mustafa BAYDAR, **Hamdullah Subhi Tanrıöver ve Anıları,** Istanbul, 1968, Menteş Kitabevi, Menteş Matbaası, 392 sayfa, 12,5 TL.

Mustafa Baydar, geçen yıl ölen değerli fikîr adamlarımızdan Hamdullah Subhi Tanrıöver'i, geniş kitleye, etraflı şekilde tanıtıyor. Birçok resim ve vesika ile süslenmiş olan eserde, Tanrıöver'in kitap ve yazılarından alınmış karakteristik parçalar bize, bir fikir adamımızın şahsiyetini ve iç dünyasını sunuyor. Diplomat, devlet adamı, edip ve hatip olarak Hamdullah Subhi'yi, ailesini, çevresini, arkadaşlarını ve bütün bir devri anlatan emek mahsulü faydalı bir eser.

Y. Ö.

Tarih Postası

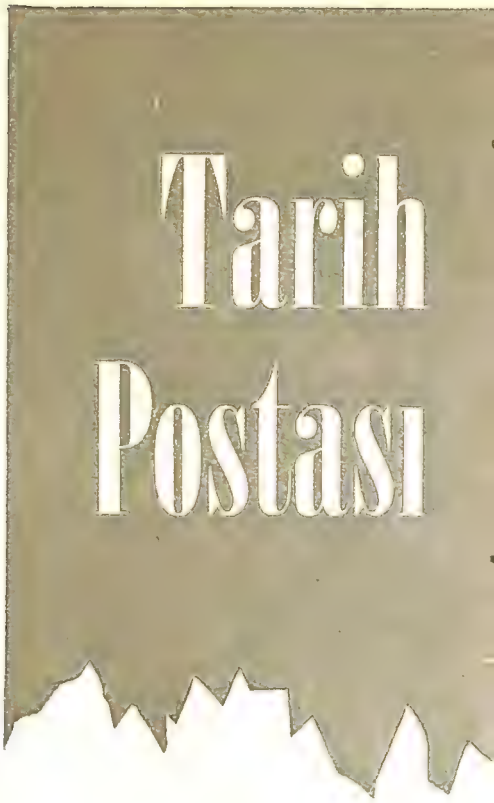

OKUYUCULARIMIZIN TARİHLE İLGİLİ SORULARI, BU SAYFALARDA CEVAPLANDIRILMAKTADIR.

Hüseyin Dülger (İzmir)

Nasreddin Hoca ne zaman yaşamıştır? «Turgay» kimdir? Fâtih Sultan Mehmed, patates yemiş midir?

Nasreddin Hoca, XIII. asırda yaşamıştır. Doğum ve ölüm tarihleri için verilen yıllar, rivayet çerçevesini aşmamaktadır. — «Emîr Turgay (Turagay) Barlas», Büyük Timur'un babasıdır. — Fâtih Sultan Mehmed patates yememiştir. Çünkü 1481'de ölmüştür. Patates ise, Şili'den Avrupa'ya 1534 yıllarına doğru getirilmiştir. Eski Dünya, patatesi, XVI. asrın ortalarında tanımıştır.

Turgut Demirci (Erbaa — Tokat)

Gazi Osman Paşa ne zaman, nerede doğdu ve öldü? «Tokat» ve «Erbaa» kelimelerinin menşei nedir?

Gazi Osman Paşa, 1832'de Tokat'ta doğdu; 1900'de Istanbul'da öldü. — «Tokat» kelimesi Türkçe'dir ve «tokatlamak» mastarından isimdir. Selçuklu Türkleri tarafından kurulmuştur. Daha önce bu yakınlarda Comana Pontica şehri vardı. «Erbaa» da Selçuklular devrinde verilmiş bir isimdir. Bu kelime Arapça'da «dört» demektir. Belki kasaba, o zamanlar dört mahalleden ibaretti. *Vilâyetlerimizin Tarihi*'nde Tokat, 44-48. sayfalardadır ve mecmuamızın temmuz 1967'de çıkan 6. sayısında yayınlanmıştır.

Vecihi Nedim Tunç (Seferihisar — İzmir)

Tilsit Muahedesi hakkında bilgi verir misiniz?

1807 Tilsit Muahedesi, Fransa (I. Napoléon) ve Rusya (I. Aleksandr) imparatorlukları arasında aktedildi. İngiltere ve Türkiye'ye mütevecih birçok maddeleri vardır. Rusya, Fransa'nın Almanya ve Polonya'da yaptığı fütuhatı kabul ediyor, ilk fırsatta Napoléon'un yanında İngiltere'ye karşı savaşa girmeyi taahhüt ediyordu. Buna karşılık Fransa, Rusya'nın Türkiye'den Romanya eyaletlerini koparmasına göz yumacaktı. Fransa da İyonya Adaları'nı ilhak edecekti. Bu anlaşma, uygulanamadı. Rusya ile Fransa'nın arası az zamanda bozuldu. Tilsit, Napoléon'un, şevketinin zirvesine çıktığı bir tarih olarak kabul edilir. Rusya'yı tutmak için Türkiye aleyhinde durum alması, sonraları çok aleyhine olacak ve Napoléon'a güvenemeyen Bâbıâlî, Rusya'ya karşı kesin bir siyaset izlemekten çekinecektir. Bu sırada Türkiye'de III. Selim henüz tahttan indirilmiş, IV. Mustafa tahta çıkmıştı. Osmanlı İmparatorluğu, Kabakçı ihtilâlinin büyük sarsıntıları içindeydi. Bu durumda Fransa ve Rusya, Türkiye'den büyük parçalar koparabileceklerini ümit ediyorlardı. Bu ümit gerçekleşmedi.

Remzi Bekâr (Taksim — Istanbul)

Bu sütunlarda verdiğiniz cevapta Hemşinliler'in «fâtih Selçuklu Türkleri»nden indiklerini söylüyorsunuz. Halbuki Oğuz Türkleri'nden indiklerini bir kitapta okudum. Aynı sütunlarda bu şekilde düzeltilmesini rica ederim.

Büyük lâflar etmek için, o mevzuu iyi bilmek lâzımdır. «Selçuklu Türkleri» ile «Oğuz Türkleri» aynı şeydir. Anadolu fâtihi olan Selçukoğulları, Oğuz Türkleri ile Küçük Asya'ya gelmişlerdir.

Sıtkı Arkun (Bahçelievler — Ankara)

Kitaplar Arasında *sayfasında bahsettiğiniz* Muğla Tarihi'*ni nereden satın alabilirim?*

Istanbul'da Beyazıt'ta Sahhaflar Çarşısı'nda Elif Kitabevi'nde satılmaktadır.

Ümit Haktanır (Narlıdere — İzmir)

Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde okuyorum. Tatilden faydalanarak Ege bölgesini gezerken, Kridas kazı yerini ziyaret ettim. Bir Amerikan arkeoloji heyeti kazı yapıyor. Kilometreler boyunca uzanan kazı alanından son derece zengin eserler çıkarılıyor. Kendi topraklarımızdaki bu zenginliklere millî bir ilgimizi tesbit edemedim. Niçin arkeoloji talebemiz kazı yerlerinde bulunmazlar? Neden bu mevzuda yayın yapılmaz? Pek çok arkeoloji eserinin dışarıya kaçırıldığını sanıyorum. Bunu engelleyici, ciddî bir tedbir olmadığı kanaatindeyim.

Anadolu, tarihin en zengin ülkelerinden biridir. Hititler'den bu yana üst üste yığılan medeniyetlere beşik olmuştur. Anadolu arkeolojisi henüz gençtir. Yeni yeni araştırılıyor. Türk Tarih Kurumu, Millî Eğitim Bakanlığı, üniversitelerimiz, imkânları çerçevesinde bu işle uğraşıyorlar. Tabiî daha ciddî tedbirler alınabilir. Tarihî eser kaçakçılığı oluyor. Fakat bu, bütün dünyada vuku bulan bir şeydir. Mısır, Çin, Irak, İran, Hindistan gibi zengin tarihli ülkelerden Avrupa ve Amerika'ya kaçırılan eserlerin yekûnu, akıllara durgunluk verir.

Ulvi Polat (Şereflikoçhisar — Ankara)

Napoléon Bonaparte'ın Osmanlı ordusunda çalışması projesi niye gerçekleşmedi?

Napoléon Bonaparte, pek genç bir yüzbaşı iken Bâbıâlî'nin Fransa'dan istediği mütehassıs subaylardan biri olarak seçilmişti. Kendisi de İstanbul'a gelmek, çok merak ettiği Doğu'yu görmek, III. Selim'in henüz başlattığı Nizâm-ı Cedîd hareketinde, Türk ordusunda çalışmak, bir şeyler yapmak, ün kazanmak istiyordu. Ancak bu sırada Fransız İhtilâli'nin gösterdiği yeni ve ümit edilmedik gelişmeler, Yüzbaşı Bonaparte'ı alakoydu. Bu ortamda Fransa'da daha çabuk yükselebileceğini hesapladı. Gerçekten birkaç ay sonra, yüzbaşılıktan birden general oldu ve Fransa'nın kaderine hâkim adamlardan biri derecesine geldi.

Arslan Ergüç (Tavşanlı — Kütahya)

Ben, Tavşanlı lisesi müdürüyüm. Hayat müessesesinin yayınladığı Türkiye Tarihi' *ni tamamlayacak* Türkiye Medeniyet Tarihi'*nin yayına hazır olduğu,* Türkiye Tarihi'*nin* Sonsöz'*ünde söyleniyordu. Hâlâ yayınlanmadı. Bu konuda bir esere büyük ihtiyacımız vardır.*

Bahsettiğiniz eser hazırdır ve ilk fırsatta yayınlanacaktır.

Hüseyin Akkaş (Nazilli — Aydın)

«Sened-i İttifak» nedir? Ebüzıyâ Tevfik Bey kimdir?

«Sened-i İttifak = İttifak Senedi», Osmanlı tarihinin inhitat çağına ait acıklı bir vesikadır. 29 eylül 1808 tarihlidir. Sadrâzam Alemdar Mustafa Paşa, Yeniçeriler'in zorbalığına dayanan irticaa, geçici bir darbe indirmiş, III. Selim'in hayatını kurtaramamakla beraber, IV. Mustafa'yı tahttan indirmiş ve yerine kardeşi II. Mahmud'u geçirmişti. Anadolu ve Rumeli'nde «âyân» denen derebeyleri, Nizâm-ı Cedîd'e karşıydılar. Çünkü imtiyazları ellerinden alınacaktı. Gücsüz olan II. Mahmud ve Alemdar, bu vesikayı imzalayarak, âyânların geleneksel imtiyazlarına dokunmayacaklarına, buna mukabil onlar da, Bâbıâlî ve padişahın yapacağı ıslahatı kösteklememeye, hükümetin emirlerini dinleyeceklerine söz veriyorlardı. — Ebüzziyâ Tevfik Bey (1848 - 1913) Tanzimat gazeteci ve ediplerindendir. II. Abdülhamid zamanında (1876 - 1909), Türk basınına büyük hizmeti olmuştur Bilhassa, baskı sanatını en yüksek dereceye çıkarmıştır, nefis kitap ve dergiler, yıllıklar yayınlamıştır. — Fırsat düşerse elbette Nâmık Kemal ve Ziyâ Gökalp'ten bahsederiz. — Siparişleriniz BATEŞ'e havale edildi. Almış olacaksınız.

H. Sıtkı Saatçioğlu (Cebeci — Ankara)

Karamanoğulları hakkında Latin harfleri ile yazılmış ve Türkçe hangi eserlerden faydalanabilirim? Bu hanedanın bir şeceresi yapılmış mıdır? İbrahim Bey'in anne ve babasının isimleri nedir? Zenbilli Ali Efendi nerede gömülüdür? Manisa'daki Şehzâdeler Türbesi'nde Fâtih'in 24 kardeşinin yattığı doğru mu?

Karamanoğulları hakkında Hayat'ın yayınladığı *Türkiye Tarihi*'nin (burada çok geniş şecere vardır) II. cildini, *İslâm Ansiklopedisi*'nin ilgili maddesini, Tahsin Ünal'ın *Karamanoğulları Tarihi*'ni, İbrahim Hakkı Konyalı'nın *Karaman* ve *Konya* adlı eserlerini okuyunuz; diğer bibliyoğrafya, bu kitaplarda gösterilmiştir. — Çelebî Sultan Mehmed'in dâmadı olan II. İbrahim Bey (1424 - 1464), II. Mehmed Bey'le İnci Hâtun'un oğludur. I. İbrahim Bey'i (1312 - 1333 + 1348 - 1349) soruyorsanız, Mahmud Bey'in oğludur; bunun annesinin adı bilinmiyor. — Şeyhulislâm Zenbilli Cemâlî Ali Efendi, Istanbul'da Zeyrek'te, yaptırdığı mescidin haziresinde gömülüdür. — Manisa'da Şehzâdeler Türbesi'nde yatan şehzâdeler, XV - XVI. asırlarda bu şehirde ölmüş şehzâdelerdir; yalnız birkaçı II. Murad'ın, Fâtih daha çocukken veya doğmadan ölmüş oğullarıdır.

Tarih Bilmecesi

1.) Türkiye'de ilk hususî Türk gazetesini kim yayınladı?

a - Âgâh Efendi
b - Nâmık Kemal
c - Ali Suâvi

2.) Osmanlı tarihinde en çok saltanat süren hükümdar kimdir?

a - Osman Gazi
b - Kanunî
c - II. Abdülhamid

3.) Barselona ve çevresinde hangi dil konuşulur?

a - İspanyolca
b - Katalanca
c - Fransızca

4.) Bâbur Şâh'ın Hindistan'da kurduğu Timuroğulları Türk imparatorluğunun başkenti neresi idi?

a - Delhi
b - Lâhûr
c - Agra

5.) «Zafer-Nâme» adlı manzum hiciv, hangi Tanzimat şairinindir?

a - Ziyâ Paşa
b - Nâmık Kemal
c - Abdülhak Hâmid

6.) 1854 - 56 Kırım Savaşı'na hangi muahede son verdi?

a - Viyana
b - Berlin
c - Paris

7.) Evliyâ Çelebî'nin Seyâhat - Nâme'si kaç cilttir ?

a - 10
b - 1
c - 5

8.) Edirne'deki Selimiye Camii'ni hangi padişah yaptırdı?

a - I. Selim (Yavuz)
b - II. Selim
c - III. Selim

9.) Girit'in fethini hangi sadrâzam tamamladı?

a - Deli Hüseyin Paşa
b - Özdemiroğlu Osman Paşa
c - Köprülü - zâde Fâzıl Ahmed Paşa

Doğru cevaplar: 1 - a, 2 - b, 3 - b, 4 - c, 5 - a, 6 - c, 7 - a, 8 - b, 9 - c.

Bunları Tanıyor musunuz?

a - Midhat Paşa
b - Ziyâ Paşa
c - Ahmed Midhat Efendi

Doğru cevaplar: 1 - b, 2 - c.

2)
a - Nasreddin Hoca'nın türbesi
b - Mimar Sinan'ın türbesi
c - Süleyman Çelebî'nin türbesi

Yuvanıza bu zengin kitaplığı kazandırmayı ihmal etmeyin!

ALTIN KALEM

KLASİK ROMANLAR

ALTIN KALEM Klasik Romanlar serisi dünya edebiyatının gerçekten **altın kalemle yazılmış birer kitabe** diyebileceğimiz en üstün eserlerini bir araya toplamak üzere hazırlanmıştır. Bu seride büyük yazarların nesillerden beri daima okunan dünya edebiyatının temel taşları olan en değerli romanlarını en seçkin mütercimlerimizin eserlerin asıllarından yaptıkları çevirilerden, günümüzün Türkçesiyle, zevkle okuyacaksınız.

Bu klasik romanlar, böylece, kütüphanenizin en değerli bir ziyneti, sizden sonra da çocuklarınıza bırakabileceğiniz en zengin bir hazine olacaktır. Ayrıca, kitapların başında bulacağınız önsözler eserlerin yazarları üzerine fikir edinmek, incelemeler yapmak isteyenler için bir bilgi kaynağı, her zaman el altında bulunan bir doküman teşkil edecektir.

Bu seriden şimdiye kadar çıkan romanlar :

● Fransız edebiyatı :

1 — Balzac : **EUGENİE GRANDET** 10 L.
2 — Emile Zola : **THERESE RAQUİN** 12,5 L.
3 — Alphonse Daudet : **SAPHO** 12,5 L.
4 — Anatole France : **KIRMIZI ZAMBAK** 12,5 L.
5 — E. Zola : **BİR AŞK HİKÂYESİ** 12,5 L.

● İngiliz edebiyatı :

1 — E. Bronte : **UĞULTULU TEPELER** 12,5 L.
2 — Ch. Bronte : **JANE EYRE** 15 L.
3 — Charles Dickens : **OLİVER TWİST** 12,5 L.

● Alman edebiyatı :

1 — Goethe : **WERTHER** 12,5 L.

● Rus edebiyatı :

1 — Turgenyev : **BABALAR VE OĞULLAR** 12,5 L.

Hayat

NEŞRİYAT ANONİM ŞİRKETİ

GENEL DAĞITIM : BATEŞ

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. YILMAZ ÖZTUNA

12 Cilt

Her cilt renkli karton kapak içinde 304 sayfa ve 7'5 liradır. 3.666 sayfa tutan 12 cildin tamamında yüzlerce tifdruk baskı resim, harita ve liste vardır.

Mevcudu kalmayan ilk beş cilt yeniden basılarak satışa çıkarılmıştır.

Genel Dağıtım: BATEŞ Bayilik Teşkilâtı
Cağaloğlu - İstanbul